

Kerkenvisie

Kerkenvisie Tholen

Titel	Kerkenvisie Tholen
Status	definitief
Datum	Maart 2023
Adviseur	Erfgoed Zeeland / COUP B.V.
Door	Niels Vollaard (Gemeente Tholen) Jan van de Voorde (Erfgoed Zeeland) Marjolein Dik (Erfgoed Zeeland) David Koren (Erfgoed Zeeland) Jos Schrijen (COUP) Henk Jan Lekkerkerk (COUP)
Vormgeving	
Afbeeldingen	Yurr Studio Erfgoed Zeeland, COUP, Stadlander, Rijksmuseum

Copyright © 2023 Erfgoed Zeeland & COUP B.V.

De grootst mogelijke zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport. Echter voor onvolledigheden met betrekking tot deze rapportage, op welke grond dan ook, kan COUP B.V. en/of de samenstellers daarvan op geen enkele wijze verantwoordelijk worden gesteld. De door u verstrekte persoonlijke gegevens in verband met de opdracht zullen niet aan derden verstrekt worden. Op de inhoud en de presentatie van deze rapportage berust een intellectueel eigendomsrecht van Erfgoed Zeeland en COUP B.V.

Toelichting foto's voorpagina

1. De stoere middeleeuwse kerk van Scherpenisse is een van de meest karakteristieke kerken op het eiland.
Foto: Erfgoed Zeeland.
2. De Rooms-katholieke kerk van Tholen-stad biedt door haar ligging aan de Markt van Tholen grote kansen voor nevengebruik. De eigenaar staat hiervoor open.
Foto: Erfgoed Zeeland.
3. De dorpskerk van Stavenisse herbergt een van de meest bijzondere grafmonumenten van Nederland, dat van Hieronymus van Tuyll van Serooskerke uit 1669. Ook het behoud van dit soort bijzondere onderdelen vergt de nodige inspanningen.
Foto: Iman Fase.
4. De Gereformeerde kerk van Anna Jacobapolder is een bijzondere kerk uit de wederopbouwperiode (architectenbureau Steen en Tuinhof) en de laatste nog in gebruik zijnde kerk in het dorp. De kerk beschikt over bijzondere glasvensters.
Foto: David Koren.

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Onderzoeksmethode	8
3. Feiten en cijfers	10
4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek	20
5. Onderzoeksresultaten: Beleidskader	26
6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting	29
7. Onderzoeksresultaten: Participatie	33
8. Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse	35
9. Conclusies & aanbevelingen	40
10. Actieplan	50
Bijlage 1 Kerkenpaspoorten	53
Bijlage 2 Voorstel stappenplan	83
Bijlage 3 Voorbeelden herbestemmingen	87
Bijlage 4 Overzicht subsidieregelingen	93

Voorwoord

Geloof is voor veel mensen belangrijk. Ook binnen de Thoolse gemeenschap is geloof van grote waarde, zowel in het verleden als in het heden. De vele kerkgebouwen binnen onze gemeente zijn daar het tastbare bewijs van. Een kerkgebouw, hoe fraai en historisch waardevol ook, is in wezen niet meer noch minder dan het gebouw waarbinnen geloofsbeleving, gebed en bezinning centraal staan. Tegelijk zijn kerken in de praktijk gelukkig ook als bakermat van omzien naar elkaar en gemeenschapszin, een schakel in een hechte samenleving.

Tholen is trots op haar erfgoed. De erfgoedvisie biedt mooie kaders waarbinnen nu en de komende jaren op positieve wijze gewerkt kan worden aan het beleven en behouden van zaken die van historisch belang zijn voor Tholen. Zaken die mede onze lokale identiteit kleur geven. De kerkenvisie gaat in op het materieel en immaterieel religieus erfgoed als onderdeel van het grotere geheel van erfgoedbeleid. Tholen kent een flink aantal kerkgebouwen. In de meeste kernen staan meerdere kerken. Soms gaat het om imposante rijksmonumentale gebouwen met ingewikkelde instandhoudingsvraagstukken. In een ander geval is het kerkgebouw juist een gebouw dat oorspronkelijk voor een ander doel is opgetrokken. Enkele kerkgebouwen zijn in het verleden herbestemd naar een andere functie dan de kerkelijke. De meeste Thoolse kerkelijke gemeenschappen kunnen als vitaal en actief gekenmerkt worden. Dat neemt niet weg dat vragen rond instandhouding, onderhoud, verduurzaming en gebruik dan wel herbestemming van kerkelijke gebouwen onder onze kerken leven. De uitwerking van deze visie in de praktijk gaat hopelijk een steentje bijdragen aan het

in stand houden van belangrijk religieus erfgoed en het samen met kerken nadenken over een duurzaam toekomstperspectief voor hun gebouwen.

Deze kerkenvisie is eerst en vooral tot stand gekomen dankzij de medewerking van de kerken zelf. Gesprekken, meelesen en reageren, het heeft geleid tot een gedragen visie. Daar ben ik allen die hun medewerking hebben verleend dankbaar voor. Verder spreek ik dank en waardering uit voor de inzet van de medewerkers van Erfgoed Zeeland, COUP en de gemeente Tholen voor het gezamenlijk tot stand brengen van deze Thoolse kerkenvisie!

Drs. P.W.J. Hoek
Wethouder Erfgoed gemeente Tholen

1. Inleiding

De start van de kerkenvisies in Nederland en Tholen

Het belang van religieus erfgoed wordt steeds meer erkend. Een belangrijke oorzaak hiervan is het Jaar van het Religieus Erfgoed in 2008. Wellicht zijn niet al onze kerkgebouwen van onmisbare architectonische waarde, ze zijn wel het middelpunt van dorpen, steden en wijken. Het zijn ook deze gebouwen die vaak herinneren aan belangrijke momenten in het leven van mensen, ook voor hen die niet gelovig zijn.

Wanneer kerkgebouwen worden gesloten leidt dit veelal tot discussies tussen kerkeigenaren, kerkbezoekers, belanghebbenden, omwonenden en deskundigen. Deze discussies kunnen soms jarenlang duren, waardoor in de tussentijd de staat van de kerkgebouwen hard achteruit kan gaan en de kosten van het herstel onnodig oplopen. Voor een visie op de toekomst van kerkgebouwen is onderzoek, samenwerking en het maken van keuzes nodig. Het stimuleren van het opstellen van kerkenvisies is opgenomen in de beleidsbrief Erfgoed Telt (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mei 2018). Hierin staat dat het kabinet de ontwikkeling van

kerkenvisies op gemeentelijk niveau wil ondersteunen. In deze kerkenvisies moet er aandacht zijn voor de (dreigende) leegstand van religieus erfgoed en de instandhouding en herbestemming hiervan. Het onderzoek van de kerkenvisies gaat over alle kerkgebouwen, en andere gebedshuizen, die voor de religieuze functie zijn gebouwd.

Voor de uitvoering van de kerkenvisies heeft het Rijk €13,5 miljoen aan middelen beschikbaar gesteld. Vanaf 2019 konden gemeenten een beroep doen op deze middelen door het aanvragen van een specifieke uitkering. De gemeente Tholen heeft deze uitkering in 2019 aangevraagd en in datzelfde jaar toegezegd gekregen.

Ontkerkelijkheid in Nederland

De ontkerkelijkheid in Nederland is al lange tijd gaande en zet nog steeds door. Driekwart van de Nederlanders zegt dat ze weinig of helemaal geen behoefte hebben aan kerkelijke bijeenkomsten en dat deze niet in hun levensstijl passen. De daling in kerkbezoek komt voor in de meeste kerken, behalve in de orthodox-protestantse kerken (lees: orthodoxe en bevindelijke gereformeerde denominaties). Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) doet regelmatig

onderzoek naar de ontkerkelijkheid in Nederland. Uit het onderzoek “Buiten kerk en moskee” (SCP-2022) is gebleken dat Nederland geen gelovig land meer is. De voorspelling is dat er tot 2030 naar schatting 1700 kerken zullen sluiten (Colliers International, Verkoop van kerken in Nederland, februari 2021).

Ook in Tholen heeft het kerkbezoek te maken met teruggang, hoewel beperkter dan in de meeste andere Zeeuwse gemeenten. Het gemeentebestuur van Tholen heeft in 2020 besloten om een kerkenvisie op te laten stellen. Met een rijksbijdrage van €50.000,- zijn Erfgoed Zeeland en COUP Urban Producers ingehuurd als onafhankelijke instanties om, net als in de twaalf andere gemeenten in Zeeland, het traject te begeleiden. Door het hanteren van één gezamenlijke aanpak komt er ook een provinciaal kerkenoverzicht tot stand. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft dit traject ondersteund via het programma Toekomst Religieus Erfgoed.

Kerkgebouwen en kerkgemeenschappen in de gemeente Tholen

Van de 29 deelnemende kerkgebouwen in de gemeente Tholen is er slechts 1 herbestemd. Dit kerkgebouw heeft een woonbestemming gekregen. De overige 28 kerkgebouwen hebben vooralsnog een religieuze functie. Van de 28 kerkgebouwen met een religieuze functie is er in 8 gevallen sprake van een bedreiging van de religieuze functie op korte, middellange of lange termijn. In 2 gevallen is er sprake van een bedreiging op korte termijn (binnen nu en 5 jaar) en in 6 gevallen is sprake van een bedreiging op middellange of lange termijn (binnen 5 tot 15 jaar). Het herbestemde kerkgebouw loopt geen risico.

Binnen de gemeente Tholen hebben 10 kerkgebouwen de status van rijksmonument. Van deze rijksmonumenten is er sprake van een bedreiging voor de Hervormde Kerken in Sint Philipsland en Stavenisse en voor de Rooms-Katholieke kerken in Oud-Vossemeer en Tholen alsmede voor de Gasthuiskapel in Tholen. Het laatstgenoemde gebouw is overigens eigendom van de gemeente Tholen.

Het doel van de kerkenvisie

De vraag die centraal staat in het maken

van de kerkenvisie is: Hoe behouden we dit betekenisvolle erfgoed binnen de gemeente Tholen, nu en in de toekomst? Wat zijn de mogelijkheden om te komen tot een kerkenbestand met een duurzaam toekomstperspectief en welke keuzes moeten daarvoor worden gemaakt? Om hierop een goed antwoord te kunnen geven moeten er eerst andere vragen worden beantwoord, zoals:

- Hoe ziet het kerkenbestand van Tholen eruit?
- Hoe gaat het met de bijbehorende kerkgemeenschappen?
- Hoe kijken deze eigenaren naar de toekomst?
- Welke rol spelen de kerken momenteel in hun directe omgeving?
- Welke kerken blijven hun religieuze functie behouden?
- Welke ambities hebben kerkgemeenten als organisatie en met hun gebouw?
- Willen kerkgemeenten in hun kerkgebouw een combinatie maken met andere functies: bijvoorbeeld cultureel of maatschappelijk?
- Kunnen de eigenaren van de kerken het onderhoud zelf betalen en kan het bestuur van de deze kerken zo'n taak aan?
- Wat is de cultuurhistorische waarde van de kerken, individueel en in het geheel bezien?

- Welke geschiedenis van de dorpen wordt door de gebouwen verteld?
- Hoe kan een deels of geheel nieuwe, en toekomstbestendige, invulling van een kerkgebouw een belangrijke bijdrage leveren aan de toekomst van een stad of een dorp?
- Welke maatschappelijke behoeften in 2035 kunnen kerken, die ooit zijn gebouwd als ontmoetingsruimten, vervullen? Kunnen sociaal-maatschappelijke functies worden verplaatst naar kerkgebouwen? Leidt een herbestemming tot een woonfunctie mogelijk tot spijt? Met een dergelijke 'onomkeerbare' herbestemming zal een kerkgebouw nooit meer publiek 'beleefbaar' zijn. Of is die afweging per kerk en situatie verschillend?

Het is belangrijk om deze vragen te stellen en te beantwoorden, want:

- Kerken behoren tot belangrijk cultureel erfgoed van de gemeente Tholen.
- Kerken en kerktorens vormen bakens in het landschap en markeren daardoor de dorpen en steden. Wat gebeurt er als dit aanzicht verdwijnt?
- Door de ontkerkelijking hebben meerdere kerkbesturen het moeilijk en weegt de verantwoordelijkheid voor het

- onderhouden van een (monumentaal) kerkgebouw erg zwaar.
- Sommige kerkeigenaren willen hun gebouw ‘eigentijds’ inzetten of zoeken aanvullende inkomstenbronnen door bijvoorbeeld hun gebouw mede voor een ander doel te gebruiken, een zogenaamde ‘nevenbestemming’.
 - De gemeente Tholen is verantwoordelijk voor het beleid over diverse onderwerpen die invloed kunnen hebben op kerkgebouwen. Denk bijvoorbeeld aan: sociaal domein (zorg, welzijn en onderwijs), ruimtelijke ordening (leefbaarheid, parkeren) en economie (recreatie, toerisme en bedrijvigheid). Ook heeft de gemeente goede contacten met overheids- en kennispartijen. Het zou jammer zijn als contacten en potentiële partners niet worden benaderd en benut omdat kansen om samen te werken onzichtbaar blijven als gevolg van onvoldoende dialoog tussen gemeente en kerkeigenaren.
 - Herbestemmen kost tijd. Een kerkenvisie geeft inzicht in wanneer herbestemming verwacht wordt, waardoor erop geanticipeerd kan worden. Dat geeft tijd om te onderzoeken of er bijvoorbeeld een maatschappelijke of andere publiekstoegankelijke functie relevant

- is. Dit zorgt ervoor dat er kerkgebouwen worden behouden voor langdurige leegstand, verval, onnodige kosten of sloop.
- Een kerkenvisie biedt de kans om het totale vraagstuk binnen in een gemeente te overzien. Hierdoor ontstaat er inzicht en bewustwording om overkoepelende onderwerpen te onderzoeken en acties in samenwerkingsverband aan te pakken.
 - De aantrekkingskracht van dorpen, de economie en de waarden van vastgoed worden allemaal positief beïnvloed door goed onderhouden waardevol erfgoed, zoals kerkgebouwen.
 - Kerkgebouwen vervullen een belangrijke rol in de samenleving. Het is daarom belangrijk om vanuit alle hoeken, op een nauwkeurige manier, naar de toekomst van deze gebouwen te kijken. Kan de betekenisvolle rol van kerkgebouwen door de tijd heen worden behouden en tegelijkertijd een andere invulling krijgen, zodat dit erfgoed op een goede manier wordt doorgegeven aan volgende generaties?

Het opstellen van een kerkenvisie zorgt voor een antwoord op de bovenstaande vragen voor alle partijen in dit traject: zowel de kerkeigenaren als de gemeente. Ook de

inwoners van Tholen en organisaties binnen de gemeente kunnen een belangrijke rol vervullen.

Samen met de kerkeigenaren is een goed beeld van de kerkenopgave in de gemeente Tholen ontstaan. Dit zorgt voor een basis van een gezamenlijk actieplan, waarmee de kansen op een duurzame toekomst voor kerkgebouwen wordt vergroot.

Gezamenlijke ambitie

De ambitie van dit kerkenvisietraject is om alle betrokkenen te inspireren en energie te geven om de toekomst van de kerkgebouwen in de gemeente Tholen transparanter en kansrijker te maken. Zo kan er gewerkt worden aan een toekomstbestendig kerkenbestand in de gemeente Tholen.

2. Onderzoeksmethode

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft, bij de verstrekking van de decentrale uitkering aan de gemeenten, geen eisen gesteld aan de vorm van een kerkenvisie. Voor de kerkenvisies in de provincie Zeeland is voor alle gemeenten eenzelfde aanpak gekozen om ook op provincieniveau de belangrijkste overeenkomstige thema's te kunnen herkennen en waar mogelijk aan te pakken. Binnen deze provinciale aanpak is er ruimte voor flexibiliteit en maatwerk.

Een kerkenvisie gaat vooral om het creëren van een gesprekstafel tussen de eigenaren of gebruikers, de gemeente en, later, de omwonenden. Centraal in dit onderzoek staan kennismaken, luisteren naar elkaar en open staan voor elkaars belangen en perspectieven. Vervolgens gaat het er om tot doelgerichte actie(s) te komen.

Het proces is opgedeeld in twee fases. Fase 1 betreft de kerkenvisie, fase 2 het verdiepend onderzoek en vervolgacties. Fase 1 bevat de volgende stappen:

1. Gesprekken voeren met eigenaren en gebruikers met als doel kennismaken, doelstellingen van de kerkenvisie bepalen en de toekomstverwachtingen van de kerkeigenaren in beeld te krijgen;

2. De bouwkundige staat van alle kerkgebouwen in beeld brengen door het uitvoeren van een bouwkundige scan, waarbij de conditie van funderingen, van gevels, vensters en deuren, van de kapconstructie(s) en van de dakbedekking en goten wordt beoordeeld;
3. Uitkomsten van de gesprekken bespreken in workshops met gemeenteamttenaren en eventueel erfgoedorganisaties en dorpsraden met als doel de opgave te bespreken en om de toekomstige ontwikkelkansen te verkennen.
4. Het uitvoeren van cultuurhistorisch onderzoek op basis van onder meer de interieurbeschrijvingen van kerkinterieurs van Museum Catharijneconvent. Van elke kerk is een kerkenpaspoort gemaakt (zie bijlage 1):
5. Opstellen conceptrapportage en conclusies, aanbevelingen en vervolgacties bepalen op gemeentelijk en provinciaal niveau;
6. Terugkoppeling naar eigenaren en daarbij de gemeenschappelijke thema's, toekomstige ontwikkelkansen en vervolgacties bespreken.
7. Opleveren kerkenvisie en bestuurlijk besluitvormingsproces.

In de gemeente Tholen is, in samenwerking

met de Erfgoedvereniging Heemschut, op 29 september 2022 een participatie-bijeenkomst georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst konden geïnteresseerde bewoners meedenken en -praten over de toekomst van leegkomende kerkgebouwen in de gemeente Tholen.

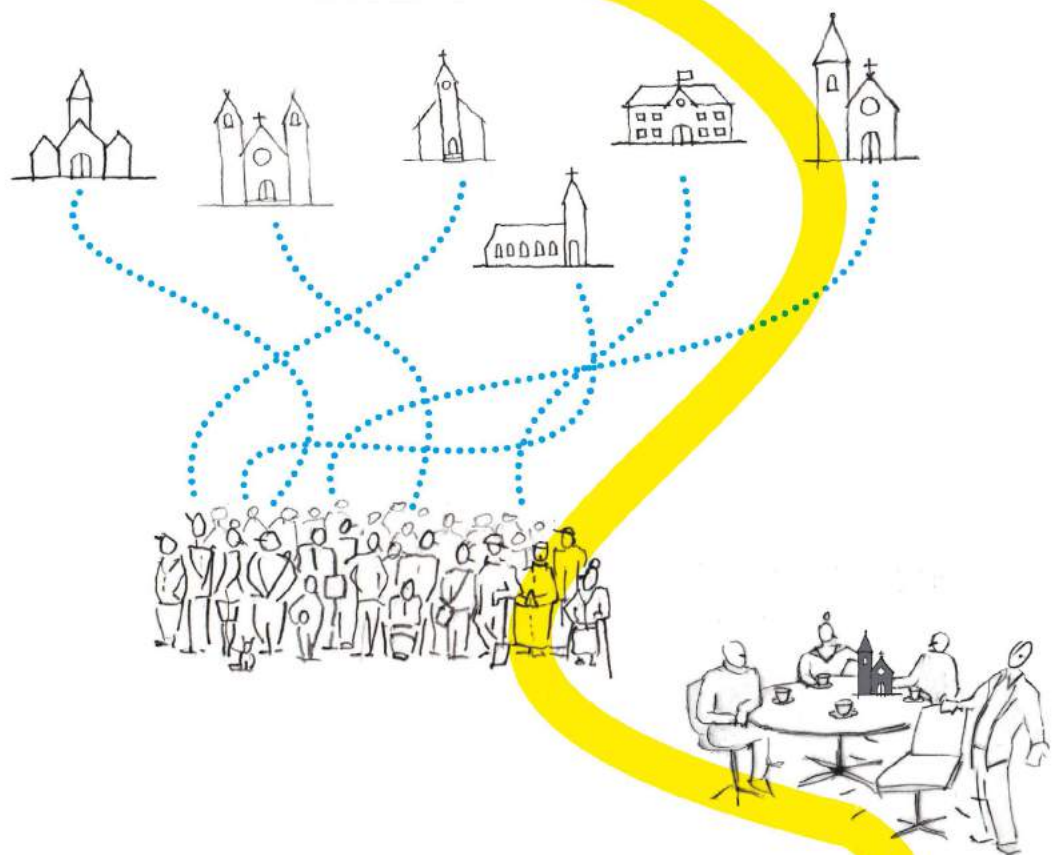
In deze rapportage zijn de opbrengsten van de kerkenvisie (fase 1) opgenomen (peildatum 1 januari 2021) met als belangrijkste onderdelen:

- Een inventarisatie van alle (31) kerkgebouwen binnen de gemeente Tholen;
- Een overzicht van de doelstellingen waarmee kerkeigenaren en de gemeente Tholen dit kerkenvisietraject willen insteken;
- De kerkenopgave waar Tholen staat;
- Aanbevelingen voor een vervolg om te komen tot een toekomstbestendig kerkenbestand.

Het kerkenvisietraject in de gemeente Tholen is reeds in juni 2020 gestart. Door de Corona-maatregelen is de projectplanning fors uitgelopen. Ook het maken van afspraken met kerkeigenaren bleek niet in alle gevallen eenvoudig, waardoor de gesprekken gespreid hebben plaatsgevonden. Begin 2023 zal de kerkenvisie aan het gemeentebestuur van Tholen worden aangeboden.

Onze aanpak

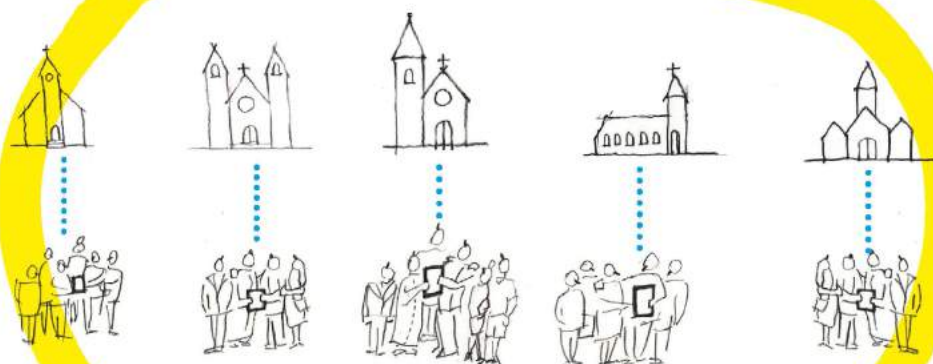
Fase 1a: Inventariseren

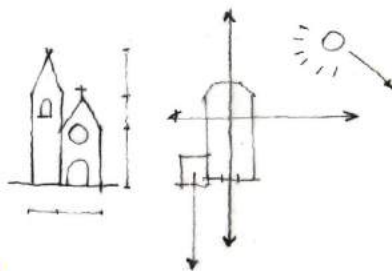
Fase 1b: Analyseren en rapporteren

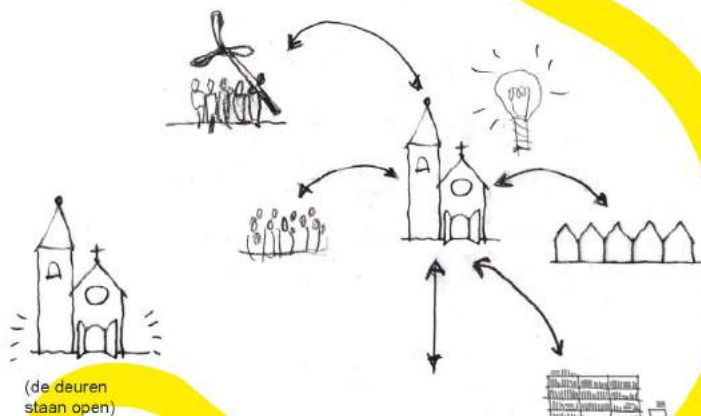
Kerkenvisie

Fase 2: Verdiepend onderzoek

Stoplichtrapportage

Dynamisch bestand

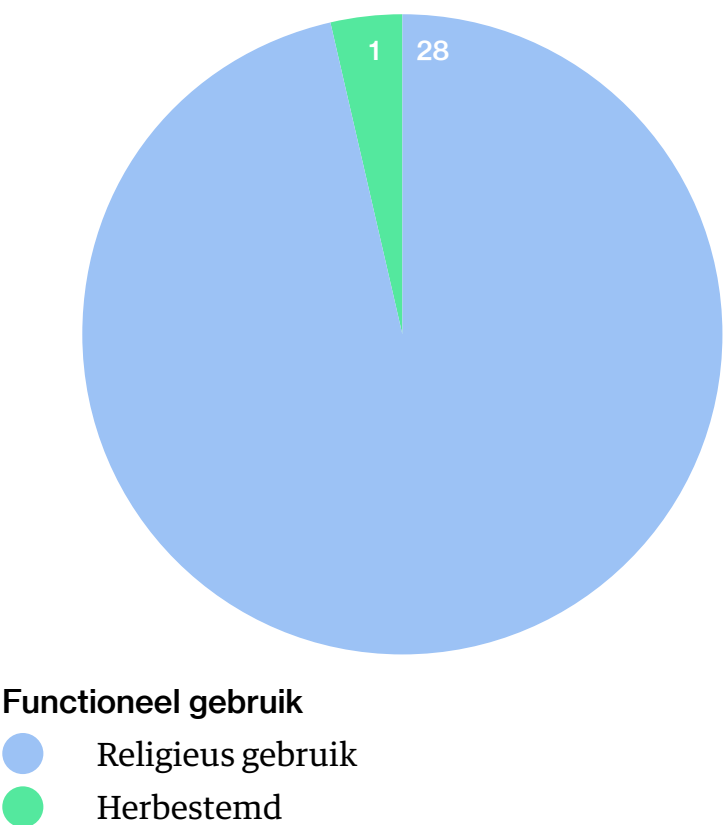

3. Feiten en cijfers

Functionies van kerken

De gemeente Tholen telt 29 gebouwen die “als gebedshuis zijn gebouwd en als zodanig nog herkenbaar zijn” (definitie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor het vaststellen van een overzicht van gebedshuizen, dat als basis dient voor het opstellen van een kerkenvisie). Dit betekent dat 7 gebouwen, die niet als gebedshuis zijn gebouwd, niet zijn meegenomen in deze kerkenvisie. Het betreft de kerkgebouwen van de Vrije Hervormde Gemeente te Scherpenisse (voormalig bankgebouw), de Oud Gereformeerde Gemeente Nederland (buiten verband) te Sint Philipsland (voormalig gemeentehuis), de Hersteld Apostolische Kerk te Oud-Vossemeer (lagere school), de Christelijke Gereformeerde Kerk te Oud-Vossemeer (woonhuis/ werkplaats), de Christelijk Gereformeerde Kerk te Tholen (Sociëteit), de Vrijzinnige geloofsgemeenschap te Tholen (voormalige woonhuis) en de Christengemeente Tholen (voormalige huishoudschool). Doordat voor vier van deze kerken tijdens het opstellen van de kerkenvisie is gebleken dat deze niet als gebedshuis zijn gebouwd, zijn in de kerkenvisie de nummers 4, 13, 25 en 33) komen te vervallen.

Van de 29 kerkgebouwen is er slechts 1 herbestemd en hebben er dus nog 28 een religieuze functie. Tholen is de kern met de meeste (5) kerkgebouwen, daarna volgen Oud-Vossemeer (4), Sint-Annaland (4), Sint-Maartensdijk (4), Poortvliet (3), Sint Philipsland (3) en Anna Jacobapolder (2), Scherpenisse (2) en Stavenisse (2). . Het overzicht van de kerkgebouwen en de functies ziet er per kern als volgt uit:

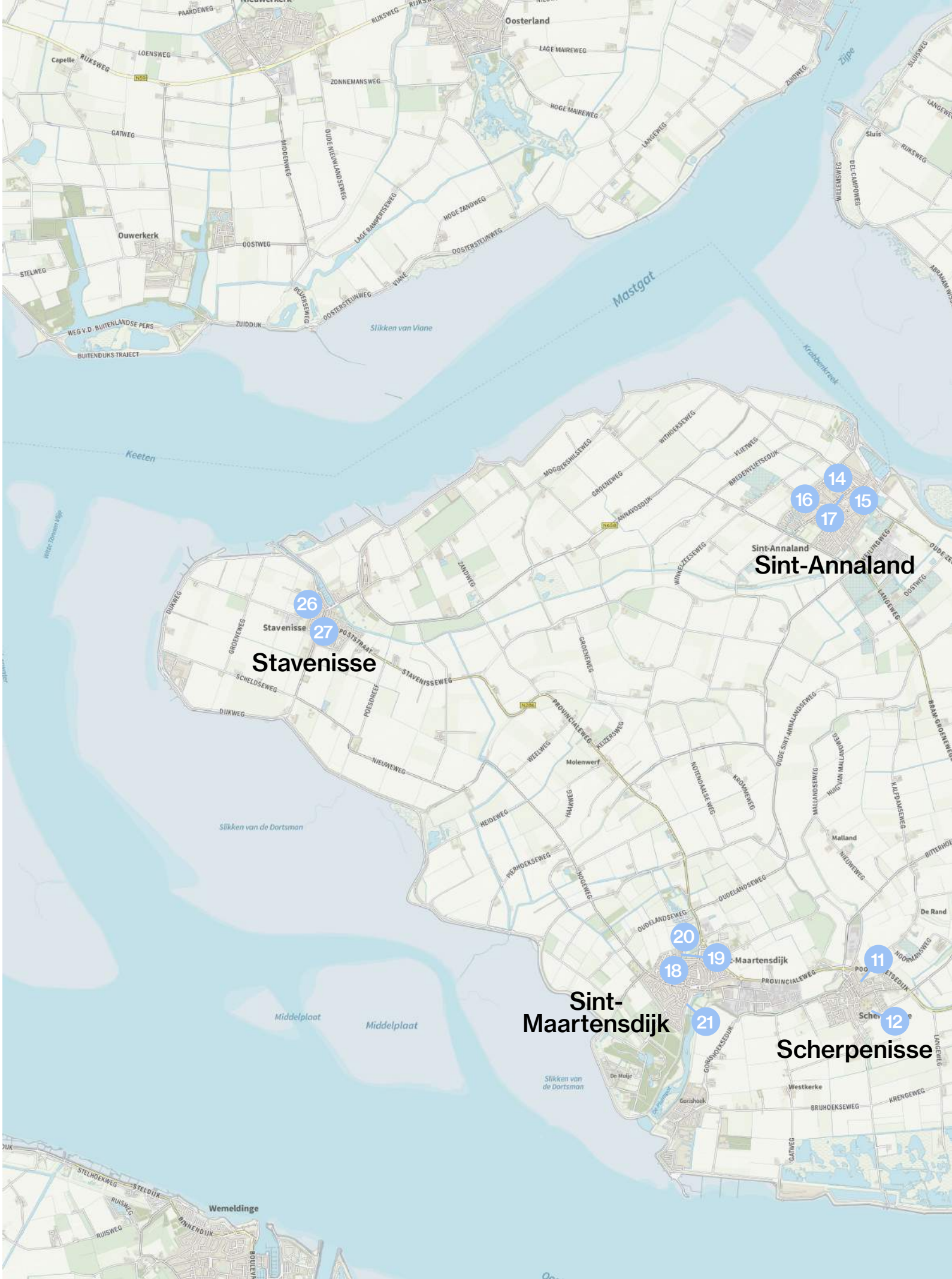

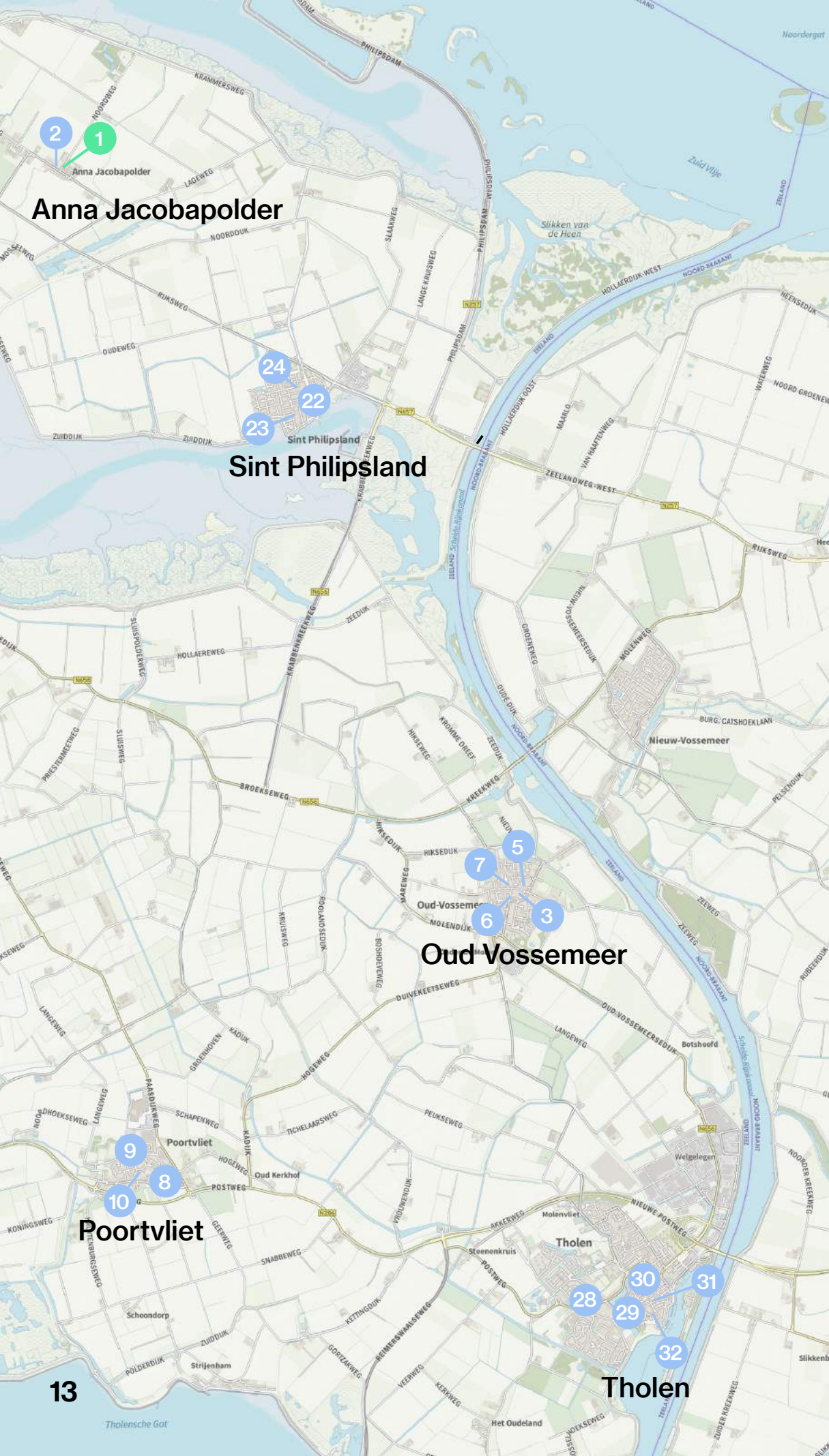

Functies van kerken

- Religieus gebruik
- Herbestemd

- 11 Gereformeerde Gemeente
- 12 Dorpskerk
- 14 Gereformeerde Gemeente
- 15 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 16 Bethelkerk
- 17 Hervormde Kerk
- 18 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 19 Maartenskerk
- 20 Rehobothkerk
- 21 Oud Gereformeerde Gemeente Nederland
- 26 Oud Gereformeerde Gemeente
- 27 Hervormde Kerk

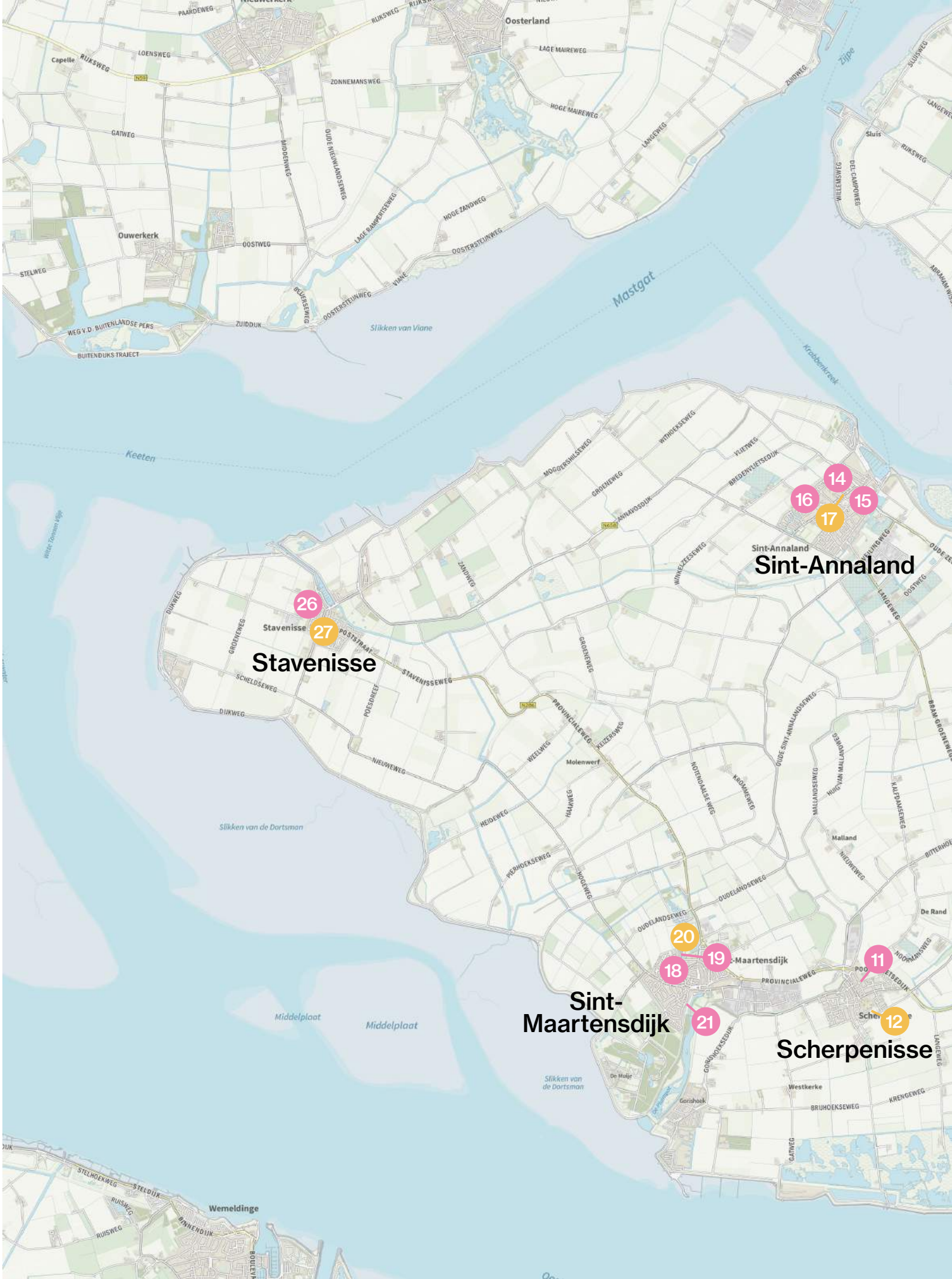

- 1 Gereformeerde Kerk
- 2 Gereformeerde Kerk
- 3 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 5 Gereformeerde Kerk
- 6 Johannes de Doperkerk
- 7 St.-Willibrorduskerk
- 8 Gereformeerde Gemeente
- 9 Pancratiuskerk
- 10 Gereformeerde Kerk
- 22 Gereformeerde Gemeente
- 23 Oud Gereformeerde Gemeente
- 24 Hervormde Kerk
- 28 Rehobothkerk
- 29 Grote- of O.L. Vrouwekerk
- 30 Gereformeerde Kerk
- 31 Gasthuiskapel
- 32 O.L.V.-Hemelvaartkerk

Denominaties

- Rooms-Katholiek
- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Bevindelijk gereformeerd
- Herbestemd/leegstaand

- 11 Gereformeerde Gemeente
- 12 Dorpskerk
- 14 Gereformeerde Gemeente
- 15 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 16 Bethelkerk
- 17 Hervormde Kerk
- 18 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 19 Maartenskerk
- 20 Rehobothkerk
- 21 Oud Gereformeerde Gemeente Nederland
- 26 Oud Gereformeerde Gemeente
- 27 Hervormde Kerk

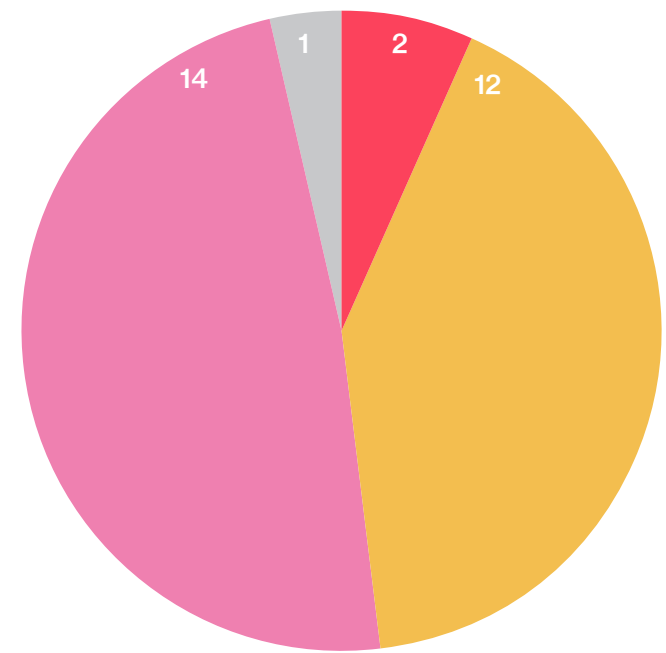

- 1 Gereformeerde Kerk
- 2 Gereformeerde Kerk
- 3 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 5 Gereformeerde Kerk
- 6 Johannes de Doperkerk
- 7 St.-Willibrorduskerk
- 8 Gereformeerde Gemeente
- 9 Pancratiuskerk
- 10 Gereformeerde Kerk
- 22 Gereformeerde Gemeente
- 23 Oud Gereformeerde Gemeente
- 24 Hervormde Kerk
- 28 Rehobothkerk
- 29 Grote- of O.L. Vrouwekerk
- 30 Gereformeerde Kerk
- 31 Gasthuiskapel
- 32 O.L.V-Hemelvaartkerk

Denominaties

Binnen de gemeente Tholen zijn verschillende denominaties aanwezig. De grootste betreffen de groep van kerken die behoren tot de bevindelijk gereformeerde gemeenten (14). Hieronder vallen onder andere de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Oud Gereformeerde Gemeenten en de Hersteld Hervormde Kerk. 12 kerken binnen de gemeente Tholen behoren tot de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en 2 kerken tot de Rooms-Katholieke kerk.

Denominaties

- Rooms-Katholiek
- Protestantse Kerk in Nederland (PKN)
- Bevindelijk gereformeerd
- Herbestemd / leegstaand

De Hervormde Kerk van Sint Philipsland behoort net als de historische dorpskerken van Oud Vossemeer, Scherpenisse, Stavarnisse tot de PKN.

Het interieur van de St.-Willibrorduskerk in Oud Vossemeer. Een van de twee Rooms-Katholieke kerken op Tholen.

Monumentale status en bouwperiode

Van de 29 kerkgebouwen die in het onderzoek zijn betrokken hebben er tien de status van rijksmonument. Het gaat daarbij om twee kerkgebouwen in Oud-Vossemeer, één in Poortvliet, Scherpenisse, Sint-Maartensdijk, Sint Philipsland en Stavenisse en drie in Tholen. Er zijn geen kerkgebouwen uit de Wederopbouwperiode (1940-1970) als beeldbepalende gebouwen aangewezen.

Van de tien rijksmonumentale kerkgebouwen dateren er vijf uit de 15e eeuw, één uit de 16e eeuw en één uit de 17e eeuw. Drie kerkgebouwen dateren uit de periode van de jongere bouwkunst (1850-1940), waarvan één uit de 19e eeuw en twee uit de 20e eeuw.

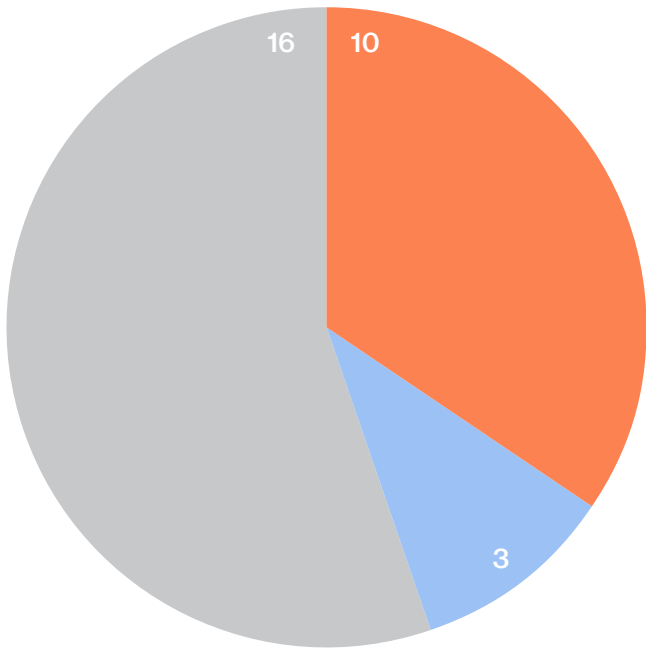

Dorpskerk in Scherpenisse, één van de oudste kerken op Tholen

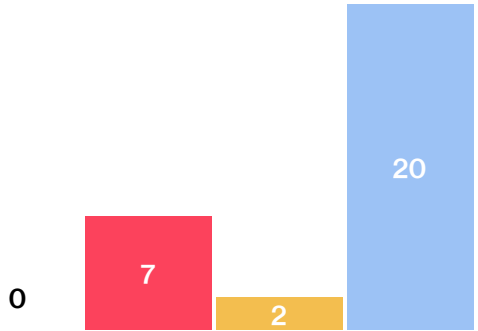
De gemeente Tholen kent (nog) geen gemeentelijke monumentenlijst, deze is inmiddels in voorbereiding. Tijdens het onderzoek zijn er drie (nog) niet beschermde kerkgebouwen beoordeeld als waardevolle gebouwen. Nader onderzoek naar de cultuurhistorische - en/of architectuurhistorische waarde van deze gebouwen kan aanleiding zijn voor een mogelijke gemeentelijke bescherming. Deze drie waardevolle gebouwen zijn de Gereformeerde Kerk in Anna Jacobapolder, de Dorpskerk in Sint-Annaland en de kerk van de Oud Gereformeerde Gemeente in Stavenisse. In de conclusies en aanbevelingen wordt hierop teruggekomen.

Het beschermen waard.

Monumentstatus
● Rijksmonument
● Beeldbepalend
● Niet beschermd

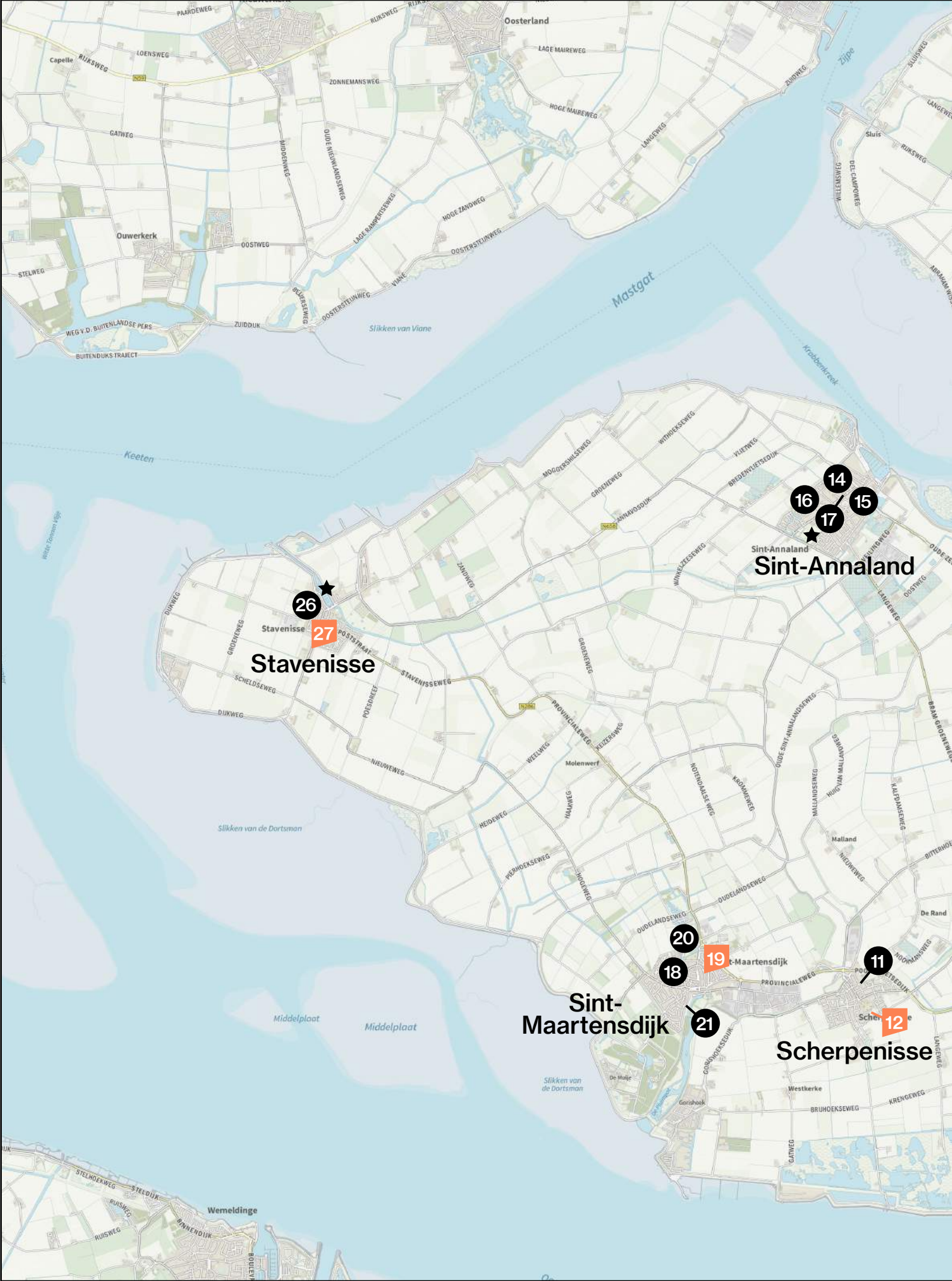

Bouwperiode
○ Voor 1500
● 1500-1850
● 1850-1940
● 1940-1970

Monumentale status

- Rijksmonument
- ★ Beeldbepalend
- Niet beschermd

- 11 Gereformeerde Gemeente
- 12 Dorpskerk
- 14 Gereformeerde Gemeente
- 15 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 16 Bethelkerk
- ★ 17 Hervormde Kerk
- 18 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 19 Maartenskerk
- 20 Rehobothkerk
- 21 Oud Gereformeerde Gemeente Nederland
- ★ 26 Oud Gereformeerde Gemeente
- 27 Hervormde Kerk

- 1 Gereformeerde Kerk
- ★ 2 Gereformeerde Kerk
- 3 Gereformeerde Gemeente in Nederland
- 5 Gereformeerde Kerk
- 6 Johannes de Doperkerk
- 7 St.-Willibrorduskerk
- 8 Gereformeerde Gemeente
- 9 Pancratiuskerk
- 10 Gereformeerde Kerk
- 22 Gereformeerde Gemeente
- 23 Oud Gereformeerde Gemeente
- 24 Hervormde Kerk
- 28 Rehobothkerk
- 29 Grote- of O.L. Vrouwekerk
- 30 Gereformeerde Kerk
- 31 Gasthuiskapel
- 32 O.L.V-Hemelvaartkerk

4. Onderzoeksresultaten: Cultuurhistorisch onderzoek

Tholen

1580, detail kaart Abraham Ortelius

Tholen is het meest oostelijke deel van Zeeland. Vroeger werd het ook wel Zeeland beoosten Schelde genoemd. Ooit was het een eiland dat later werd verbonden met het eiland Sint-Philipsland. De voormalige eilanden vormen sinds 1995 de gemeente Tholen.

De naam Tholen verwijst naar de tol die hier vroeger werd geheven op de Eendracht (nu het Schelde-Rijnkanaal) en de Striene. Tussen Tholen en Sint Philipsland ligt de Krabbenkreek. In het zuiden grenst de gemeente aan de Oosterschelde.

Tholen was in de late ijzertijd deel van een uitgestrekt kustveenmoeras ten noorden en oosten van de oude Scheldeloop. De laatste jaren worden veel archeologische resten blootgelegd welke ervoor zorgen dat de beschrijving van de vroegste Thoolse geschiedenis moet worden herzien. De oudste sporen van bewoning op Tholen dateren van voor de jaartelling. Op het veen zijn de restanten van een boerenwoning uit de late IJzertijd aangetroffen met verschillende stukken Latène-glas uit de 1e en 2e eeuw voor Christus. Enkele recente vondsten duiden zelfs op nog vroegere bewoning.

Eerder zijn Romeinse bewoningssporen en vroeg inheems aardewerk uit de 2e eeuw opgegraven. Hierna volgt er een periode waar niets bekend is over eventuele bewoning van Tholen. Bij andere recente opgravingen kwamen stukken aardewerk uit de 9e eeuw tevoorschijn. Ook werden sporen van bewoning ontdekt in de vorm van houtskoolresten in de nabijheid van een oven die wordt gedateerd omstreeks 1015. In deze periode werd Tholen regelmatig getroffen door stormvloeden.

In de Middeleeuwen bestond Tholen uit een aantal kleine eilandjes die van elkaar waren gescheiden door waterlopen. Dat waren het land van Scherpenisse, van Sint-Maartensdijk, van Stavenisse, van Poortvliet en van Schakerloo. Dit laatste eiland is de oorsprong van de stad Tholen. Door bedijking en afdamming van tussenliggende geulen werden ze samengevoegd. De laatste grote geul, de Pluimpot, verdeelde Tholen in een oostelijke en westelijke helft. In 1556 werd de Pluimpot op twee plaatsen afgedamd. Hierna volgde een periode van kleine landwinningen. De eilanden werden vergroot door de schorren die hen omringden in te polderen.

Kerkringdorpen op Tholen:
linksboven: Oud-Vossemeer
rechtsboven: Poortvliet
Linksonder: Sint-Annaland

De belangrijkste inpolderingen dateren uit de 15e eeuw toen Sint-Annaland, Oud-Vossemeer en Sint Philipsland werden ingepolderd. De inpoldering van het laatste eiland vond plaats in 1487 op instigatie van

Anna van Bourgondië, een buitenechtelijke dochter van hertog Philips van Bourgondië. Op haar initiatief werd begonnen met de aanleg van dijken. Zij liet in het drooggelegde gebied een kerk bouwen die gewijd werd aan de heilige Philippus. Hiermee wilde zij de beschermheilige van haar vader eren en zijn naam bewaren. Aangenomen werd dat hierdoor de naam Sint Philipsland is ontstaan.

Zowel in 1530 als in 1532 overstroomden de polders na zware stormen. Na de laatste storm bleef het eiland lange tijd onder water staan. In 1645 werden de schorren herdijkt. Hierdoor ontstond een nieuw eiland dat iets groter was dan het oorspronkelijke Sint Philipsland en iets meer naar het zuiden was opgeschoven. In 1776 werd op dit eiland de Henriëttepolder droog gelegd. Door de inpoldering van de Anna Jacobapolder en de Kramerpolder in 1847 verdubbelde de oppervlakte van het eiland. In 1859 volgde de Willemspolder in 1907 gevolgd door de Prins Hendrikpolder. In 1935 kreeg Sint Philipsland zijn uiteindelijke vorm door de bedijking van de Abraham Wisselpolder.

Op Tholen bleven de meeste dorpen die op de kaart van 1580 al zijn afgebeeld tot op de

dag van vandaag bestaan. Een aantal van die dorpen zijn zogenaamde kerkringdorpen of voorstraatdorpen met een kerkring. In dergelijke dorpen werd een kerk gesticht op een door een gracht omgeven, min of meer, rond terrein. Daaromheen werd het dorp gevormd. Bij de voorstraat-kerkringdorpen is de kerkring door een rechte, brede straat verbonden met de dijk die het land beschermt. Kerkringdorpen bestaan al vanaf de 12e eeuw en in veel gevallen staat er op de kerkring nog een historische kerk. In sommige kleine dorpen of gehuchten zijn de kerken na de Tachtigjarige Oorlog niet herbouwd.

In 1971 werden alle gemeenten op het eiland Tholen samengevoegd. Het gemeentehuis werd gevestigd in de smalstad Sint-Maartensdijk. In 1995 werd de gemeente Tholen uitgebreid met de gemeente Sint Philipsland. Op 2 januari 2008 werd het nieuwe, grotere gemeentehuis in Tholen in gebruik genomen. De gemeente Tholen is overwegend Gereformeerd, maar is ook gericht op het katholieke Bergen op Zoom omdat dat de dichtstbijzijnde 'grote' stad is. De gemeente Tholen telde op 1 januari 2022 26.401 inwoners.

Geloof op Tholen

De katholieke gemeenschap op Tholen had al aan het einde van de 13e eeuw de beschikking over een eigen kerk. Tholen behoorde in die tijd tot het bisdom Utrecht. Het Rooms-katholieke geloof was in de middeleeuwen het dominante geloof in Europa. Maar in de loop van de tijd deden zich binnen de kerk misstanden voor zoals de corruptie van de geestelijkheid. Naast kritiek op het functioneren van de kerk waren ook het Humanisme, de uitvinding van de boekdrukkunst, staatsvorming en de uitbraken van de pest aanleiding voor hervormingen. Het schisma in het westerse christendom werd vanaf 1517 ingezet door Johannes Calvijn en Maarten Luther.

Rond 1530 begon men zich binnen de katholieke kerk zorgen te maken over de opkomst van de ideeën van Luther en Calvijn. In het nabijgelegen Reimerswael werden rond 1530 Lutherse boeken verbrand op de markt. De kans is dus groot dat ook op Tholen het Lutherse gedachtengoed in die tijd al verspreid werd. In 1565 waren er al veel aanhangers van de Reformatie op Tholen en in 1570 en 1571 had dit een beeldenstorm tot gevolg. Een deel van de rijkdommen van de kerk was op tijd in veiligheid gebracht in het stadhuis, maar

een ander deel werd geroofd en verkocht in Antwerpen. Op 17 april 1577 ging de stad Tholen als laatste stad in Zeeland over naar de Prins van Oranje, volgens de Akte van Satisfactie. Rooms-katholieken mochten in Tholen hun godsdienst blijven uitoefenen en Willem van Oranje zou garant staan voor de bescherming en veiligheid van de kerken. Het gevolg van de Reformatie (1577-1578) was dat er nog slechts drie ‘papen’ te Tholen waren en dat deze hun geloof niet openlijk mochten uitoefenen. In de stad Tholen werd de Rooms-Katholieke Onze Lieve Vrouwekerk aangepast aan de protestantse eredienst. De kerkelijke goederen werden tegen de belofte in alsnog in beslag genomen en de geestelijken moesten vluchten. Katholieke burgers zouden tot de komst van de Bataafse Republiek geen publieke functies meer mogen bekleden. Ook in andere plaatsen op Tholen vonden dergelijke wijzigingen plaats waarbij alle kerken in gebruik werden genomen door de protestanten. In de jaren daarvoor had Tholen veel te lijden onder het oorlogsgeweld. Zo werd Oud-Vossemeer in augustus 1576 platgebrand door de Geuzen.

De katholieken op Tholen hadden geen eigen kerkgebouwen en geen priesters meer. Ze waren aangewezen op de kerk van

Halsteren in Noord-Brabant. De voormalige katholieke kerken werden na de Reformatie eigendom van wat toen nog genoemd werd de ‘Gereformeerde Kerk in Nederland’. Die naam veranderde in 1816 in ‘Nederlandse Hervormde Kerk’. Met de Vrede van Münster in 1648 werd de hervormde godsdienst staatsgodsdienst. Katholieke bestuurders werden vervangen door hervormde bestuurders en katholieke kerken werden in beslag genomen door hervormden. Vanaf de 18e eeuw nam de katholieke bevolking met name in Oud-Vossemeer toe omdat er landarbeiders vanuit Brabant op Tholen kwamen werken en er zich vestigden.

Door de komst van de Fransen in 1795 en hun idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap zagen de katholieken in Tholen hun kans schoon: de Franse bezetting leidde namelijk ook tot vrijheid en gelijkheid van godsdienst. Tholen wilde een eigen priester en de statie Tholen (= standplaats van een missionaris) werd opgericht. De katholieke gemeenschap in Tholen kocht het huis van een gewezen baljuw aan de Dalemsestraat. Op 7 november 1795 werd de kerk gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaart, waaraan ook de Grote kerk van Tholen was gewijd.

1760, Gezicht op Tholen prent van Jan Caspar Philips naar Cornelis Pronk (*Rijksmuseum*)

De parochiegrens omvatte in 1795 heel het eiland Tholen, met uitzondering van Oud-Vossemeer. Vanaf 1818 werden door de katholieken in Oud-Vossemeer pogingen ondernomen een kerk in eigen dorp te krijgen. De katholieken in Oud-Vossemeer kerken tot 1795 in Nieuw-Vossemeer, totdat ook Oud-Vossemeer een eigen katholieke kerk kreeg. In 1853 werd Tholen ondergebracht bij het toen opgerichte bisdom Haarlem. Vanaf 1955 valt Zeeland met inbegrip van Tholen onder het bisdom Breda.

De Waalse kerkgemeenschap op Tholen was zieltogend na het vertrek van de Waalse predikant in 1815. In 1818 werd de Waalse gemeenschap opgeheven en kocht de katholieke gemeenschap dit gebouw samen

met enkele aanpalende gebouwen. In 1898 was het kerkgebouw zo vervallen, dat men besloot het af te breken en een nieuwe kerk te bouwen. Deze nieuwe kerk werd op 19 november 1900 ingezegend door de bisschop van Haarlem. De parochie Tholen was een diaspora-parochie, met een hechte kern in Tholen-stad en verder veel verspreide katholieken in de andere plaatsen van het eiland. Door de ontsluiting van het eiland werd de band met Brabant weer belangrijker. Vanaf 1975 werden de parochies van Tholen en Oud-Vossemeer bediend door één pastoor.

Afscheiding en doleantie

De Afscheiding van 1834 is de aanduiding van een kerkelijke beweging die uiteindelijk heeft geleid tot zelfstandige gereformeerde

kerken naast de Nederlandse Hervormde Kerk. De Afscheiding van 1834 heeft, hoewel klein begonnen, grote invloed gehad op de vorming van de gereformeerde gezindte binnen de moderne Nederlandse samenleving. Op 29 januari 1887 volgde de tweede scheuring, die van de 'Doleantie'.

Op Tholen vond de Afscheiding in Oud-Vossemeer in 1835 plaats. Eind 1835 verzocht de 52-jarige metselaar Johan François de Later aan de hervormde kerkenraad hem als lidmaat te schrappen. Hij woonde al geruime tijd de godsdienstoefeningen niet meer bij. Spoedig volgden enkele anderen. Hoewel de belangstelling voor de Afscheiding groot was, traden niet alle volgelingen officieel uit de gereformeerde kerk.

Toch werd in juli 1851 het eerste kerkgebouw van de Afscheiding op Tholen te Oud-Vossemeer in gebruik genomen. In 1854 kwam de afgescheiden kerk bij het landelijk verband van de Gereformeerde Kerk onder het Kruis. Dit landelijke kerkverband ontstond rond 1838 door afsplitsing van de hoofdstroom van de Afscheiding, de Christelijke Afgescheidene Kerk. Later werd de gemeente nog omgedoopt tot een Christelijke Gereformeerde Gemeente. Dat was de nieuwe naam van de Christelijke Afgescheiden Gemeenten en de Kruisgemeenten, die in 1869 waren samengegaan.

Ook in de stad Tholen vonden in 1836 bijeenkomsten van de Afgescheidenen plaats. Uiteindelijk verkregen zij in 1852 daar zelfs een eigen kerkgebouw, gelegen aan de Hoogstraat. In 1852 - een jaar nadat voor het eerst van Afgescheidenen te Sint-Maartensdijk wordt gesproken - werd op de gedempte stadsvest achter de Keethil een houten loods of schuur gebouwd en 'opzettelijk' ingericht voor het houden van godsdienstuitoefeningen. Pas in 1872 werd een zelfstandige Christelijke Gereformeerde Gemeente gesticht.

Luchtfoto stad Tholen (Stadlander)

Op 29 januari 1887 volgde de tweede grote kerkscheuring, die van de 'Doleantie'. Op 15 september 1887 werd in Sint-Maartensdijk een Nederduitse Gereformeerde Kerk (doleerende) geïnstitueerd. Slechts een klein deel van de christelijke gereformeerden sloot zich daarbij aan. Aan het eind van de 19e eeuw sloot men zich weer aan bij de hervormde gemeente. Op 17 oktober 1888 werd de Doleantie in de stad Tholen een feit. Men nam al spoedig het besluit een houten noodkerk te bouwen. Landelijk verenigden de kerken van Afscheiding en Doleantie zich in 1892 tot de Gereformeerde Kerken in Nederland, hoewel er in Tholen nog tot 1908 een aparte kerk voor de dolerenden blijft bestaan.

In de loop van de 19e en de eerste helft van de 20e eeuw is een veelheid aan afsplitsingen binnen de protestantse kerk ontstaan. Naast de Gereformeerde kerken in al zijn hoedanigheden bleef natuurlijk ook de Nederlandse Hervormde kerk bestaan. Al tijdens de Tweede Wereldoorlog is een eerste begin van interkerkelijke contacten ontstaan. Men wilde op bijeenkomsten predikanten van verschillende richtingen laten spreken om zo de eenheid te bevorderen. Vooralsnog was deze poging niet succesvol. Uiteindelijk kwam in mei 2004 de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) tot stand. Alle onderdelen van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken en de Lutherse Kerk vormen nu zelfstandige onderdelen van de PKN.

Enkele tienduizenden leden van de Nederlandse Hervormde kerk hadden gewetensbezwaren tegen de aansluiting bij de PKN. Door deze scheuring ontstond de Hersteld Hervormde Kerk. Dit kerkgenootschap is op Tholen niet onbelangrijk en heeft onder andere de Dorps- of Pancratiuskerk in Poortvliet in gebruik.

Bronnen

www.zalig-zeeland.com/provinciedelen/tholen/tholen

www.sint-christoffel.nl/geschiedenis-tholen

www.gereformeerdekerken.info/2018/09/27/de-gereformeerde-kerken-op-tholen/

Kernwaarden kerken Tholen

De kernwaarden voor de kerkgebouwen in de gemeente Tholen kunnen als volgt worden samengevat:

- De variëteit aan denominaties vertaalt zich in een grote (historische) diversiteit aan kerkgebouwen.
- Een klein deel van de kerkgebouwen op Tholen stamt nog van voor de Reformatie. Deze - veelal - middeleeuwse kerkgebouwen hebben belangrijke cultuur- en architectuurhistorische waarden, bekrachtigd door de aanwijzing als rijksmonument.
- Een deel van oude kerkgebouwen is beeldbepalend door hun plaats in het historische stads-of dorpsbeeld. De stedenbouwkundige context van deze gebouwen, vooral in de ringdorpen, is van hoge waarde.
- De gebruikswaarde van de kerkgebouwen is hoog, daar waar de religieuze functie wordt gecombineerd met andere functies zoals concerten en bijeenkomsten.

- In nagenoeg alle kernen op Tholen staat meer dan één kerkgebouw. Deze gebouwen vertegenwoordigen meestal bouwstijlen uit verschillende periodes, als gevolg van kerksplitsingen. Het aantal kerken uit de wederopbouwperiode is beperkt waardoor ook de jongere bouwstijlen in beperkte mate terug te vinden zijn.
- Op Tholen staan naast de oudere, van oorsprong middeleeuwse kerken ook relatief veel eenvoudiger kerkgebouwen die in 19e en 20e eeuw gebouwd zijn. Deze kerkgebouwen vertellen mede het verhaal van de geloofsgeschiedenis op Tholen. Ook in deze categorie zijn er kerkgebouwen die de moeite van het behouden waard zijn.
- In verschillende kerkgebouwen is sprake van interessante interieurstukken, die essentieel zijn voor het vertellen van het verhaal van de kerkgeschiedenis.

5. Onderzoeksresultaten: Beleidskader

Erfgoedvisie Tholen

De gemeente is er voor dienstverlening aan inwoners, recreanten, bezoekers, bedrijven en maatschappelijke organisaties en dus ook voor kerkbesturen en kerkeigenaren. Het gemeentebestuur is er om het welbevinden in de Thoolse samenleving te bevorderen. Dat doet de gemeente Tholen door de saamhorigheid te versterken, richting te geven, te beheren, veiligheid te verbeteren en door dienstbaar te zijn. Op basis hiervan is de missie van de gemeente Tholen geformuleerd als: “Verbinden en versterken, vanuit traditie en ambitie”. Daaraan verbonden heeft de gemeente de visie ‘ruimte aan de Thoolse samenleving’ geformuleerd.

De gemeente Tholen heeft op 7 oktober 2021 de erfgoedvisie ‘Trots op Tholen’ vastgesteld. Daarmee heeft de gemeente Tholen van alle (13) Zeeuwse gemeenten de meest actuele beleidsnota. Deze erfgoedvisie is, in overeenstemming met de missie en visie van de gemeente, tot stand gekomen in samenwerking met geïnteresseerde inwoners en lokale en regionale erfgoedorganisaties. Op basis van ‘Het verhaal van Tholen’, waarin de omgang met het water een belangrijke rol speelt, zijn veel erfgoedthema’s geïdentificeerd die voor de gemeente Tholen

van belang zijn. Voorbeelden daarvan zijn archeologie, agrarisch en landschappelijk erfgoed, maar ook religieus en muzikaal erfgoed. De gemeente Tholen geeft met deze erfgoedvisie inspiratie en richting aan de gezamenlijke omgang met het Thoolse erfgoed.

In de erfgoedvisie zijn vijf speerpunten benoemd:

1. De keten op orde houden;
2. Een zorgvuldige omgang met het erfgoed;
3. Het vitaal houden van erfgoed;
4. De kracht van erfgoed benutten;
5. Samen aan de slag.

In de erfgoedvisie wordt onderscheid gemaakt tussen de wettelijke taken (‘wat moet’) en de autonome taken (‘wat kan’). De speerpunten zijn vertaald in actiepunten, waaraan een uitvoeringsagenda is gekoppeld. Een van de actiepunten (nummer EV21/3.1/1) is het vaststellen van een kerkenvisie.

Kerkenvisie in relatie tot de erfgoedvisie

De kerkenvisie geeft niet alleen invulling aan een actiepunt uit de erfgoedvisie, maar sluit door haar onderzoeksmethode ook aan op de gemeentelijke missie en visie. De visie is namelijk tot stand gekomen door in gesprek te gaan met de kerkeigenaren over het nu en

over de toekomst. Hoewel de ontkerkelijking in Tholen niet- of in mindere mate speelt zijn er wel andere vraagstukken die op landelijk niveau spelen waar ook de kerkbesturen in de gemeente Tholen mee te maken hebben, zoals duurzaamheid, nevengebruik en onderhoud van de kerkgebouwen. Daarnaast komt uit de ‘erfgoedwensen’ van de inwoners naar voren dat het behoud van de (monumentale) kerken op Tholen en Sint Philipsland belangrijk wordt bevonden.

In de erfgoedvisie wordt het doel van de kerkenvisie als volgt beschreven: “met een dergelijke visie wordt een duidelijk beeld verkregen van de actuele stand van zaken rondom het gebruik en de bouwkundige en cultuurhistorische waarden van het religieus erfgoed in de gemeente. Dit helpt de gemeente om de waardevolle religieuze gebouwen in de gemeente Tholen voor de toekomst veilig te stellen en om een proactieve houding te kunnen aannemen ten aanzien van (toekomstige) ontwikkelingen.”

Daarnaast heeft deze kerkenvisie als doel om het gesprek tussen de burgerlijke gemeente en de kerkelijke gemeenten op gang te brengen. Het doel van deze kerkenvisie sluit dan ook naadloos aan op de missie van de

gemeente Tholen. Hierbij is er oog voor de traditie van het kerkelijk gebruik van de in deze visie opgenomen kerkgebouwen en wordt de ambitie in deze visie hierop afgestemd.

Van beleid naar praktijk

Door het proces van vergunningverlening, toezicht en handhaving -een wettelijke taak met betrekking tot rijksmonumenten- te optimaliseren wordt de instandhouding van de 10 rijksmonumentale kerkgebouwen geborgd. Een in te richten (fysiek) loket en het aanwijzen c.q. benoemen van een erfgoedcoördinator binnen het gemeentelijk apparaat zal de communicatie tussen kerkeigenaren en de gemeentelijke overheid bevorderen.

In het kader van een zorgvuldige omgang met erfgoed is een start gemaakt met het inventariseren en selecteren van gemeentelijke monumenten. In het onderzoek ten behoeve van de kerkenvisie zijn diverse kerkgebouwen beschreven die mogelijk het beschermen waard zijn. Een gemeentelijke monumentenlijst biedt hiertoe de mogelijkheid.

Het in de erfgoedvisie genoemde muzikaal erfgoed heeft (mede) betrekking op het religieus erfgoed omdat met name de historische orgels in kerkgebouwen worden benoemd.

De gemeente Tholen kent, volgens het rijksmonumentenregister, 140 beschermde rijksmonumenten, waarvan bijna de helft uit woonhuizen bestaat. De kernen van Sint-Maartensdijk en Tholen zijn door het rijk aangewezen als beschermd stadsgezicht. De omvang van de beschikbare formatie voor erfgoedtaken, 1,5 tot 2 fte, is in principe voldoende voor beleids- en uitvoeringstaken.

Instandhouding kerkgebouwen

Voor de instandhouding van rijksmonumenten kan subsidie bij de rijksoverheid worden aangevraagd. De meeste eigenaren van de tien rijksmonumentale kerkgebouwen in de gemeente Tholen zijn op de hoogte van de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim), maken daarvan in de meeste gevallen ook gebruik en laten zich daarbij ondersteunen door een professioneel bureau.

Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) blijft in sommige gevallen het eigen aandeel (40% + 100% van de eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt voor de eigenaren. Voor de onderhoudskosten zijn bij de gemeente Tholen en de provincie Zeeland geen aanvullende subsidiemogelijkheden.

Indien er sprake is van een restauratie kan daarvoor subsidie worden aangevraagd bij de provincie Zeeland. Op deze provinciale subsidieregeling voor restauratie van rijksmonumenten kan ieder jaar een beroep worden gedaan. De provinciale regeling kent een subsidiepercentage van maximaal 70%, maar ook dan is een eigen bijdrage van 30% noodzakelijk. Deze moet met behulp van een dekkingsplan worden aangetoond. Voor rijksmonumentale kerkgebouwen met een andere functie dan het religieuze gebruik, blijven de subsidiemogelijkheden bestaan. Ook dan blijft het eigen aandeel een aandachtspunt. De gemeente Tholen is actief bij het stimuleren van het indienen van subsidieaanvragen. Dankzij deze actieve rol is in 2022 een subsidie toegekend voor de restauratie van het grafmonument in de Hervormde Kerk in Stavenisse.

Een subsidie voor de restauratie van het Van Dam-orgel in de Grote Kerk in Tholen werd, vanwege het ontbreken van voldoende middelen, door de provincie Zeeland afgewezen.

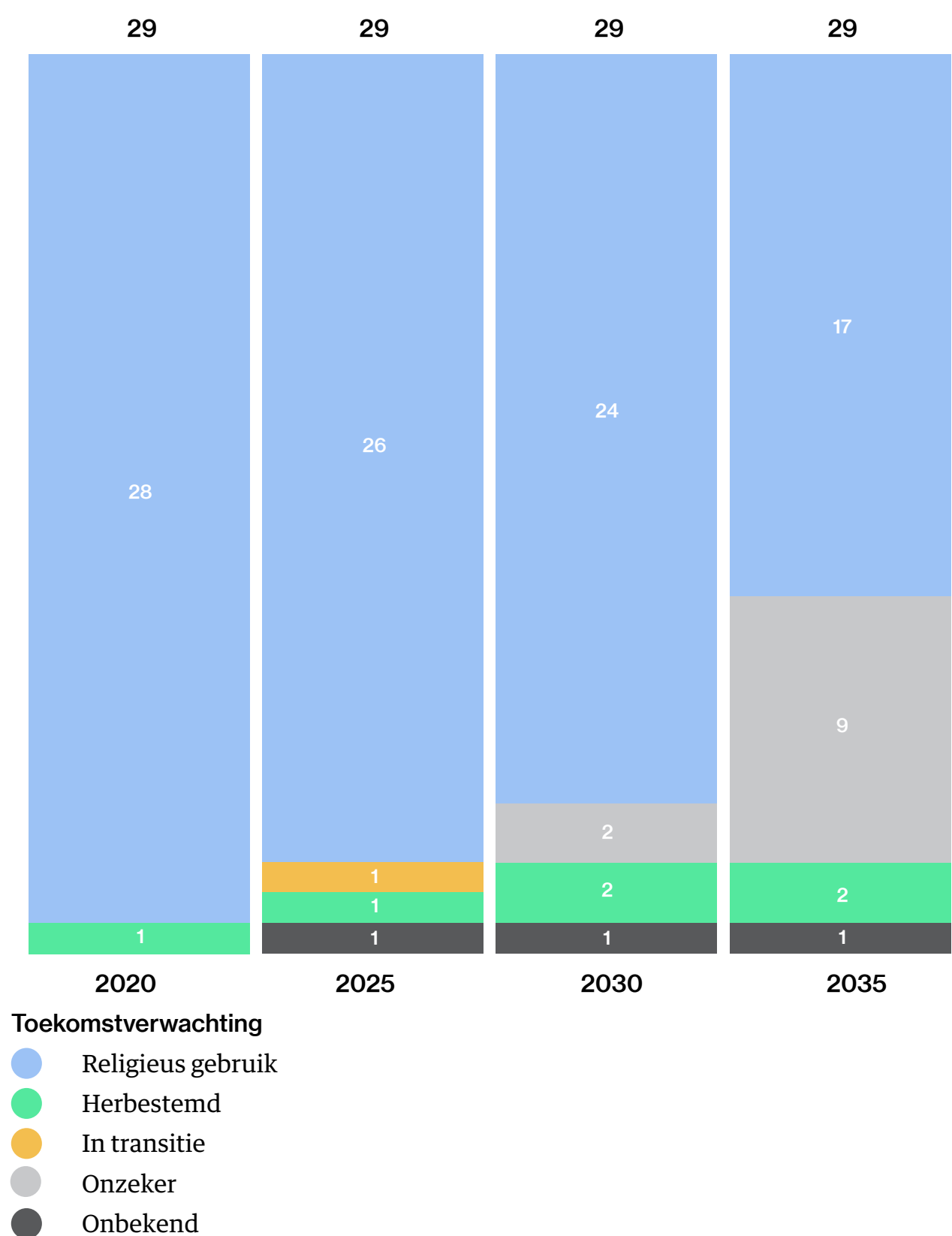
Herbestemming van kerkgebouwen

Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor kerkgebouwen van cultuurhistorisch belang kan een beroep worden gedaan op de subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten.

Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de nevenbestemming (naast de religieuze functie) of de herbestemming van een kerkgebouw (en van andere monumenten). Deze regeling staat inmiddels ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek.

Door kerkeigenaren binnen de gemeente Tholen is van deze regeling tot op heden geen gebruik gemaakt.

6. Onderzoeksresultaten: Toekomstverwachting

Uit de gesprekken met de kerkeigenaren blijken de verschillen over het kerkelijk gebruik in de gemeente Tholen niet erg groot. Meer dan 60% van alle kerken met een religieuze functie heeft een vitale geloofsgemeenschap en gaat een stabiele of groeiende toekomst tegemoet. Een beperkte groep kerkgemeenten (20%) heeft te maken met krimp van het aantal (actieve) leden en een toename van de gemiddelde leeftijd. Er zijn in de gemeente Tholen (nog) geen kerkgemeenten die actie hebben ondernomen door een gebouw te delen of te fuseren met andere kerkgemeenten. In enkele gevallen (10%) is er sprake van een zorgwekkende krimp van het aantal leden, waardoor mogelijk sluiting van de kerk dreigt.

Het algemene beeld dat het aantal kerken in religieus gebruik in de komende jaren snel zal afnemen is binnen de gemeente Tholen niet aan de orde. Bij de kerkgemeenschappen waar dit op korte of middellange termijn (5 à 10 jaar) wel speelt wordt er niet of nauwelijks gezocht naar nevenfuncties om op die manier het gebouw beter te benutten, de verbinding te zoeken met de omgeving en om extra opbrengsten te realiseren.

Voor 9 kerkeigenaren is de toekomst van hun gemeente in de komende 5 tot 15 jaar onzeker. Op basis van de gesprekken met de kerkeigenaren is de verwachting dat over 15 jaar nog 17 of 18 van de in totaal 29 kerken in religieus gebruik zijn.

Bedreiging rijksmonumentale kerken

Van de 28 kerkgebouwen met een religieuze functie staat deze functie bij 8 kerkgebouwen onder druk. Opvallend is dat van deze 9 kerkgebouwen er 5 de status van rijksmonument hebben. Dit is overigens een voor bijna alle Zeeuwse gemeenten herkenbaar beeld. Wel is uit de bouwkundige scans gebleken dat de gemiddelde onderhoudstoestand van deze monumentale kerkgebouwen redelijk tot goed te noemen is. Op termijn staat van deze monumentale kerken het voortbestaan van de Hervormde Kerken in Stavenisse en Sint Philipsland onder druk. Dit geldt ook voor de Rooms Katholieke kerken in Oud-Vossemeer en Tholen, alsmede voor de Gasthuiskapel in Tholen.

Als niet beschermd kerkgebouwen geldt dit ook voor de Dorpskerk in Sint-Annaland, de Oud Gereformeerde Gemeente in Sint-Maartensdijk, de Gereformeerde Gemeente in Sint Philipsland en de Christelijk gereformeerde kerk in Tholen.

Urgentie om actie te ondernemen

Of een kerk bedreigd wordt in het voortbestaan, hangt grotendeels af van de toekomstverwachting van de gebruiker. Dit geldt zowel voor een bestendige toekomst in het huidige religieuze gebruik alsmede voor ombuiging naar een combinatie- of nevengebruik en herbestemming. Niet alle kerkeigenaren hebben een heldere toekomstverwachting voor hun kerkgebouw.

Hoe urgent het is om actie te ondernemen hangt samen met de cultuurhistorische en maatschappelijke waarde van het kerkgebouw. Hoe hoger deze waarden, hoe hoger het algemeen belang om het kerkgebouw te behouden en hoe hoger de urgentie om langdurige leegstand tegen te gaan. Het heeft op diverse vlakken meerwaarde, om naast het oppakken van individuele gevallen, een gemeenschappelijke aanpak te formuleren.

In de laatste kolom van de tabel is aangegeven welke kerkgebouwen, al dan niet in religieus gebruik of herbestemd, zich in de risicozone bevinden (rood), of er gevaar dreigt (oranje) of dat op middellange termijn alles goed gaat (groen).

Dit beeld laat zien dat negen kerkgebouwen aandacht vragen, waarvan twee met hoge urgentie, om te voorkomen dat de onderhoudstoestand verslechtert en verval dreigt. Over het algemeen is de staat van de kerken nu goed, maar van sommige kerkgebouwen zijn de onderhoudskosten zeer omvangrijk. Gerichtte actie is nodig om een duurzaam en gezond toekomstperspectief voor deze kerkgebouwen te vinden. De urgentie om hiermee als gemeente Tholen in samenwerking met kerkeigenaren aan de slag te gaan is hoog.

Urgentie om actie te ondernemen

Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Urgentie
1	Gereformeerde Kerk	Anna-Jacobapolder			
2	Gereformeerde Kerk	Anna-Jacobapolder		★	
3	GGiN	Oud-Vossemeer			
5	Gereformeerde Kerk	Oud-Vossemeer			
6	Johannes de Doperkerk	Oud-Vossemeer			
7	Sint-Willibrorduskerk	Oud-Vossemeer			
8	GGiN	Poortvliet			
9	Pancratiuskerk	Poortvliet			
10	Gereformeerde Kerk	Poortvliet			
11	Gereformeerde Gemeente	Scherpenisse			
12	Dorpskerk	Scherpenisse			
14	Gereformeerde Gemeente	Sint-Annaland			
15	GGiN	Sint-Annaland			
16	Bethelkerk	Sint-Annaland			
17	Dorpskerk	Sint-Annaland		★	
18	GGiN	Sint-Maartensdijk			
19	Maartenskerk	Sint-Maartensdijk			
20	Rehobothkerk	Sint-Maartensdijk			
21	Oud Gereformeerde Gemeente in Nederland	Sint-Maartensdijk			
22	Gereformeerde Gemeente	Sint Philipsland			
23	Oud Gereformeerde Gemeente	Sint Philipsland			
24	Hervormde Kerk	Sint Philipsland			

Nr.	Kerk	Plaats	Funct.	Monu.	Urgentie
26	Oud Gereformeerde Gemeente	Stavenisse		★	
27	Hervormde Kerk	Stavenisse			
28	Rehobothkerk	Tholen			
29	Grote Kerk	Tholen			
30	Gereformeerde Kerk	Tholen			
31	Gasthuiskapel	Tholen			
32	O.L.V.-Hemelvaartkerk	Tholen			

Functie:

- Religieus gebruik
- Herbestemd
- Leegstaand

Monument:

- Rijks
- ★ Beeldbepalend

Urgentie:

- Geen bedreiging
- Bedreiging op termijn
- Actuele bedreiging

Mosgroei op afzaat onder venster

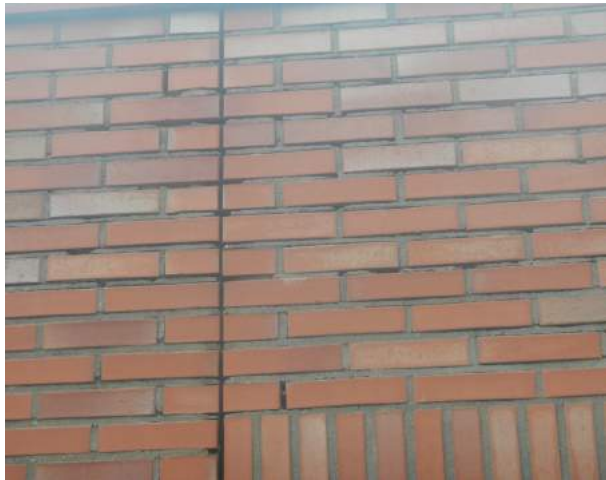
Slecht uitgevoerd voegwerk

Slechte staat dakrand

Scheurvorming boven venster

Slecht voegwerk bij relatief jonge kerken

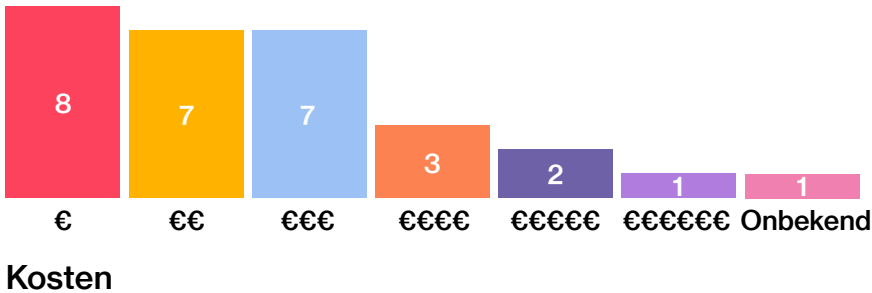
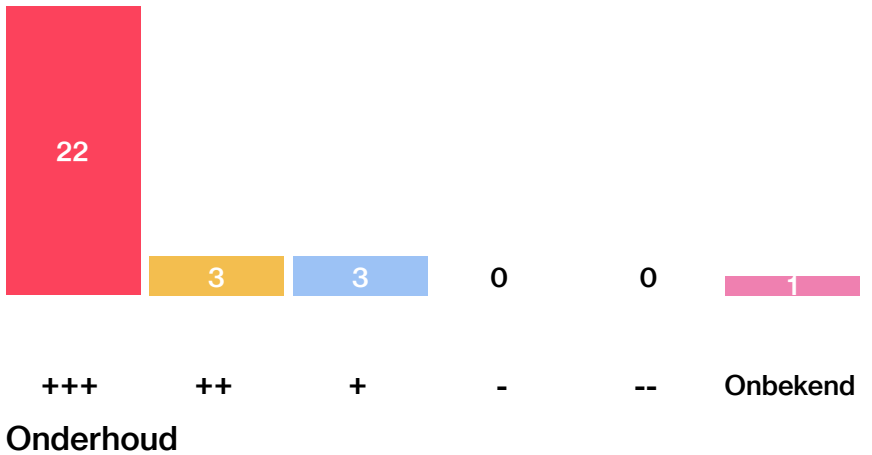
Verzakte dakgoten

Bouwkundige staat van de kerkgebouwen

Een bestendige toekomst voor de kerkgebouwen hangt in eerste instantie af van de toekomstverwachting van de eigenaar/gebruiker. Van belang is daarbij ook de bouwkundige staat waarin de kerkgebouwen verkeren. Met behulp van een bouwkundige scan, uitgevoerd door de Monumentenwacht, zijn de bouwkundige staat en de omvang van de te verwachten kosten ingeschat. Hieruit blijkt dat de omvang van de te verwachten kosten samenhangt met de omvang van het gebouw en de toegepaste materialen. Niet onvermeld mag blijven dat het onderhoud aan gebouwen, die de status van rijksmonument hebben, vaak meer kosten met zich meebrengt dan het onderhoud aan niet-monumentale gebouwen. De oorzaak hiervan zijn de eisen die worden gesteld aan het materiaalgebruik en de inzet van specialistisch vakmanschap. Een indicatie van de bouwkundige staat en de daarmee samenhangende kosten is verbeeld in infographics.

In het algemeen is de staat van de kerkgebouwen in de gemeente Tholen goed (22 van de 29) en is in slechts 3 gevallen de staat van onderhoud als redelijk ingeschat.

Nog eens 3 kerkgebouwen verkeren in een matige staat, terwijl van 1 kerkgebouw de onderhoudsstaat niet bekend is. Van de 8 kerkgebouwen, die als bedreigd worden beschouwd, zijn de te verwachten onderhoudskosten als redelijk tot zeer omvangrijk beoordeeld. Met name de kosten van instandhouding van de beide Rooms-katholieke kerken worden als (zeer) omvangrijk ingeschat. In de meeste gevallen is of wordt gebruik gemaakt van beschikbare subsidiemogelijkheden, maar kan het financieren van de eigen bijdrage een knelpunt zijn.

7. Onderzoeksresultaten: Participatie

Op 29 september 2022 is in de Gasthuiskapel in Tholen door de Bond Heemschut, in samenwerking met Erfgoed Zeeland en de gemeente Tholen, een avond voor de inwoners en erfgoedorganisaties georganiseerd. Op deze avond zijn de voorlopige uitkomsten en conclusies van de kerkenvisie Tholen gedeeld en zijn inwoners en erfgoedorganisaties gevraagd om een reactie. Onder de aanwezigen waren ook vertegenwoordigers van de beide Heemkundige Kringen, Stad en Lande van Tholen en Philippuslandt. Op Tholen is de nood niet erg hoog, maar toch zijn er wel degelijk kerkgebouwen waarvan het bestaan op de middellange termijn niet gegarandeerd is. De deelnemers aan de avond is gevraagd mee te denken over mogelijke oplossingen.

Tijdens de avond werden ook drie filmpjes vertoond van verschillende kerkelijke casussen van binnen en buiten Zeeland, maar met breed toepasbare leereffecten voor kerkelijke gemeenten. Een filmpje uit Utrecht vroeg specifiek de aandacht voor de openstelling van kerken voor het brede publiek en de nuttige effecten die dit heeft voor het algehele draagvlak binnen de samenleving voor de kerkgebouwen. Een ander filmpje, over de Petruskerk in

Vught, ging in op de voordelen van het combineren van maatschappelijke functies, waardoor deze kerk niet alleen op zondag, maar alle andere dagen van de week ook ten dienste staat van de samenleving en wordt benut. Tenslotte werd het voorbeeld getoond van de Cuyperskerk in Sas van Gent waar een markthal extra dynamiek genereert in dit kleine stadje en waar ook andere maatschappelijke voorzieningen zijn ondergebracht zoals werkplekken voor startende ondernemers en een horecavoorziening als dagbesteding voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Met een schuin oog werd bij dit laatste voorbeeld gekeken naar de Rooms-katholieke kerk van Tholen-stad, die een even prominente ligging heeft als het voorbeeld in Sas van Gent en wellicht op dezelfde wijze herbestemd zou kunnen worden. De prominente ligging aan het marktplein van de stad maakt dat er in theorie veel mogelijk is, van expositieruimte, bibliotheek, muziekzaal, kunstencentrum tot bezoekerscentrum voor toeristen die aan een rondje Tholen beginnen. Wellicht zou een ambachtelijke brouwerij zelfs ook nog een mogelijkheid zijn.

Hoe dan ook lijkt iedereen het erover eens dat een openbare publieksfunctie voor deze kerk op deze plaats de beste invulling zo zijn.

Op Sint Philipsland ligt dit genuanceerder door de meer behoudende signatuur van de bevolking. Zeker op dit eiland is het scala aan mogelijkheden niet eindeloos. Als de grens voor een nieuwe functie wordt opgezocht, zou het kunnen dat men hier bij voorkeur een kerk zou slopen, want “zoiets doe je niet in een kerk”, zoals bijvoorbeeld het vestigen van een winkel in het kerkgebouw. De belangrijkste les in deze lijkt te zijn dat er verbinding moet worden gemaakt met de lokale gemeenschap. Maatschappelijke functies zijn daarbij het sleutelwoord, maar dan wel functies die voor de gemeenschap van belang en aanvaardbaar zijn. Een op Tholen nog nauwelijks uitgeprobeerde oplossingsrichting voor kerkgebouwen is hergebruik door een andere denominatie, of eventueel het delen van een kerkgebouw (zoals de verschillende Molukse kerken in de gemeente Vlissingen dat doen). Dit zal niet altijd mogelijk zijn, maar het is goed om het gesprek hierover op gang te brengen.

De participatieavond heeft geleerd dat het goed is om met veel maatschappelijke geledingen te spreken over het religieuze erfgoed van Tholen. Uiteindelijk zijn het gebouwen die niet alleen van belang zijn voor de eigen kerkelijke gemeente, maar ook voor de dorpen en steden waar ze zijn gelokaliseerd, en zelfs voor de hele gemeente, als drager van de Thoolse identiteit. Het versterken van de gemeenschapsfunctie in combinatie met de openbare toegankelijkheid lijkt de belangrijkste rode draad te worden in het gezamenlijk optrekken van gemeente en bevolking om een duurzaam perspectief te geven aan het Thoolse religieuze erfgoed.

Een publieksbijeenkomst georganiseerd vanuit de Bond Heemschut leverde waardevolle inzichten op
Foto: David Koren

8. Onderzoeksresultaten: Sterkte-zwakteanalyse

Kerkgebouwen

Op basis van de gesprekken met de kerkeigenaren en de workshop met medewerkers van de gemeente Tholen is de volgende sterkte-zwakteanalyse opgesteld.

Sterkte

Nagenoeg alle kerkgebouwen verkeren (nog) in goede staat van onderhoud.

Doordat de herbestemmingsvraagstukken zich in verschillende kernen afspelen (en niet geconcentreerd) wordt de aanpak van herbestemming vereenvoudigd.

Herbestemming is een kans voor de toekomstbestendigheid.

Zwakte

In de stad Tholen is er een sprake van een geconcentreerde opgave om meerdere kerkgebouwen te herbestemmen. Ook in Sint Philipsland is dit aan de orde.

Vitale kerkgemeenschappen bezitten vaak gebouwen die uit monumentaal oogpunt van minder belang zijn.

Bij herbestemming van kerkgebouwen bestaat de kans dat deze hun maatschappelijke functie en openbare toegankelijkheid verliezen.

Sterkte	Zwakte
	Het vrijwilligersbestand is vaak kwetsbaar: groep is doorgaans 60, 70, 80 jaar oud. Vervanging dient zich niet snel aan (zie ook gesprekken met kerkbesturen).
	Duurzaamheid in de huidige energiecrisis. Het beleid is dat de daken van (monumentale) kerken niet mogen worden belegd met zonnepanelen. Veel kerkgebouwen worden nu alleen op zaterdag en zondag verwarmd. Bij 7 dagen gebruik (of in ieder geval ook doordeweeks gebruik) is verduurzaming lonend.
	De meeste kerken zijn buiten de dienst om gesloten. Openstelling is echter een kans, want wat je niet kent daar heb je geen kennis van of binding mee.

Kerkeigenaren

Sterkte	Zwakte
Veel kerkelijke gemeenten zijn financieel nog draagkrachtig en vitaal genoeg om de religieuze functie van hun kerkgebouw te continueren. Hierdoor is er maar in enkele gevallen sprake van een herbestemmingsvraagstuk.	Veel kerkbesturen geven aan niet of nauwelijks naar buiten toe te treden als kerk. Men is erg op de eigen kerkelijke gemeente gericht. De sociale functie van de kerkgemeenschap en van het gebouw zijn begrensd.
Kerkgemeenschappen draaien op betrokken vrijwilligers. Op Tholen is deze inzet in de meeste gevallen geen probleem.	Veel kerkbesturen geven aan weinig open te staan voor nevengebruik van hun kerkgebouw.
	De herbestemming van religieus vastgoed ligt (lokaal) gevoelig: aard en invulling van een neven- of herbestemming moeten ook vanuit een ideologisch standpunt passen.
	De instandhoudings- en verduurzamingsopgave is met name voor monumentale kerkgebouwen erg complex en niet alle kerkbesturen zijn hier financieel en/of qua kennis op toegerust.
	Door de verschillende afsplitsingen in de verschillende denominaties ligt samenwerking tussen de kerkgenootschappen gevoelig.

Gemeente Tholen

Sterkte	Zwakte
De gemeente Tholen is een betrokken gemeente. Dit komt mede doordat de afstand tot de burger klein is.	De gemeente staat voor een aantal grote opgaven: woningbouw, energietransitie, klimaatadaptatie, WMO en dergelijke, waardoor de kans bestaat dat de (her)bestemming van religieus vastgoed relatief laag op de agenda komt te staan.
Er lijkt een breed politiek draagvlak voor de inzet van gemeentelijke middelen voor instandhouding van kerkgebouwen met een religieuze functie.	Er is in het gemeentelijk beleid nog weinig sprake van een integrale benadering ten aanzien van kerkgebouwen.
De gemeente Tholen heeft een actuele erfgoedvisie (2021).	Er is geen sprake van een kernenaanpak, maar van een centrale aanpak.
Het eerste punt van de uitvoeringsagenda in de erfgoedvisie zal tot het aanwijzen van gemeentelijke monumenten leiden.	Momenteel bestaat er geen gemeentelijke subsidieregeling voor onderhoud en/of restauratie. Dit wordt wel onderzocht.

Sterkte	Zwakte
Voor een niet-kustgemeente heeft Tholen relatief veel verblijfs-recreatieve overnachtingen (2020: 315.000).	Er staan (nog) geen kerkgebouwen op de gemeentelijke monumentenlijst. Zo heeft bijvoorbeeld de beeldbepalende kerk in de kerkring van Sint-Annaland geen beschermde status (als rijksmonument).
De gemeente heeft veel maatschappelijk vastgoed zoals scholen en dorpshuizen.	Er is (nog) geen analyse van gebouwen in gemeentelijk bezit waardoor een beoordeling van behoeften en gebruik nog niet mogelijk is.
	Kleine kernen hebben weinig algemene voorzieningen.

Inwoners

Sterkte	Zwakte
Er bestaat een grote zelfredzaamheid onder de inwoners.	Men is erg op de eigen kern gericht. Naar verwachting is het motiveren van de inwoners voor instandhouding van een kerkgebouw in een andere kern daardoor moeilijker.
Er wordt door de inwoners relatief veel waarde gehecht aan (de identiteit van) de eigen kern.	Polarisatie kerkelijk vs. niet-kerkelijk. Er is op Tholen een grote kerkelijke gemeenschap maar ook een groeiend aantal mensen dat niet betrokken is bij een kerkgemeenschap. Dit leidt tot de vraag: voor wie (en van wie) is die stapel stenen?
Er bestaan veel vrijwilligersorganisaties die zich met erfgoed bezighouden en die als klankbord fungeren voor de gemeente en (andere) samenwerkingspartners.	Gebrek aan trots en identificering met een kerkgebouw (binnen of buiten de eigen woonplaats).
De maatschappelijke betrokkenheid binnen de kernen die zich onder andere uit in organisaties zoals “Anna Zorgt” en “Smerdiek op weg” kan worden ingezet.	

Provincie

Sterkte	Zwakte
Alle Zeeuwse gemeenten hebben een beroep gedaan op de decentrale uitkering ten behoeve van het opstellen van een kerkenvisie.	De Stichting Oude Zeeuwse Kerken is op dit moment nog niet in staat om als vangnet voor (alle) leegkomende kerkgebouwen te dienen.
De Provincie Zeeland heeft sinds 2022 een herbestemmingsloods aangesteld.	
De gehanteerde kerkenvisie-aanpak is voor alle Zeeuwse gemeenten identiek waardoor op Provincieniveau de overkoepelende thema’s zichtbaar worden. Dit kan leiden tot een boven-gemeentelijke aanpak.	

Overig

Sterkte	Zwakte
De rijksoverheid kent een subsidieregeling voor haalbaarheidsonderzoeken naar bij- en herbestemmingen, waarbij ook een onderzoek naar verduurzaming mogelijk is.	De meeste kernen zijn relatief klein, waardoor een gebouw ter grootte van een kerk een lastig her te bestemmen object is bij gebrek aan een programma dat past bij zowel de schaalgrootte van deze kernen als de grootte van het gebouw.
De mogelijkheid van het onderbrengen van meerdere kerkgemeenschappen in 1 gebouw (multireligieuze invulling), Zo kunnen ook de kosten voor het gebouw gedeeld worden.	Er is voor geen van de kerkgebouwen gebruik gemaakt van de herbestemmingsregeling van het Rijk.
Idem t.a.v. dagopvang/dagbesteding en/of aanleunwoningen.	
Het terrein van de kerk zou meer benut kunnen worden.	
Het bevorderen van andere niet-religieuze invullingen als nevengebruik zoals concerten. Op deze manier komen meer mensen in (aanraking met) de kerk.	

Sterkte	Zwakte
Een combinatie van kerkelijk gebruik met een zorgfunctie als economische drager. Dit ligt het dichtste bij de achterliggende gedachtegang van het geloof.	
Culturele invulling hangt vaak aan het subsidie-infuus van de overheid maar voegt wel maatschappelijke leefbaarheid/meerwaarde toe.	
De grote woningbouwopgave maakt herbestemming van religieus vastgoed naar woningen haalbaarder, doordat de gemiddelde prijs per wooneenheid hoger ligt.	

9. Conclusies & aanbevelingen

Conclusie 1. Bedreiging religieus erfgoed Tholen vooralsnog beperkt

1a. Bijna halvering van het aantal kerken in religieus gebruik over vijftien jaar

Door de ontkerkelijkingstrend is de toekomst voor veel kerken in Nederland onzeker. In de gemeente Tholen is het beeld minder ongunstig dan het gemiddelde beeld voor Nederland (en Zeeland). Ten tijde van de uitvoering van het kerkenvisietraject waren er van de 29 kerkgebouwen 28 in religieus gebruik en 1 herbestemd (tot wonen). Binnen een termijn van 15 jaar denken van de 28 kerkeigenaren er 8 de deuren te moeten sluiten voor het religieus gebruik. Dit betekent binnen 15 jaar een afname van het religieuze gebruik van ongeveer 30%, waar dit in Nederland richting de 50% loopt. Andersom betekent dit dat er over 15 jaar nog 20 kerkgebouwen zullen zijn die een religieuze functie hebben weten te behouden. De hier gehuisveste kerkgemeenschappen zijn over het algemeen vitaal en zullen naar verwachting stabiel blijven en in enkele gevallen mogelijk zelfs nog groeien.

1b. 5 van de 10 rijksmonumentale kerken worden bedreigd

Een belangrijk inzicht is dat de 5 rijksmonumentale kerkgebouwen die bedreigd worden betrekking hebben op verschillende denominaties. In drie gevallen betreft het een PKN-kerk en in twee gevallen een RK-kerk. Wel is uit de bouwkundige scan gebleken dat de gemiddelde onderhoudstoestand van deze kerkgebouwen goed tot zeer goed te noemen is.

Dit betekent dat 5 van de 10 rijksmonumentale kerken in de gemeente Tholen op dit moment geen duurzaam toekomstperspectief hebben.

De overige 5 rijksmonumentale kerken hebben de komende jaren wel een duurzaam toekomstperspectief omdat daarin vitale kerkgemeenschappen zijn gehuisvest.

1c. Bedreiging rijksmonumentale kerken in verschillende kernen

De bedreiging in het voortbestaan van de kerkgebouwen met de status van rijksmonument is verspreid over meerdere kernen. Het gaat daarbij om de kerkgebouwen in Oud-Vossemeer, Sint Philipsland, Stavenisse en Tholen (2).

Aanbeveling 1: Onderzoek op gemeenteniveau kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van kernen

Een duurzaam toekomstperspectief voor leegkomende kerken kan het beste gevonden worden als het kerkgebouw een oplossing kan bieden voor een duurzame behoefte van de buurt of kern waar de kerk staat. Tegelijkertijd is het belangrijk dat de nieuwe (neven)functie als passend wordt ervaren door de betreffende kerkgemeenschap en de inwoners van de kern. Bij een verkoop en herbestemming speelt dit in mindere mate dan bij een nevenfunctie. Denken in ‘kerken als kansen’ in plaats van ‘kerken als problemen’ zorgt voor een positievere benadering van dit vraagstuk.

De gemeente Tholen kan integraal kijken of er vanuit het sociaal of cultureel domein ruimtevragen zijn, die wellicht een nieuwe invulling kunnen geven aan kerkgebouwen. Zo kunnen gezondheids- en/of welzijnsfuncties een mooie passende functie zijn voor een kerkgebouw, terwijl de kerk wellicht ook nog op zondag voor de religieuze functie beschikbaar kan blijven. De sociaal-maatschappelijke functies worden al gesubsidieerd door de gemeente Tholen, inclusief een huisvestingscomponent. Door deze functies te verplaatsen naar een monumentale kerk, kunnen deze budgetten, die al opgenomen zijn in de gemeentelijke begroting, dubbel renderen. Letterlijk voor hetzelfde geld kan het religieuze erfgoed beleefbaar blijven, een duurzame toekomst krijgen en doorgegeven worden aan volgende generaties. De oorspronkelijke ontmoetingsfunctie van het kerkgebouw keert terug en krijgt een nieuwe invulling.

Uiteraard vergt zo’n soort ‘gebouwenschuif’ in het sociale domein nadere studie. Soms staat er net een nieuw dorpshuis of andere voorziening, of is dit ook een monumentaal pand. Wel kan deze denkwijze gevoelsmatig voor bewoners een grote stap zijn. Ook kan de gemeente bezien of behoeften van derden aan ruimte in een database kan worden opgenomen, waaraan de beschikbare ruimte in kerkgebouwen kan worden getoetst. Omdat er in de gemeente Tholen in iedere kern meerdere kerkgebouwen staan, kan tevens onderzocht worden of er draagvlak is voor de verhuizing van een kerkgenootschap naar een ander gebouw.

Aanbeveling 2: Onderzoek op provinciaal niveau kansen voor kerken in relatie tot de toekomst en leefbaarheid van de gemeente of de provincie

Ook op regionaal of provinciaal niveau kunnen kansen zijn of ontstaan voor leegkomende kerkgebouwen. Denk aan het ontwikkelen van een campagne en activiteiten op het gebied van cultureel toerisme, of het huisvesten van migrantenarbeiders. Het is zaak om bij neven- of herbestemmingen van kerkgebouwen de vijver van mogelijke en kansrijke invullingen zo groot mogelijk te maken. En om hierbij de toekomstige ontwikkelingen op de verschillende niveaus te betrekken.

Conclusie 2. Meer kerkgebouwen verdienen bescherming als monument

Naast de 10 rijksmonumentale kerkgebouwen verdienen er meer kerkgebouwen bescherming als (gemeentelijk) monument vanwege hun stedenbouwkundige, architectuur- en of cultuurhistorische waarde. Voorbeelden hiervan zijn de Gereformeerde Kerk in Anna Jacobapolder, de Dorpskerk in Sint-Annaland en de kerk van de Oud Gereformeerde Kerk in Stavenisse.

Aanbeveling 3: Breid de bescherming van de kerkencollectie uit inclusief interieurs

Uit het onderzoek blijkt dat diverse kerkgebouwen van bijzondere waarde zijn, maar nog geen enkele vorm van bescherming genieten. Het advies is om deze kerken verder te onderzoeken en, na consultatie van eigenaren en erfgoedorganisaties, voor te dragen voor gemeentelijke bescherming. In hoofdstuk 3 zijn zijn deze gebouwen genoemd. Het gaat om:

- de Gereformeerde kerk in Anna Jacobapolder
- de Dorpskerk in Sint-Annaland
- het kerkgebouw van de Oud-Gereformeerde Gemeente in Stavenisse.

Aanbeveling 4: Actualiseer registraties van kerkelijke interieurs op provinciaal niveau.

Museum Catharijneconvent adviseert met klem om bestaande registraties te actualiseren en te bezien of het mogelijk is in de nooit bezochte rijksmonumenten een eerste registratie en waardenstelling te laten uitvoeren. Op die manier leren de eigenaren van de collecties de waarde van hun bezit kennen en kunnen ze hieraan de juiste zorg verlenen. De gemeente krijgt inzicht in waar ondersteuning in de zorg voor het meest waardevolle erfgoed nodig is, of de kerk in de toekomst in religieus gebruik blijft, een transformatie ondergaat om nevengebruik mogelijk te maken of aan de eredienst onttrokken wordt. Museum Catharijneconvent denkt en/of werkt graag mee aan actualisatie. In kerkelijk Nederland geldt de ongeschreven regel dat het interieur en religieus erfgoed van kerken eens in de vijftien tot twintig jaar uitvoerig geïnventariseerd moeten worden. De niet-monumentale kerkgebouwen in de gemeente Tholen voldoen zeker niet aan deze officiële norm.

Conclusie 3. De situatie per kern en kerk is verschillend

Per kerk is de uitdaging uniek. De dynamiek van de context is steeds anders: de betrokkenheid van de bewoners, de ligging, de geschiedenis, de financiële situatie (sommige kerken zijn noodlijdend, andere hebben structurele inkomsten uit bijvoorbeeld bezittingen) en de kansen of restricties die kerkeigenaren inbrengen.

In de binnenstad van Tholen worden drie van de zes kerkgebouwen in hun voorbestaan bedreigd. Van deze drie kerken zijn er twee rijksmonument. Eén van deze objecten is overigens in eigendom van de gemeente Tholen, namelijk de Gasthuiskapel. Het is raadzaam bespreekbaar te maken of meerdere kerkgenootschappen een gebouw kunnen delen, waardoor een voor herbestemming geschikt kerkgebouw kan worden vrijgespeeld.

In andere kernen staat de toekomstbestendigheid van de centraal gelegen dorpskerken op het spel. De beste voorbeelden daarvan zijn de dorpskerken van Sint-Annaland, Sint Philipsland en Stavenisse, waarbij de twee laatstgenoemde kerken de hoogste urgentie lijken te hebben. In die kernen is een gebouwenschuif een interessante optie, die mogelijk zou kunnen worden getoetst bij eigenaren, gebruikers en bewoners. Ook het functioneren als kerkgebouw door de Gereformeerde Gemeente in Sint Philipsland lijkt onder druk te staan. Voor dit kerkgebouw kan een herbestemming een interessante optie zijn, waarbij een haalbaarheidsonderzoek een nuttig instrument is.

In de gesprekken brengen veel geïnterviewden in dat een kerkenaanpak in samenhang met de kern, wijk of buurt een voorwaarde voor succes is. Voor het leggen van verbindingen en contacten lijkt het gemeentebestuur de eerstaangewezen partij. Dit betekent dat het denken vanuit mogelijkheden kan worden bevorderd, waarbij inwoners, ondernemers en andere partners gefaciliteerd worden in hun mogelijke initiatieven of initiatieven in gang kunnen worden gezet.

Aanbeveling 5: Betrek eigenaren, dorpsraden en bewoners bij de toekomst van kerken

Eigenaren staan centraal, zij gaan immers over hun eigendom. Daarnaast zijn bewoners en dorpsraden cruciaal om te betrekken bij het nadenken over de toekomst van (dorps)kerken. Zij voelen zich vaak betrokken, hebben ideeën en netwerken, kunnen wellicht donaties of vrijwillige inzet bieden en zijn voor sommige functies potentiële toekomstige gebruikers van een kerkgebouw. Monumentale kerkgebouwen zorgen voor bezieling van dorpen en wijken. Mensen genieten in een steeds sneller veranderende wereld van de schoonheid van deze gebouwen en van het gevoel van verbinding met een rijk verleden. Dit vertaalt zich ook in financiële waarde. Woningen en andere gebouwen in een dorp of wijk worden aantrekkelijker gevonden als zij zich bevinden rond het monumentale erfgoed en worden in economische zin hoger gewaardeerd.

Conclusie 4. Krimpende kerkgemeenschappen zijn zoekend

Het nadenken over de toekomst is een zoekproces, met voor de meeste leden van de kerkgemeenschappen een emotionele lading. Zeker als het einde van de religieuze functie in zicht begint te komen. Immers, zij en hun (groot)ouders en kinderen, zijn in de kerk gedoopt, getrouwd en hebben er afscheid genomen van geliefden. De onderlinge band binnen een gemeenschap voelt als een “warm bad”.

Krimpende kerkgemeenschappen gaan verschillend om met de gestage afname van het vertrouwde aantal dienstbezoekers en activiteiten. Veelal worden geleidelijke veranderingen ingevoerd. Jeugdactiviteiten nemen af. Ook voelt de kerkzaal te groot voor een steeds kleiner groepje kerkgangers. Een steeds kleiner wordend team van vrijwilligers moet meer doen en kan lastig opvolgers vinden. Met name bij bestuursfuncties speelt dit. Bestuurders voelen de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van een (rijksmonumentale) kerk steeds zwaarder op de schouders drukken. Voor de instandhouding van kerkgebouwen is steeds meer behoefte aan specifieke expertise op het gebied van exploitatie, bouwkundige zaken, duurzaamheid en financiën.

De inkomsten uit collectes worden lager en het kerkgebouw wordt steeds minder gebruikt. De meeste krimpende kerkgenootschappen vinden het interessant om passende nevenbestemmingen te vinden en/of uit te breiden, maar zijn behoudend als het gaat om het soort activiteiten. In de gesprekken brengen vrijwel alle geïnterviewden in dat een kerkenaanpak in samenhang met de kern, wijk of buurt een voorwaarde voor succes is.

Aanbeveling 6: Stimuleer bedreigde kerken om neven- of herbestemmingsmogelijkheden tijdig te onderzoeken

Het is goed om tijdig een onderzoek te starten naar scenario's voor invullingen van (deels) leegkomende kerken en bijbehorende financiële onderleggers. Immers, dan voorkom je dat bijvoorbeeld een maatschappelijke voorziening nieuw wordt gebouwd, terwijl de kerk ernaast leeg staat. Ook is het onwenselijk dat een kerkgebouw leeg komt te staan. Tenslotte kun je - als er genoeg tijd is - alle relevante stakeholders betrekken en creativiteit en kansen verkennen. De ervaring leert dat een goede herbestemming ongeveer 5 jaar aan voorbereiding vergt.

Kerkbesturen kunnen een subsidie aanvragen om ondersteuning in te schakelen van experts bij het onderzoeken van neven- of herbestemmingsmogelijkheden. In Tholen is tot op heden nog geen gebruik gemaakt van de rijkssubsidieregeling voor haalbaarheidsonderzoeken naar her- of nevenbestemmingen.

Aanbeveling 7: Onderzoek op provinciaal niveau de wenselijkheid om een organisatie als de Stichting Oude Groninger Kerken voor Zeeland vorm te geven

Enkele eigenaren van rijksmonumentale kerken geven aan dat zij het einde van het religieus gebruik in zicht zien komen. Het verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van deze monumenten, zowel qua expertise als qua financiële opgave, valt zwaar. Dit wordt steeds zwaarder naarmate het lastiger is om de bestuursfuncties te vervullen met ook nog eens de juiste kennis en achtergrond.

Bij steeds meer kerkbesturen ontstaat de roep om deze kerken over te kunnen dragen aan een professionele partij die het eigenaarschap overneemt met alle bijbehorende verantwoordelijkheden (met eventueel de mogelijkheid om terug te huren voor de religieuze activiteiten, zolang die nog doorgaan). Deze partij kan andere passende structurele functies en programmering op professionele wijze verzorgen om de exploitatie van het kerkgebouw te optimaliseren. De Stichting Oude Groninger Kerken heeft dit in de provincie Groningen gedaan voor meer dan 100 monumentale kerken en is een robuuste professionele organisatie. In Zeeland bestaat de Stichting Oude Zeeuwse Kerken, die in dit opzicht wel ambitieus is, maar met vier kerken in bezit nog bescheiden in omvang is.

De bedreigde rijksmonumentale kerken in de gemeente Tholen, maar ook in andere Zeeuwse gemeenten vragen om urgentie om hierover op een overkoepelend niveau na te denken. Hierbij is het belangrijk om aan te haken op landelijke ontwikkelingen op dit gebied (Zeeland is niet de enige provincie waar dit speelt) en om landelijke ervaring en expertise in te zetten.

Conclusie 5. Gebrek aan financiële middelen voor onderhoud

De meeste kerkgebouwen in de gemeente Tholen zijn goed tot zeer goed onderhouden. Het zijn juist de tien rijksmonumentale kerkgebouwen (zowel bedreigd als niet bedreigd) in de gemeente Tholen die worstelen met het vinden van middelen om de eigen bijdrage aan de hoge instandhoudingskosten te bekostigen. Alle besturen kennen de rijkssubsidieregeling en vragen meestal ook de beschikbare subsidies aan. Het opbrengen van de eigen bijdrage is steeds vaker een groot probleem. Hierdoor bestaat het risico op achterstallig onderhoud, waardoor aanzienlijke bedragen nodig zijn om dit aan te pakken. Zonder structurele oplossing komt de staat van onderhoud in gevaar en daarmee de toekomst van het kerkgebouw.

Aanbeveling 8: Monitor op provinciaal niveau structureel de onderhoudsachterstanden bij rijksmonumentale kerkgebouwen en stel een herstelprogramma op

Alle rijksmonumentale kerken in de gemeente Tholen kennen de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim) en maken daar in de meeste gevallen ook gebruik van. Zij laten zich daarbij meestal ondersteunen door een professioneel bureau. Ondanks het in 2019 verhoogde subsidiepercentage (van 50% naar 60%) blijft het eigen aandeel (40% + eventuele niet-subsidiabele kosten) een knelpunt. Voor de onderhoudskosten zijn bij de gemeente en de provincie geen aanvullende subsidiemogelijkheden.

Indien er sprake is van een restauratie kan daarvoor subsidie worden aangevraagd bij de provincie Zeeland. Op deze provinciale subsidieregeling voor restauratie van rijksmonumenten kan jaarlijks een beroep worden gedaan. De provinciale regeling kent een subsidiepercentage van 70%, maar ook dan is een eigen bijdrage van 30% vereist. Dit moet met behulp van een dekkingsplan worden aangetoond. Ook hierbij geven kerkbesturen aan dat het bijleggen van de eigen bijdrage een probleem is. De gemeente Tholen heeft in voorkomende gevallen de helpende hand toegestoken, zoals onlangs bij de restauratie van het grafmonument in de Hervormde kerk in Stavenisse.

Als kerkgebouwen, aangewezen als rijksmonument, een andere functie krijgen dan het religieuze gebruik, blijven de subsidiemogelijkheden overigens bestaan. Ook dan blijft het eigen aandeel een aandachtspunt. Dus aanvullende functies of andere manieren om inkomsten te genereren moeten gezocht worden om de exploitatie op orde te brengen.

Voor zowel rijksmonumentale kerkgebouwen als voor cultuurhistorisch van belang zijnde kerkgebouwen kan een beroep worden gedaan op de Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten. Op basis van deze regeling kan 70% subsidie worden aangevraagd voor een haalbaarheidsonderzoek voor de herbestemming van een kerkgebouw (en andere monumenten). Deze regeling staat tegenwoordig ook open voor een subsidie ten behoeve van een duurzaamheidsonderzoek.

Het verbeteren van de algemene financiële positie van bedreigde kerkgebouwen, zodat zij wel in staat zijn de eigen bijdrage te betalen, komt ook in andere aanbevelingen aan de orde. Tegelijkertijd is verdiepend onderzoek naar onderhoudsachterstanden in relatie tot subsidiemogelijkheden en opties voor aanvullende financiële regelingen een aanbeveling. Immers, hoe langer de onderhoudsachterstanden oplopen, hoe groter het risico dat de kerkgebouwen te veel achteruitgaan in onderhoud. De kosten om een sterk verloederd gebouw op te knappen zijn relatief veel hoger dan het enigszins bijhouden van het onderhoud. In deze situatie wordt het vinden van een duurzaam toekomstperspectief voor de kerk steeds moeilijker en dreigt sloop als enige optie.

Conclusie 6. Investeren in duurzaamheidsmaatregelen rendeert voor oudere monumentale kerken (nog) niet

Met name de jongere kerken beschikken over bouwsystemen die veelal makkelijker te isoleren zijn en de installatietechnische basis is veel geschikter voor een duurzamer concept. Voor oudere monumentale kerkgebouwen blijft het een vraagstuk welke investeringen in duurzame maatregelen zullen renderen. Wanneer de intensiteit van het gebruik beperkt is, zal er geen aanleiding zijn om investeringen te doen in het verlagen van de stookkosten.

Aanbeveling 9: Voer op provinciaal niveau duurzaamheidsscans uit in combinatie met onderzoek naar neven- of herbestemming

Om de cirkelredenering te doorbreken, wel of niet investeren in duurzaamheidsmaatregelen als voorwaarde voor een intensiever gebruik van een kerkgebouw, zullen stappen gezet moeten worden. Inventariserende duurzaamheidsscans kunnen daarin helpen, maar dan wel in combinatie met een onderzoek naar neven- of herbestemming. Op gemeenteniveau zijn geen budgetten beschikbaar om deze scans te laten uitvoeren. Wellicht dat hiervoor op provincieniveau een efficiënte en effectieve regeling kan worden opgezet.

Conclusie 7. Ondersteuning bij het vinden van goede vrijwilligers is gewenst

Goede vrijwilligers zijn onmisbaar voor de instandhouding van religieus erfgoed op de langere termijn. Het niet meer adequaat kunnen vervullen van vrijwillige bestuursfuncties is nu één van de grootste knelpunten voor bedreigde kerkgebouwen met een religieuze functie.

Aanbeveling 10: Zet in op slimme werving van vrijwilligers

Op korte termijn is het belangrijk om een aantal knelpunten in besturen te helpen oplossen. Daarbij moet blijvend geïnvesteerd worden in het opzetten van vruchtbare netwerken en slimme wervingsmethoden van vrijwilligers. Museum Catharijneconvent heeft hier een mooi voorbeeld voor, waarbij door slimme ‘framing’ een vacature als aantrekkelijk wordt ervaren en sneller vervuld raakt.

Conclusie 8. Contactambtenaar dringend gewenst voor kerkeigenaren en voor collega's bij de gemeente Tholen

Kerken geven aan behoefte te hebben aan een duidelijk aanspreekpunt bij de gemeente Tholen. De gemeente heeft inmiddels de capaciteit op orde gebracht ten behoeve van de gemeentelijke erfgoedtaken. Het benoemen van een aanspreekpunt als contactambtenaar maakt dat kerkeigenaren mogelijk sneller het contact met de gemeente zullen leggen. Zonder deze contactambtenaar dreigt de constructieve relatie die via de kerkenvisie met de kerkbesturen is opgebouwd weer te verwateren. Gezien de uitdagingen waar een aanzienlijk deel van de kerkbesturen voor staan en de bedreiging die dit vormt voor een deel van het religieuze erfgoed van de gemeente Tholen, zou dit een gemiste kans zijn.

Ook binnen de gemeentelijke organisatie staat de kerkenproblematiek nog niet voldoende scherp op het netvlies van beleidsafdelingen, terwijl daar wellicht kansen liggen voor leegkomende kerkgebouwen. Denk aan gemeentelijke taken als: het huisvesten van sociaal-maatschappelijke functies (dorpshuizen of een bibliotheek), stimuleren van cultuur (muziekvoorstellingen, muziekschool), toerisme en recreatie (onthaalmogelijkheden), energietransitie bevorderen (zonnepanelen) etc. Een centrale aanjager, een contactambtenaar of erfgoedcoördinator is hierbij onontbeerlijk.

Aanbeveling 11: Maak van de erfgoedcoördinator bij de gemeente Tholen ook de kerkencoördinator als aanspreekpunt voor kerken en collega's

Het opstellen van een kerkenvisie is een eerste stap. Nu de kerkenopgave in beeld is en kerkbesturen zich gesteund voelen om noodzakelijke vervolgstappen te zetten, is het belangrijk om binnen de gemeente Tholen een structurele aanjager beschikbaar te hebben.

Op dit moment is hiervoor nog niemand aangewezen voor deze taak. Kerkeigenaren zijn zelf aan zet, maar uit het onderzoek blijkt dat het bundelen van krachten tussen de gemeente Tholen en de kerkbesturen van bedreigde kerken, de kansen voor deze kerken aanzienlijk groter maakt om een volgende stap naar een duurzame toekomstperspectief te zetten. Wellicht het bevorderen van een zoektocht naar functies waardoor de kerkgebouwen publiek toegankelijk blijven en het erfgoed beleefbaar blijft (denk aan maatschappelijke of culturele functies). Een (erfgoed)coördinator als aanspreekpunt/loket voor de kerkeigenaren is randvoorwaarde om deze kansen voor de kerkenopgave in Tholen, vanuit gemeentezijde, te verzilveren.

Aanbeveling 12: Bepaal een integrale werkwijze binnen de gemeente Tholen

Uit het onderzoek is gebleken dat meer dan de helft van de rijksmonumentale (dorps)kerken binnen de gemeente Tholen bedreigd worden in het voorbestaan.

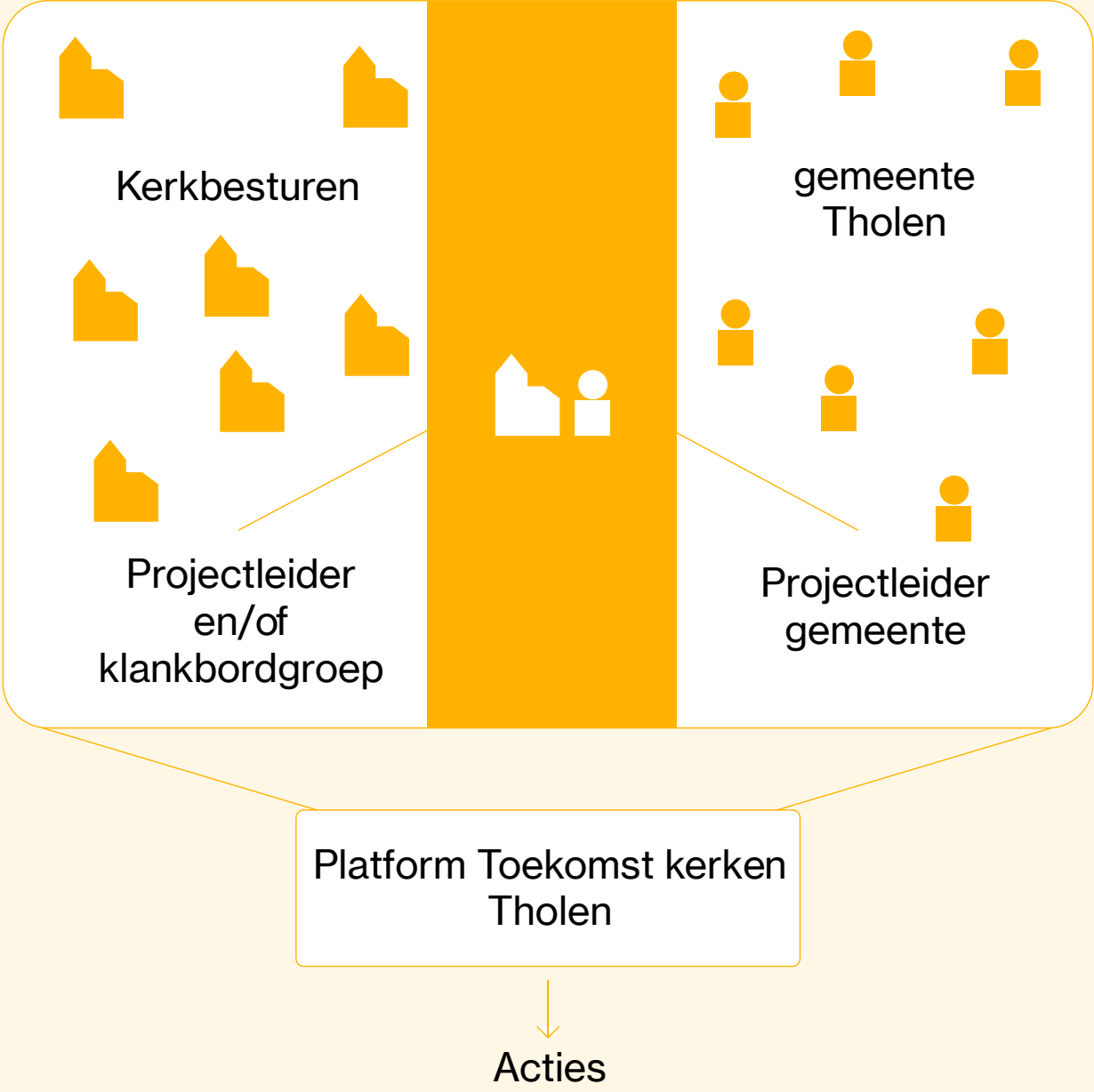
Oplossingsrichtingen om een duurzaam toekomstperspectief te vinden voor dit waardevolle erfgoed, vragen om samen op te trekken met kerkeigenaren, gemeente Tholen en eventuele andere partijen. Kansen kunnen liggen in ‘domein-overstijgend denken’ met de verschillende beleidsafdelingen van de gemeente Tholen of in combinatie met initiatieven van buiten de gemeente Tholen. Het is hiervoor wenselijk dat de gemeente Tholen de contacten met de kerkbesturen goed onderhoudt en op gewenste vragen en acties acteert. Hiervoor is de erfgoedcoördinator onmisbaar (zie aanbeveling 11). Vervolgens is een afwegingskader (hoe om te gaan met het religieus erfgoed vanuit gemeenteperspectief) en een afgestemde werkwijze binnen de gemeente Tholen, tussen de verschillende betrokken afdelingen, voorwaardelijk. Tenslotte is een koppeling van de kerkenvisie met de omgevingsvisie wenselijk. De (erfgoed) coördinator/contactpersoon kerken regisseert deze procesketen en zorgt dat het kerkenvraagstuk voldoende bekend is bij relevante gemeentelijke vakgebieden.

10. Actieplan

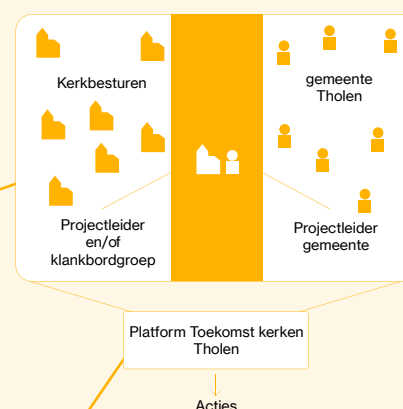
De kerkenvisie heeft als belangrijkste inzicht opgeleverd dat een deel van de kerkbesturen ervaart dat de toekomst van hun kerkgemeenschap onzeker is. Ongeveer 30% van het religieuze erfgoed in de gemeente Tholen heeft geen vanzelfsprekend duurzaam toekomstperspectief. Nu deze toekomstverwachtingen in beeld zijn gebracht, biedt dit de kans om proactief actie te ondernemen. Het voordeel hiervan is dat voorkomen kan worden dat kerkgebouwen leeg komen te staan, in verval raken en op den duur moeilijk meer te redden zijn. Proactief handelen kan een nieuw duurzaam toekomstperspectief voor kerkgebouwen opleveren, al dan niet in combinatie met de religieuze functie, als daarmee tijdig wordt gestart. Uit de gesprekken en uit andere onderzoeken in Nederland blijkt dat zowel leden van kerkgemeenschappen als inwoners het liefst zien dat sociaal-maatschappelijke of culturele functies in leegkomende kerken worden ondergebracht. Het kost vaak meerdere jaren om de haalbaarheid van dergelijke projecten te onderzoeken en tot realisatie te komen. Het is dus zaak om tijdig te starten. Ook om andere kansrijke oplossingsrichtingen voor het ontkerkelijkingsvraagstuk te vinden is actie geboden.

Voorstel

De gemeente Tholen pakt de rol van initiator en inspirator en nodigt alle kerkeigenaren uit die actief over de toekomst van hun kerkgebouw willen nadenken. Binnen het project Kerkenvisie (verdiepend onderzoek, fase 2) is hiervoor bij de gemeente nog een bedrag beschikbaar uit de rijksbijdrage. In een projectgroep “Toekomst kerken Tholen” vindt een nadere verkenning plaats naar de meest urgente en kansrijke vervolgprojecten en een stappenplan (niet alles kan en hoeft tegelijkertijd) met als uitgangspunt de 12 aanbevelingen uit de kerkenvisie. De projectgroep stelt een vervolgaanpak/ uitvoeringsprogramma op en legt dit voor aan het college van Burgemeester en Wethouders, dat de gemeenteraad hierin kan betrekken. Het voorstel sluit niet uit dat zowel de kerkeigenaren als de gemeente Tholen ook zelf actie ondernemen.

Aanbevolen acties voor kerkeigenaren en de gemeente Tholen in fase 2 van het kerkenvisietraject:

Kerkbesturen Tholen

- Doe mee aan het Platform Toekomst kerkgebouwen Tholen (aanbeveling 12);
- Kerken met onzeker toekomstperspectief: vraag subsidie aan bij de rijks-overheid om de haalbaarheid- en duurzaamheidsmogelijkheden tijdig te onderzoeken en werk hierbij samen met het platform en de gemeente (aanbevelingen 6 en 10).

Platform Toekomst kerkgebouwen Tholen

- Leer elkaar beter kennen en doe inspiratie en kennis op bij elkaar en eventueel bij anderen, ook buiten de gemeente Tholen (aanbeveling 12);
- Bepaal gezamenlijk welke projecten het meest urgent en kansrijk zijn door:
 - Mee te denken in de opzet van een sterke stichting die kerkgebouwen kan overnemen, waarbij de Stichting Oude Zeeuwse Kerken een gesprekspartner kan zijn (aanbevelingen 2 en 7);
 - Kansen te onderzoeken voor kerkgebouwen in relatie tot de toekomst en de leefbaarheid van kernen door het onderbrengen van sociaal-maatschappelijke of culturele functies (aanbeveling 1);
 - Kansen te onderzoeken voor kerkgebouwen in relatie tot de toekomst en de leefbaarheid van het eiland en of cultureel toerisme daarbij een rol zou kunnen spelen (aanbeveling 1);
- Bedenk hoe inwoners, dorpsraden en ondernemers bij projecten kunnen worden betrokken (aanbeveling 5);
- Zet in op een slimme werving van vrijwilligers, door bijvoorbeeld een kennisbijeenkomst te organiseren met een organisatie die hiervoor expertise heeft (aanbeveling 11).

Gemeente Tholen

- Stel een contactpersoon/coördinator erfgoed aan bij de gemeente als aanspreekpunt voor kerkeigenaren en collega's en maak deze persoon projectleider vanuit de gemeente voor het Platform kerkgebouwen Tholen (aanbeveling 12);
- Stimuleer kerkeigenaren van, in ieder geval de bedreigde, kerkgebouwen om neven-en/of herbestemmingsmogelijkheden, alsmede duurzaamheidsmaatregelen tijdig te onderzoeken (aanbeveling 6 en 10);
- Bepaal een integrale werkwijze/aanpak voor bedreigde kerkgebouwen binnen de gemeente Tholen (aanbeveling 13);
- Maak het aanwijzen van gemeentelijke monumenten mogelijk en onderzoek de aanwijzing tot gemeentelijk monument van (minstens) een drietal kerkgebouwen (aanbeveling 3);
- Stimuleer de actualisatie van de beschrijving van het kerkgebouw en van de bijbehorende kerkelijke interieurs, zo mogelijk samen met de provincie Zeeland (aanbeveling 4);
- Onderzoek, samen met de provincie Zeeland, of een structurele monitor onderhoudsachterstanden bij monumentale kerkgebouwen wenselijk en haalbaar is, en zo ja, stel een herstelprogramma op (aanbeveling 9).

Bijlage 1

Kerkenpaspooorten

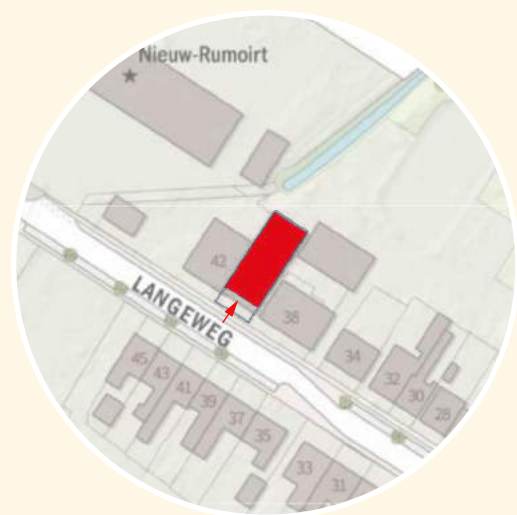
Legenda kerkenpaspooorten

- Christelijk gebruik
- Overig religieus gebruik
- Herbestemd
- Leegstaand / in transitie

- Klein
- Middelgroot
- Groot
- Zeer groot

- Rijksmonument
- Gemeentelijk monument
- Beeldbepalend
- Geen monumentale status

Geen status
404m²
Herbestemd

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Langeweg 40 Anna Jacobapolder
Bouwjaar	1895
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme
Denominatie	N.v.t.
Gebruik	Woning

In 1847 werden de Anna Jacobapolder en Kramerspolder bedijkt. Onder de nieuwe bewoners bevonden zich velen die zich aangetrokken voelden tot de Christelijk Gereformeerde Kerk. Op 11 april 1878 vond de instituering plaats. Aanvankelijk kerkte men in de voormalige meestoof die bij De Sluis stond. Deze was beschikbaar gesteld door de bedijker van de Anna Jacobapolder, W.F del Campo. De Christelijk Gereformeerde Kerk en de Nederduitsche Gereformeerde Kerk (de dolerenden) zijn in 1892 samen verder gegaan onder de naam van de Gereformeerde Kerk. In 1895 kreeg de gemeente aan de Langeweg een eigen kerkgebouw in 'Het gehucht aan den Noordweg', zoals Anna Jacobapolder toen nog heette. De kerk was aan de voorzijde voorzien van een eenvoudig torentje met daaronder een uurwerk.

Naast de kerk verrees de pastorie die later met een verdieping is uitgebreid.

De voormalige kerk heeft een zadeldak haaks op de straat. De gemetselde voorgevel heeft drie spitsboogvensters en een recht gesloten entree. In de geveltop is een rozetvenster aangebracht. Op de top van de gevel stond een klokkentorentje dat in 1965 verwijderd is. De Gereformeerde Kerk heeft in 1959 een nieuwe kerk gebouwd aan de Langeweg 51. De oude kerk is nu als woonhuis in gebruik. De entree is vergroot.

De kerk heeft waarde als voorbeeld van eenvoudige, traditionele kerkbouw uit de late 19e eeuw. De voorgevel is door herbestemming enigszins aangetast. De huidige toestand van het interieur is onbekend.

- Geen status
- 191m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Langeweg 51 Anna Jacobapolder
Bouwjaar	1959
Architect	G. Steen en G. Tuinhof
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	PKN Gereformeerde Kerk
Gebruik	Religieus

De Gereformeerde Kerk van Anna Jacobapolder werd in 1878 opgericht. In 1895 werd het kerkgebouw aan de Langeweg 40 in gebruik genomen. Door de inundatie in 1944 en de watersnoodramp in 1953 waren de muren slecht en aangetast door het zoute water. Het gebouw verkeerde in een zeer slechte staat. Daarom werd besloten om een nieuw kerkgebouw te bouwen. Van het oude kerkgebouw werd in 1965 de toren gesloopt en omgebouwd tot woonhuis.

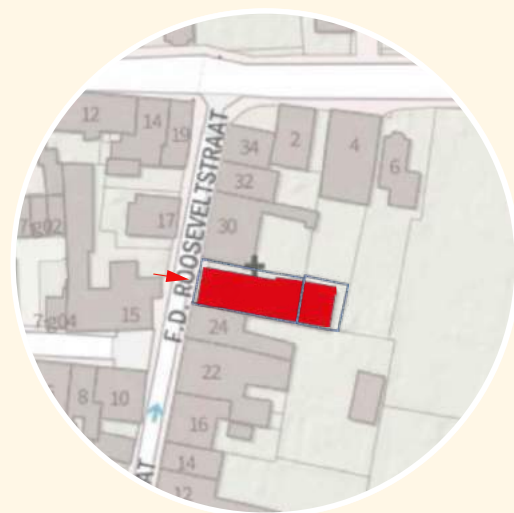
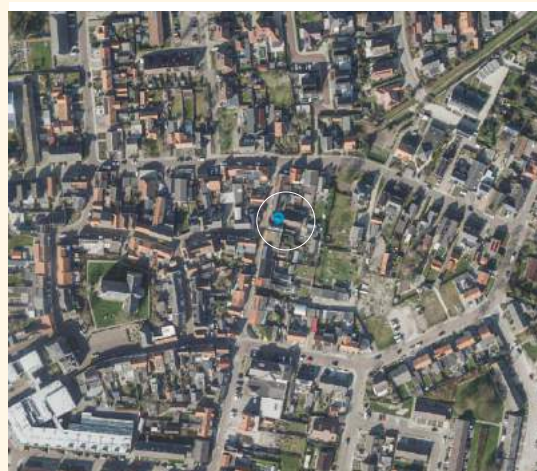
Het huidige kerkgebouw werd op donderdag 6 oktober 1960 in gebruik genomen. Het Nationaal Rampenfonds verleende hulp bij de bouw en herbouw van de door de watersnood getroffen kerken. Deze modernistische zaalkerk heeft de ingang onder de toren die tegen een van de lange zijgevels is geplaatst.

De grote vensters zijn in betonnen omlijstingen geplaatst en het metselwerk is voorzien van enig siermetselwerk. De glas-in-lood ramen achter in de kerk zijn door Johan en Femina Schilt Geesink uit Laren vervaardigd. De preekstoel is voorzien van opvallend blauw mozaiek. Na de Watersnoodramp werd rond 1960 een Van Vulpen orgel geleverd voor de nieuwe kerk. Links naast de kerk werd de pastorie gebouwd.

De Gereformeerde Kerk in Anna Jacobapolder is in 2004 onderdeel geworden van de PKN.

De kerk heeft waarde als onderdeel van het oeuvre van Steen en Tuinhof, de wederopbouwarchitectuur en als uitdrukking van de protestantse leefcultuur in Zeeland.

- Geen status
- 520m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente in Nederland

Adres	F.D. Rooseveltstraat 26 Oud-Vossemeer
Bouwjaar	1971
Architect	Dormaar, J.D.
Bouwstijl	Functioneel
Denominatie	Gereformeerde Gemeente in Nederland
Gebruik	Religieus

Dit kerkgenootschap is in 1956 ontstaan na een scheuring in de Christelijk Gereformeerde Kerk. Na een aantal jaren van onenigheid over het eigendom van de kerk aan de Molenstraat liet de Gereformeerde Gemeente op de plaats van een garage aan de F.D. Rooseveltstraat een nieuwe kerk bouwen met 120 zitplaatsen. Deze is op 13 december 1971 in gebruik genomen. Het is een ontwerp van architect J.D. Dormaar te Sint-Annaland.

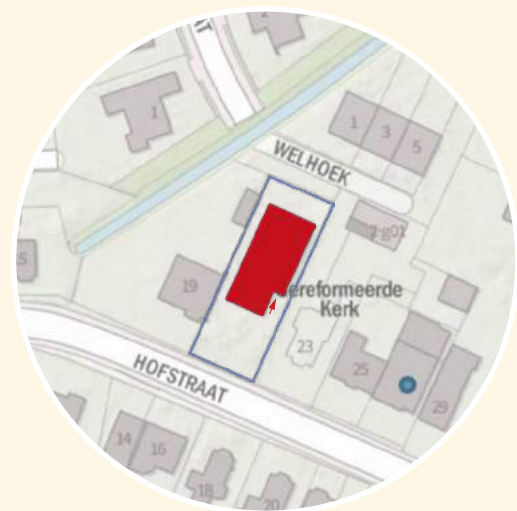
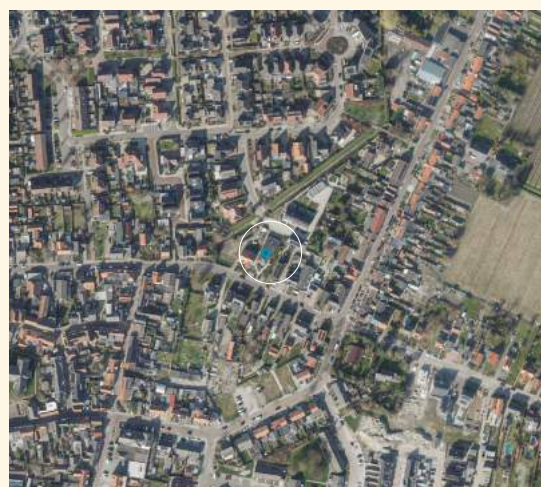
In dit kerkgebouw staat een elektronisch orgel dat dienst doet als begeleiding van de gemeentezang.

Het kerkgebouw heeft een ontwerp dat tussen de woonhuizen in de straat nauwelijks opvalt. Het gebouw heeft een met pannen gedekt schilddak haaks op de straat.

In de terugliggende straatgevel zijn een eenvoudige dubbele deur met een luifel en een twee rechthoekige vensters aangebracht. De GGiN in Oud-Vossemeer heeft vergevorderde plannen voor de bouw van een nieuwe en grotere kerk aan de Molenweg.

De kerk heeft weinig architectuurhistorische waarde maar wel enige cultuurhistorische waarde als uitdrukking van de protestantse leefcultuur op Tholen.

- Geen status
- 178m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Hofstraat 21 Oud-Vossemeer
Bouwjaar	1975
Architect	Lantink, G.W.J.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	PKN Gereformeerde Kerk
Gebruik	Religieus

De Gereformeerde Kerk van Oud-Vossemeer is als 'Gereformeerde gemeente onder het kruis' geïnstitueerd op 24 april van het jaar 1836. Tweemaal werd de naam van de kerk veranderd, namelijk in 1869 in Christelijk Gereformeerde Kerk en in 1892 in Gereformeerde Kerk Oud-Vossemeer. In de ruim 150 jaar van haar bestaan heeft de gemeente de beschikking gehad over drie gebouwen. Sinds juli 1851 kwam men bijeen in het 'gebouw voor godsdiensten' en op 10 juli 1871 werden een kerkgebouw met pastorie aan de Achterweg, de huidige Hofstraat in gebruik genomen. Het kerkgebouw werd in 1975 gesloopt en op 24 januari 1976 werd het tegenwoordige kerkgebouw in gebruik genomen.

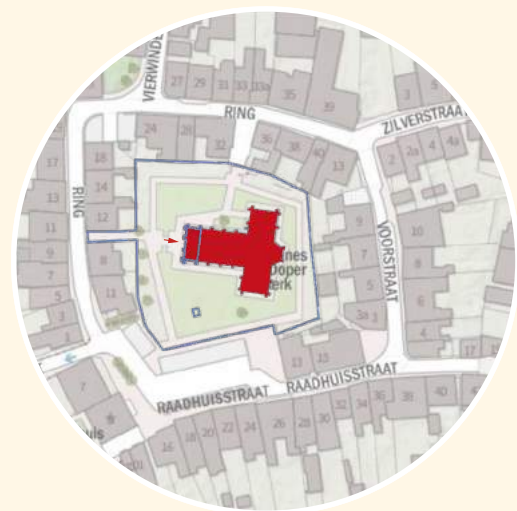
De bouw kwam mede tot stand dankzij de inzet van tientallen vrijwilligers uit de gemeente. De eerste dienst kon worden gehouden op de Eerste Kerstdag 1975.

Sinds 2004 valt de Gereformeerde Kerk onder de koepel van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

De kerk heeft een vierkante plattegrond en een piramidedak met een kleine spits. Tegen de rechter zijgevel is een volume met plat dak gebouwd waarin zich de entree bevindt. In de gevels zijn asymmetrisch geplaatste, roedenverdeelde vensters gemaakt.

Het kerkgebouw is van belang als relatief zeldzaam voorbeeld van een jonge kerk met een piramidedak. Daarmee is het een voortzetting van een bouwvorm die in de wederopbouwperiode regelmatig werd toegepast.

- Rijksmonument
- 383m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Johannes de Doperkerk

Adres	Ring 10 Oud-Vossemeer
Bouwjaar	1595
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	PKN Hervormde gemeente
Gebruik	Religieus

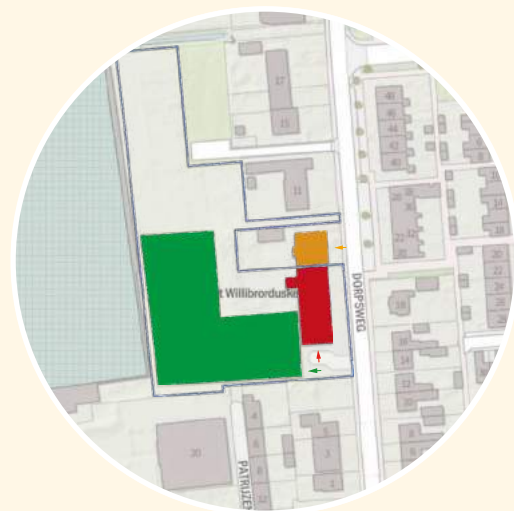
Omstreeks 1450 vond de inpoldering plaats van de Kerkepolder. Hierin ontstond het dorp Oud-Vossemeer. Het is gebouwd als ringdorp. De kerk, die aan Johannes de Doper was gewijd, is in de tweede helft van de 15^e eeuw gebouwd. Oud-Vossemeer werd in 1576 door de soldaten van de Prins van Oranje platgebrand. Ook de kerk werd zwaar beschadigd. De herbouw van de kerk - nu geschikt gemaakt voor de protestantse eredienst - vond plaats in 1595. De kerk heeft een transept en een ingebouwde toren. Het schip is overwelfd door een houten tongewelf boven houten trekbalken met korbelen.

In een deel van de kruiskerk werd school gehouden. De noordoostelijke dwarsbeuk was hiervoor zelfs uitgebouwd. De toestand van de kerk en toren was rond 1900 zo slecht dat men geld inzamelde voor de bouw

van een nieuwe kerk. De kerkvoogdij heeft getracht de nieuwbouw door te zetten maar zag daar in 1910 van af. In 1913 begon aannemer Woudenstein uit IJsselstein onder leiding van de restauratiearchitect J.F.L. Frowein met de ingrijpende restauratie. De beide woningen in het transept zijn toen bij de kerk getrokken. Hierin zijn toen een consistoriekamer en catechisatieruimte ondergebracht. In de kerk staan een Preekstoel uit de 17^e eeuw met koperen lezenaar uit 1769. Ook zijn koperen kronen bewaard gebleven. Het orgel is van A. Standaart en stamt uit 1917.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de Ring is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Oud-Vossemeer is het gebouw eveneens van belang.

- Rijksmonument
- 316m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

St. Willibrorduskerk

Adres	Dorpsweg 7 Oud-Vossemeer
Bouwjaar	1841
Architect	Bourdrez, J.
Bouwstijl	Neoclassicisme
Denominatie	Rooms-katholiek
Gebruik	Religieus

Na de reformatie kwam de Johannes de Doperkerk in 1578 in handen van de protestanten. Na de inval van de Franse troepen in 1795 kwam er vrijheid van godsdienst en in november van datzelfde jaar werden er pastoors aangesteld in Tholen en in Nieuw-Vossemeer. Het huidige kerkgebouw werd in 1841 gebouwd met financiële steun van koning Willem II en werd gewijd aan Sint Willibrordus. De kerk werd in 1928 aan de binnenzijde gerestaureerd. Einde 20e eeuw volgde nogmaals een grondige restauratie. Vanaf 1975 was er geen eigen pastoor meer in Oud-Vossemeer en fuseerde de kerkgemeenschap in 2008 met de parochies van Tholen, Lepelstraat en Halsteren tot de Sint Christoffel Parochie

De bakstenen zaalkerk is opgetrokken in neoclassicistische stijl en heeft een torentje boven op een puntgevel, boogvensters en een voorgevel met blindnissen. In 1854 werd een tweedehands kerkorgel geleverd door orgelbouwer C.J. Rogier uit Bergen op Zoom.

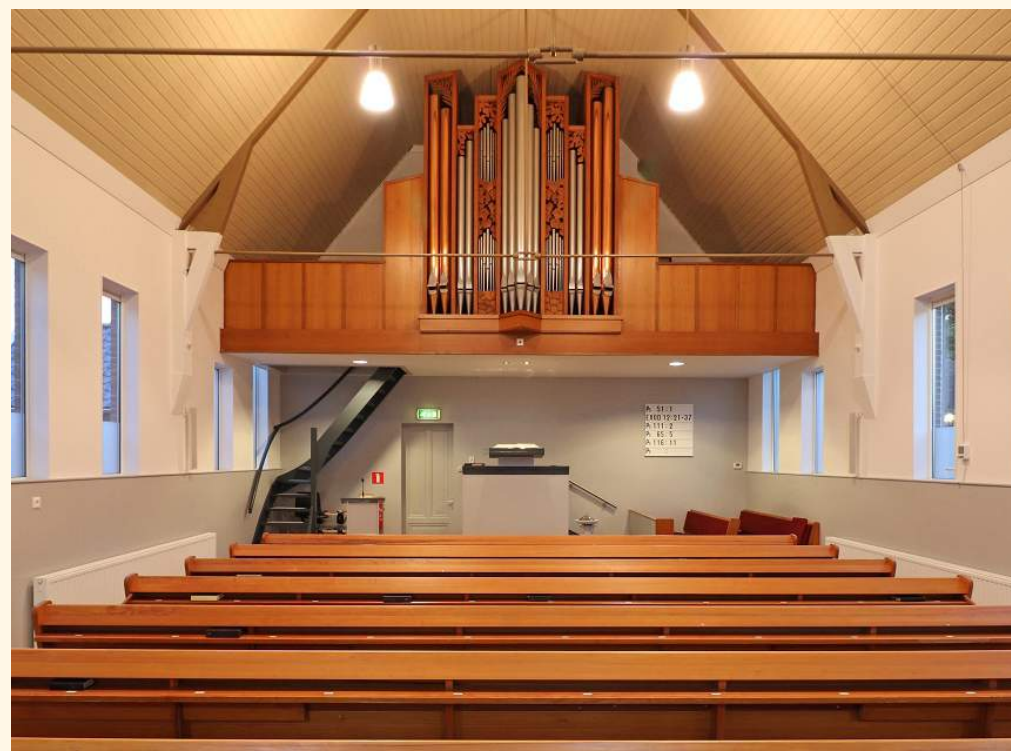
In het gewijzigde interieur staat een hoofdaltaar uit de 18e eeuw. Naast de kerk werd een neoclassicistische pastorie gebouwd. Achter de kerk ligt het kerkhof.

De kerk is van waarde als getuigenis van het katholieke geloofsleven op Tholen. Qua architectuur is het een voorbeeld van eenvoudige kerkarchitectuur uit de 19e eeuw. Het ensemble van kerk, pastorie en kerkhof heeft hoge waarde. Ook interieurstukken zoals het altaar zijn van waarde.

- Geen status
- 254m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

Adres	Zuidstraat 15 Poortvliet
Bouwjaar	1930
Architect	Lindhout, I.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten (v/h in Ned en N.Amerika)
Gebruik	Religieus

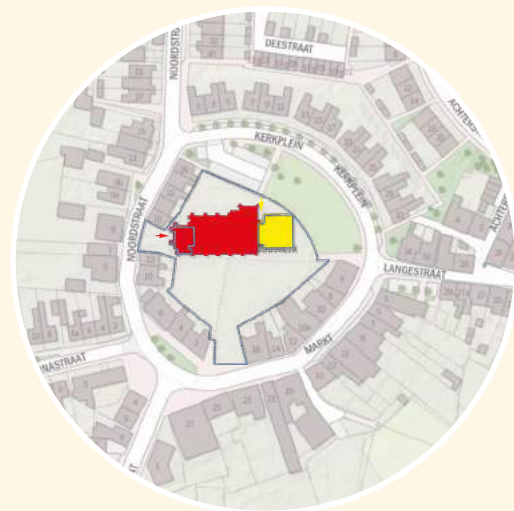
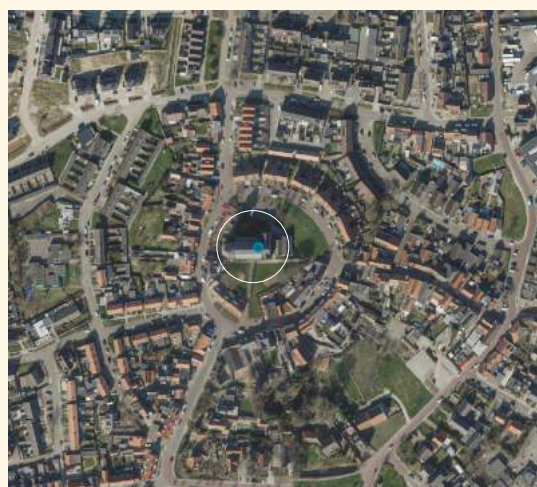
Aan het einde van de 19e eeuw kwamen Gereformeerden uit Tholen in Poortvliet bijeen in de woning van Johannes Elenbaas aan de Langestraat. In 1900 ging men toch weer bijeenkomsten in Tholen beleggen. Rond de Eerste Wereldoorlog ontstond in Poortvliet echter een gezelschap met als voorgangers J. Geluk en S. de Rijke die bijeenkomsten hielden waar preken werden gelezen. In 1929 kon men voor de bijeenkomsten beslag leggen op een pand aan de Markt, nu Markt 13. Het jaar daarop werd grond gekocht aan de Zuid Achterweg, de huidige Zuidstraat en werd een kerk gebouwd. Deze werd in 4 juni 1930 in gebruik genomen. Het jaar daarop werd achter de kerk de consistorie gebouwd. In 1951 werd boven de ingang van de kerk een galerij aangebracht waardoor er 60 extra zitplaatsen bijkwamen. In 1966 vond opnieuw een verbouwing plaats.

Tot 1950 werd de dienst ondersteund door een voorzanger, daarna kwam er een harmonium en in 1957 werd een orgel aangekocht. Het huidige orgel, gebouwd door W.N. de Jongh te Lisse, werd begin 1973 ingewijd.

De kerk heeft een rechthoekige plattegrond en een met pannen gedekt zadeldak. In de lange gevels zijn steeds twee vensters tussen lisenen geplaatst. In een van de korte gevels is de rechtgesloten entree gemaakt met daarnaast en daarboven gekoppelde vensters. Het interieur en de vensters zijn gemoderniseerd.

De kerk heeft waarde als voorbeeld van de kerkarchitectuur uit het interbellum. De sobere architectuur is een voortzetting van die van de eenvoudige kerken uit de 19e en begin 20e eeuw. Het vernieuwde interieur is van beperkte waarde.

- Rijksmonument
- 495m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hersteld Hervormde Gemeente Poortvliet

Adres	Markt 2 Poortvliet
Bouwjaar	15 ^e eeuw/ toren 14 ^e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Hersteld Hervormde Gemeente
Gebruik	Religieus

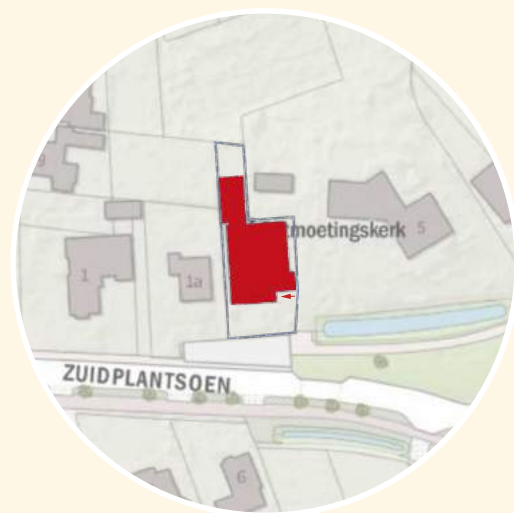
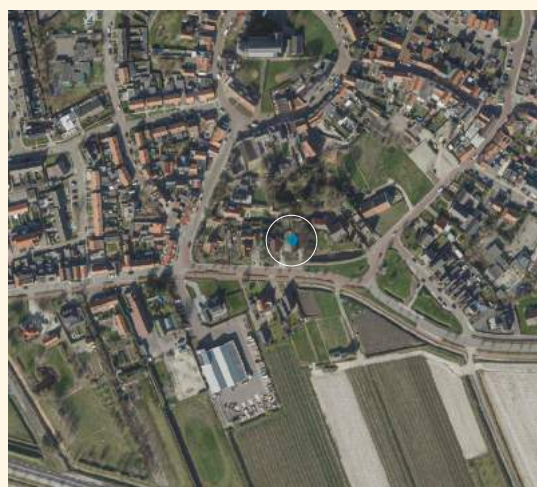
De vroegste vermelding van Poortvliet dateert van 1200. De plaats van de eerste kerk of kapel wordt wel in verband gebracht met de buurtschap het Oude Kerkhof, dat op een steenworp afstand ligt van Poortvliet in de richting van het stadje Tholen. Van de gotische kruiskerk is het koor afgebroken. De 33,5 m hoge forse toren met een achtkante bovenbouw op een vierkante onderbouw is het oudste deel van het gebouw dat rond 1350 is opgetrokken. Wat vorm betreft wijkt deze nogal af van het merendeel van de bakstenen torens uit dezelfde periode. De benedenruimte is overwelfd met een ribloos kruisgewelf. Tegen de toren is de kerk gebouwd, die uit het midden van de 15e eeuw dateert. In de hoek van het schip en het noorder transept staat een kapel uit het eind van de 15e eeuw. De kerk raakte tijdens de Tachtigjarige Oorlog beschadigd.

De Staten van Zeeland namen een deel van de kosten voor haar rekening op voorwaarde dat bij de herbouw niets mocht overblijven wat aan de Roomse eredienst herinnerde.

De laatste restauratie van kerk en toren vond plaats van 1971 tot 1975. Inwendig bevat de kerk enige oude grafzerken die bij de preekstoel van 1645 zijn neergelegd. De banken van de kerkenraad en kerkvoogdij zijn mogelijk 18e eeuws. Een belangrijk historisch onderdeel van de kerk is het orgel dat rijk van snijwerk is voorzien. Het is in 1806 geschonken door een Amsterdamse koopman.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. De typologie van de toren is bijzonder. Ook de stedenbouwkundige situatie bij het Kerkplein is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van Poortvliet is het gebouw eveneens van belang. Belangrijke interieurstukken en orgel.

- Geen status
- 249m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

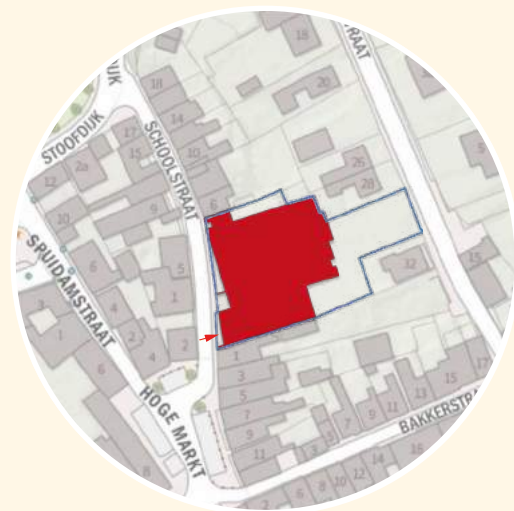
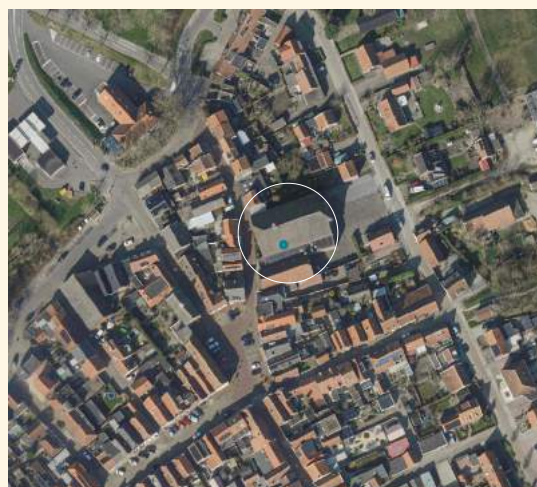
Adres	Zuidplantsoen 3 Poortvliet
Bouwjaar	1982
Architect	van Velzen, B
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	PKN Gereformeerde Kerken in Nederland
Gebruik	Religieus

In Poortvliet werd al in 1836 een Gereformeerde Kerk onder het Kruis opgericht. In 1887 zocht men aansluiting bij de Dolerenden en ging kerken in de Stoofstraat. In 1892 werd dit de Gereformeerde Kerk. In 1943 kwam het tot een scheuring en voor de weinige overgebleven Gereformeerden was het gebouw te groot. Men ging samenwerken met de Gereformeerden in Tholen. Als eerste gezamenlijke predikant voor beide gemeenten werd beroepen J.H. Halsema. Op 4 juni 1950 deed hij intrede. Het is mede aan deze predikant te danken dat in 1952 het nieuwe kerkgebouw aan het Zuidplantsoen kon worden betrokken. De Ontmoetingskerk was een bescheiden gebouw dat in 1982 ingrijpend werd verbouwd.

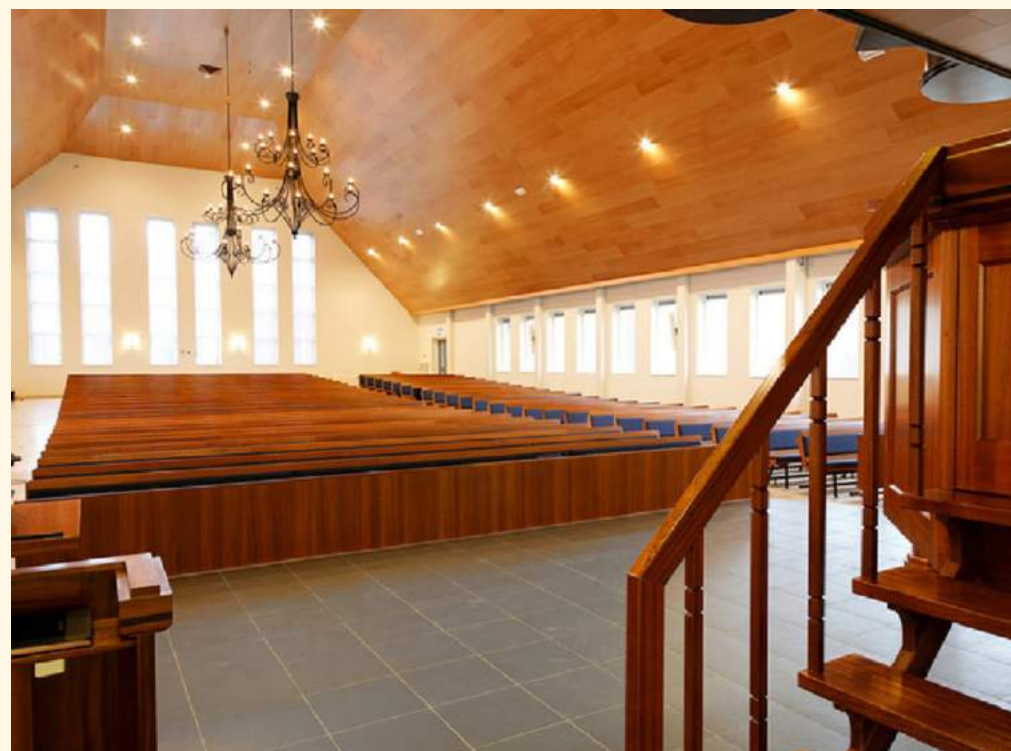
Toen de kerk te klein werd, is deze uitgebreid door naast de oude kerkzaal een geheel nieuwe kerkzaal te bouwen naar een ontwerp van architectenbureau B. van Velzen te Poortvliet. Recent werd de kerk weer uitgebreid. Op Tweede Paasdag 2005 kon het kerkcentrum, nu met een ruimte voor kinderoppas, opnieuw in gebruik worden genomen. De Gereformeerde Kerk in Poortvliet is aangesloten bij de Protestantse Kerk in Nederland.

Het kerkgebouw heeft weinig architectuurhistorische waarde. Door de jongste verbouwingen is van het ontwerp uit 1952 van Rothuizen en 't Hooft weinig tot niets meer te herkennen. Het ontwerp is in vorm en afwerkingen aangepast aan de omliggende woonhuizen.

- Geen status
- 734m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

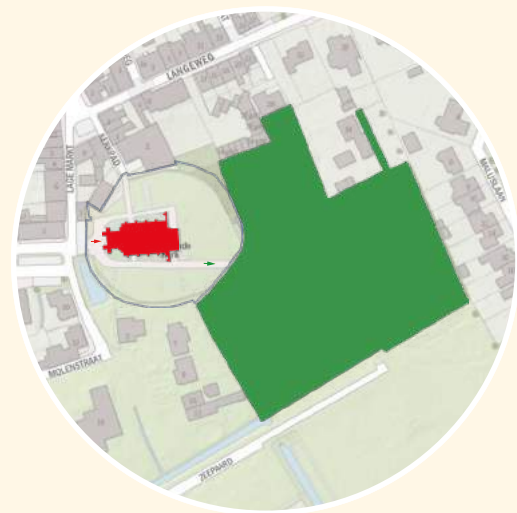
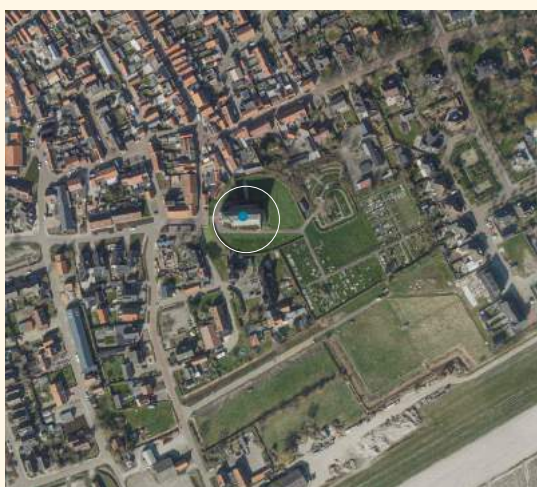
Adres	Schoolstraat 4 Scherpenisse
Bouwjaar	1984
Architect	Giljam, M.J.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten (in Ned. en Noord Amerika)
Gebruik	Religieus

In 1876 wordt voor het eerst vermeld dat er naast de hervormden ook afgescheidenen zijn in Scherpenisse. In 1870 kochten ouderling Willem van Putten en anderen een huis in de Stooftstraat (nu Schoolstraat 2). De gemeente kwam daarna in dit gebouw bijeen. De kerk stond jarenlang achter het pakhuis dat in 1928 bij de kerk is getrokken die toen ook een nieuwe voorgevel kreeg naar een ontwerp van timmerman-aannemer Izaak Lindhout. In 1924 sloot de gemeente zich aan bij het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten. De huidige kerk is naast de oude kerk gebouwd naar een ontwerp van bouwkundige M.J. Giljam te Scherpenisse. Twee jaar later werd het gerestaureerde orgel in gebruik genomen dat afkomstig is uit de Zuiderkerk te Groningen.

In verband met het groeiend aantal leden is men in 2007 begonnen aan een uitbreiding en verbouwing van de kerk naar een plan van architect Van Beijnum in Amerongen. De kerkzaal is aan de achterzijde verlengd, waardoor er ongeveer 200 zitplaatsen bij konden komen. Het orgel werd boven de preekstoel geplaatst en ook de consistorie is verplaatst. Het nieuwe gebouw is aangepast aan de stijl van de oudere gebouwen in de Schoolstraat. De kerk is vooral herkenbaar door de hoge vensters in de straatgevel en de dakruiter.

Het kerkgebouw heeft een beperkte architectuurhistorische waarde door het weinig vernieuwende ontwerp. Wel speelt het een rol in de geschiedenis van de gereformeerde kerk in Scherpenisse.

- Rijksmonument
- 484m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Dorpskerk

Adres	Kerkpad 5 Scherpenisse
Bouwjaar	15 ^e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	PKN Hervormde Gemeente
Gebruik	Religieus

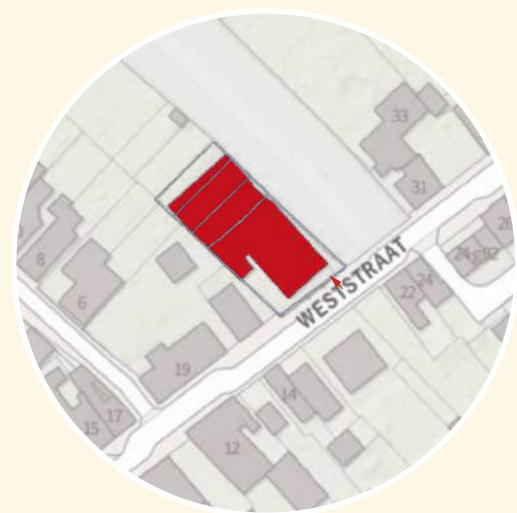
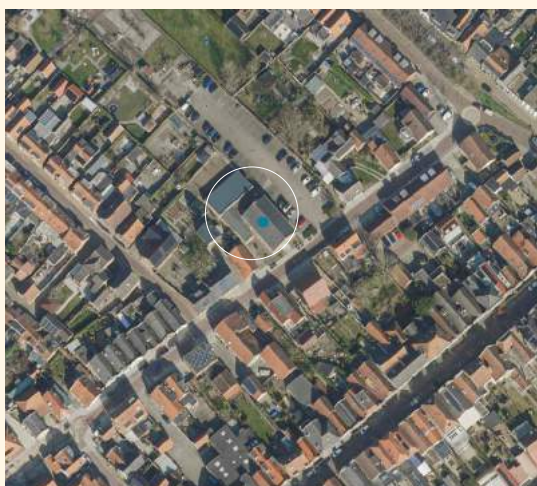
De kerk, oorspronkelijk gewijd aan Maria, heeft een driebeukig basilicaal schip met een onvoltooide toren die nagenoeg even hoog is als het schip. De bouw van de toren is gestopt na de eerste geleding en is afgewerkt met een houten opbouw. Een kleiner schip en de toren zijn waarschijnlijk het eerst gebouwd, waarbij de toren mogelijk los stond. Rond 1462 werd het koor en transept gebouwd. Het middenschip en zijbeuken hebben vlakke plafonds. Bij de restauratie van 1971-1974 bleek er boven het vlakke plafond van het middenschip een restant van een tongewelf aanwezig te zijn.

Het transept en koor werden in 1753 afgebroken. Tijdens de restauratie in 1973 zijn zestiende-eeuwse muurschilderingen gevonden, maar die zijn weer onder de witkalk verdwenen.

In het schip liggen diverse oude zerken en staat een door Nicolaas Jossen in 1616 gemaakte eiken preekstoel. In de kerk hangen koperen kronen waarvan één die in 1787 geschonken werd door een familielid van de bekende Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt. Bezienswaardig is ook het tiengebodenbord uit 1581, dat tussen twee kolommen van de zuidelijke zijbeuk hangt.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie op de ring is van grote waarde. Als onderdeel van de geschiedenis van het dorp is het gebouw eveneens van belang. In het interieur bevinden zich belangrijke stukken zoals de preekstoel en een kroon geschonken door de familie van een Amerikaanse president.

- Geen status
- 519m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

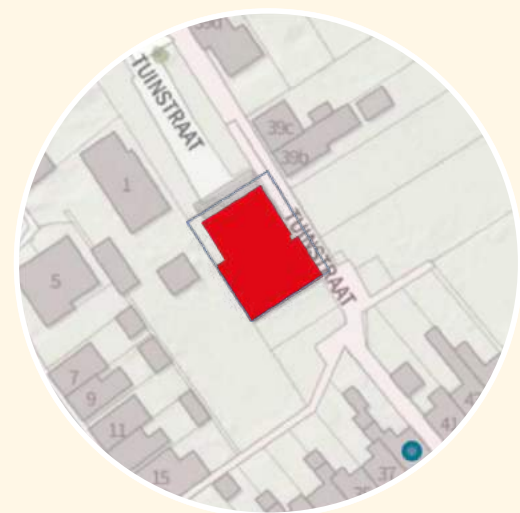
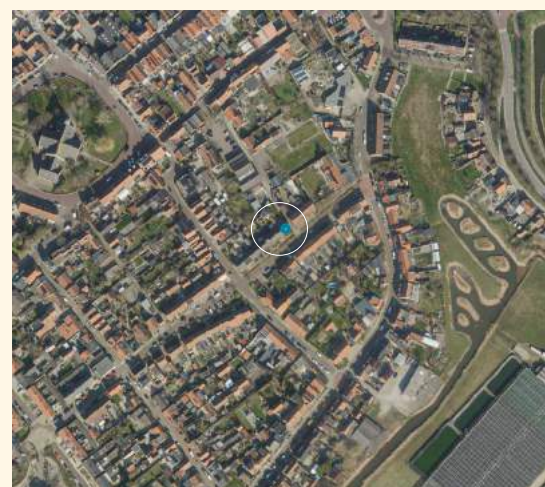
Adres	Weststraat 25 Sint-Annaland
Bouwjaar	1872, vernieuwd XXd
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Functioneel
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten (in Ned. en Noord Amerika)
Gebruik	Religieus

De eerste gegevens over de Afscheiding in Sint-Annaland dateren van 1854 toen een aantal personen uit de Nederlandse Hervormde Kerk trad. Op 11 juni 1854 doopte ds. P. van Dijke uit Sint Philipsland hier de eerste kinderen. Waarschijnlijk is het jaar daarop de eerste kerk van de Christelijk afgescheidenen in Sint-Annaland gebouwd aan de Tienhoven. Na de bouw van een nieuwe kerk in 1872 is het oude kerkgebouw (nu Tienhoven 17) verkocht. Het was een Ledeboeriaanse kerk. In 1907 vond op landelijk niveau een samengaan plaats van de Ledeboeriaanse gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten onder 't Kruis. Ook in Sint-Annaland gingen de afgescheidenen verder onder de naam Gereformeerde Gemeente. In 1953 maakte een groep zich van de gemeente los en vormde een kerkverband onder de naam

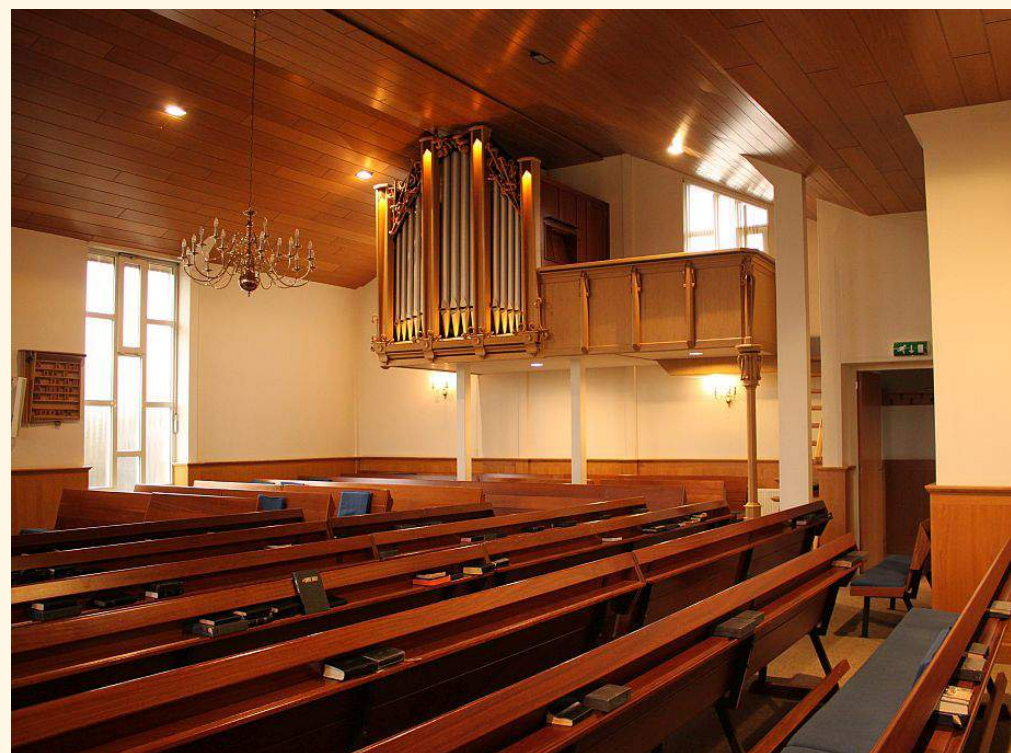
Vrije Gereformeerde Gemeente. De in 1872 gebouwde kerk is in de loop der jaren uitgebreid en verbouwd. In 1956 is een orgel aangeschaft dat door de Fa. Spiering te Dordrecht is geplaatst. Het huidige orgel, geleverd door de firma Fama en Raadgever, is in 1987 in gebruik genomen. Het huidige aanzien van het kerkgebouw is in 1999 ontstaan na een ingrijpende renovatie. De stalen ramen en kozijnen met ronde bogen zijn toen vervangen door rechthoekige houten ramen. Ook inwendig vonden de nodige vernieuwingen plaats; onder meer is een nieuwe preekstoel geplaatst.

Door de verbouwingen heeft de van oorsprong 19e eeuwse kerk weinig waarde meer. De kerk is wel een getuigenis van het geloofsleven in Sint-Annaland.

- Geen status
- M 292m²
- † Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente in Nederland

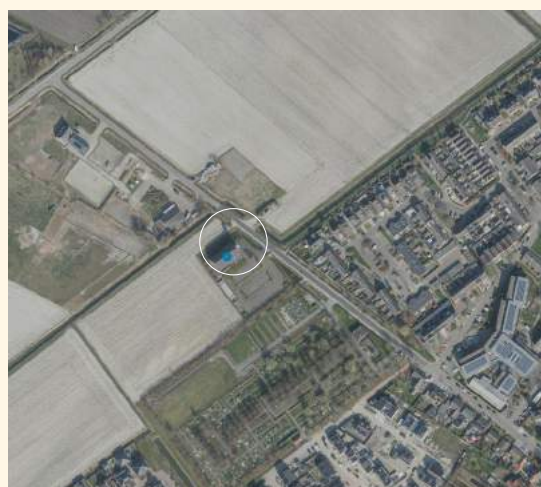
Adres	Tuinstraat 39 Sint-Annaland
Bouwjaar	1968
Architect	Gunter, J.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten in Nederland
Gebruik	Religieus

Deze gemeente is ontstaan doordat in 1953 een groep uit de Gereformeerde Gemeente trad. Deze Vrije Gereformeerde Gemeente ging verder in het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Na het beleggen van kerkdiensten in de woning van ouderling A. Gunter aan de Noordstraat ging men in 1954 over tot plaatsing van een semi-permanent houten kerkgebouw op een stuk grond tussen de Tuinstraat en Ooststraat. Op de plaats van de noodkerk is in 1967 een stenen kerk gebouwd naar een ontwerp van architect J. Gunter te Veenendaal. September 1999 is begonnen met de bouw van een nieuwe kerk met 210 zitplaatsen, naast de oude kerk. Juni 2001 was de nieuwe kerk klaar. Uit de oude kerk werden preekstoel en orgel overgeplaatst.

De oude kerk is verbouwd tot consistorie, vergader- en catechisatieruimte. Deze vergaderruimte kan zonodig bij de kerk worden getrokken. In 1999-2000 is de kerk uitgebreid naar een ontwerp van architect en bouwkundige H. Ottema te Oud-Vossemeer. Met veel hulp van vrijwilligers kwam er een nieuwe kerkzaal terwijl de oorspronkelijke kerk voor het grootste deel als vergaderruimte en consistorie in gebruik kon worden genomen. De kerk beschikt over een orgel gebouwd door firma A. Nijssse & Zonen in 1993.

Van het ensemble van de oude kerkzaal en de nieuwe heeft het oudere deel waarde als voorbeeld van een dorpskerk uit de Post '65 periode.

- Geen status
- 359m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Bethelkerk

Adres	F.M. Boogaardweg 17 Sint-Annaland
Bouwjaar	2007
Architect	W.M. van Beijnum
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Hersteld Hervormde Kerk
Gebruik	Religieus

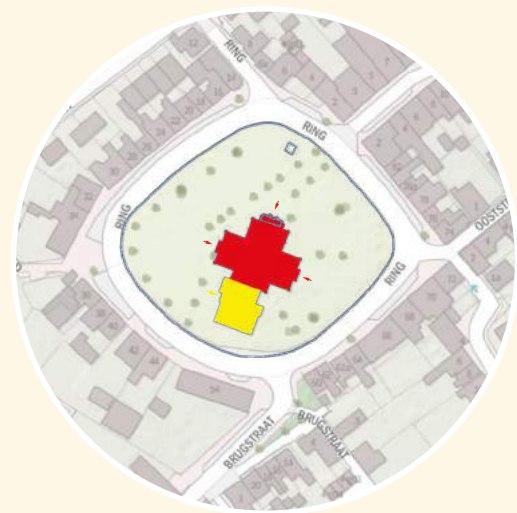
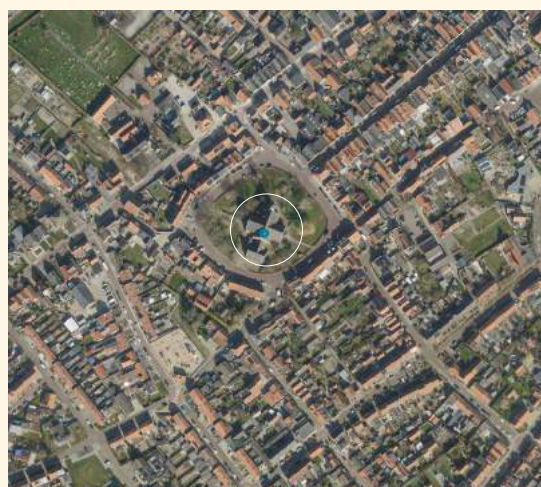
Deze gemeente is ontstaan nadat de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden met ingang van 1 mei 2004 samen zijn gegaan in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Ds. P.C. Hoek en een groot deel van de leden kon niet meegaan en vormde daarna de Hersteld Hervormde Gemeente. Er werd een programma van eisen opgesteld, waarna uit vier architecten Van Beijnum architecten in Amerongen werd gekozen voor het ontwerp van het gebouw. Met vrijwilligers heeft men de kosten van de bouw van de kerk en bijkomende werken beperkt kunnen houden tot 1,2 miljoen euro.

Het gebouw bestaat uit een grote kerkzaal met in het totaal 335 zitplaatsen.

Het deel van de kerkzaal onder het balkon kan in twee aparte ruimten worden verdeeld, die gebruikt kunnen worden voor bijeenkomsten. Op de begane grond bevinden zich ook de consistorie, keuken en hal met garderobe. Verder is er een balkon met de speeltafel van het orgel en ruimten voor een crèche en verenigingsactiviteiten. Achter in de kerk staat de kansel met daarboven het elektronisch orgel. In het gemetselde torentje aan de voorkant van het gebouw bevindt zich een luidklok. Op 14 september 2007 werd de kerk plechtig in gebruik genomen door ds. P.C. Hoek, die sprak over de droom van Jacob in Bethel.

Het ontwerp van de kerk is gebaseerd op traditionalistische kerkarchitectuur met invloeden van modernere architectuur als die van Steen & Tuinhof. Het gebouw is niet vernieuwend genoeg om van waarde te zijn.

- Geen status
- 771m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Sint-Annaland, Interieur Ned. Herv. Kerk

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

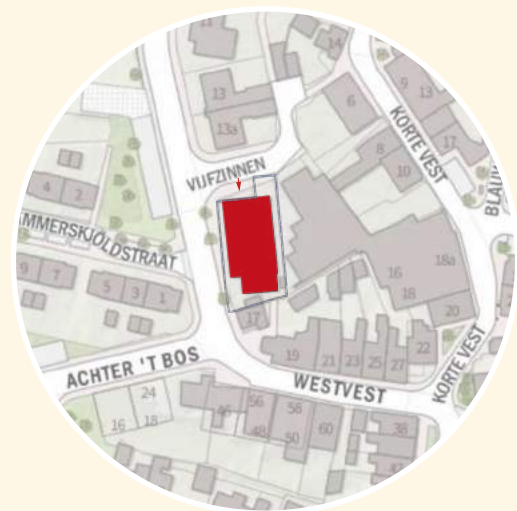
Adres	Ring 1 Sint-Annaland
Bouwjaar	1899
Architect	Bruijnzeel, C.
Bouwstijl	Neoclassicisme
Denominatie	PKN Hervormde Gemeente
Gebruik	Religieus

In 1476 kreeg Anna van Bourgondië van haar halfbroer Karel de Stoute, hertog van Bourgondië en graaf van Holland en Zeeland, octrooi tot bedijking van de gorzen Hanne Vosdijck, den Hamel en 's-Gravenkreek. De kerk is in 1494 aanbesteed. De kerk had zwaar te lijden onder overstromingen en de Spanjaarden. Bij de Reformatie, die zich op Tholen in 1578 voltrok, is de kerk overgegaan naar de protestanten. De kerk zal daarna zijn hersteld. In 1766 was het schip van de kerk zo slecht dat het is afgebroken. Het koor is toen als preekkerk ingericht. De staat van het gebouw was ook in de 19e eeuw slecht. De kerk is in 1899 afgebroken. Het ontwerp van de nieuwe zaalkerk was van de in Sint-Annaland geboren architect Cornelis Bruijnzeel, die zijn diensten gratis ter beschikking had gesteld.

Zijn zoons waren de grondleggers van de Bruijnzeelfabrieken in Zaandam. De oude koperen kroonluchter werd in de nieuwe kerk gehangen. De verlichting werd uitgebreid met twee nieuwe smeedijzeren kronen. Het huidige orgel is eind 1977 in gebruik genomen. Zoals veelal gebruikelijk in Zeeland lag er rond de kerk en het kerkhof een gracht. Deze is in de jaren 30 van de vorige eeuw geheel gedempt in het kader van de werkverschaffing. Na de Tweede Wereldoorlog is de kerk uitgebreid naar een ontwerp van architect H. Kooij.

De kerk heeft waarde als jonge kerk op de historische locatie van de ring in Sint-Annaland. De architectuur is ook geënt op kerken. Het interieur is ingrijpend gemoderniseerd.

- ★ Beschermd Stadsgezicht
- S 235m²
- † Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- ➔ Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente in Nederland

Adres	Westvest 15 Sint-Maartensdijk
Bouwjaar	1936
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten in Nederland
Gebruik	Religieus

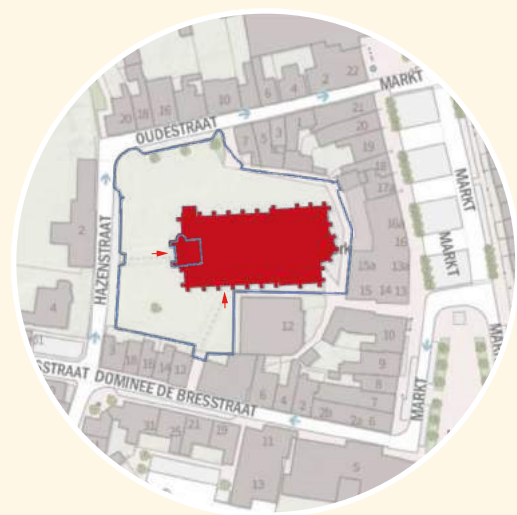
De kerk van deze gemeente op de hoek van de Westvest en de Korte Vest is in 1936 gesticht. Het gezelschap, waaruit deze kerk is voortgekomen, noemde zich Vrije Oud Gereformeerde Kerk. In de zeventiger jaren van de vorige eeuw is deze kerk opgenomen in het verband van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. De kerk is recent verbouwd. Ten koste van de kerkzaal kwam een groter portaal met daarboven een galerij. Ook werd de preekstoel naar voren geplaatst. De zo ontstane ruimte is gebruikt voor een aparte vergaderruimte met daarboven de orgelgalerij.

Het kerkgebouw heeft een rechthoekige plattegrond en een met pannen gedekt zadeldak. In de lange zijgevels zijn tussen steunberen rechtgesloten vensters gemaakt.

In de kopgevel aan de Westvest bevindt zich de ingang onder een luifel met daarboven drie spitsboogvensters. De huidige toestand van het interieur is onbekend.

De kerk heeft waarde als voorbeeld van een sober kerktype dat de opvolger is van de eenvoudige dorpskerken uit de 19e en begin 20e eeuw. De stijl en uitvoering zijn beïnvloed door die van de grotere kerken uit het interbellum.

- Rijksmonument
- 727m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

ST. MAARTENSDIJK, Interieur Ned. Herv. Kerk

Kerkenpaspoort

Maartenskerk

Adres	Hazenstraat 1 Sint-Maartensdijk
Bouwjaar	15 ^e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	Hersteld Hervormde Kerk
Gebruik	Religieus

Al sinds de 14^e eeuw is er sprake van een kerk, maar in de vijftiende eeuw begonnen aan de bouw van een grotere kerk. De Sint Maartenskerk heeft een driebeukig pseudobasilikaal schip, hetgeen wil zeggen dat de zijbeuken lager zijn dan de middenbeuk en een lichtbeuk ontbreekt, en een hoofdkoor met zijkapel. De gedeeltelijk in de kerk ingebouwde toren bestaat uit een witte natuurstenen ingang, een bakstenen geleding en een spits met klokkentorentje. De toren is aan het eind van de 15e eeuw voorzien van steunberen en een traptoren. De spits is uit het begin van de 17^e eeuw.

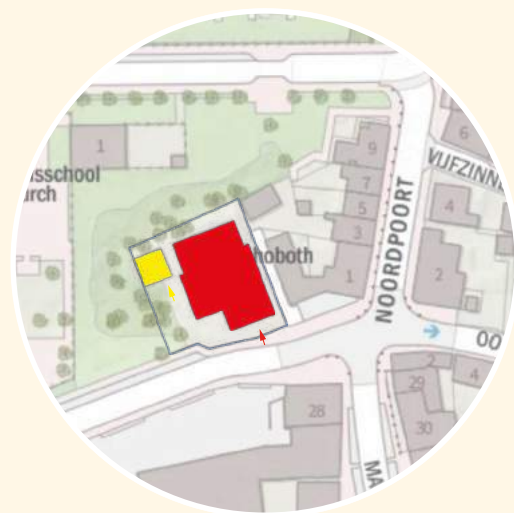
In de kerk bevinden zich een 17^e eeuwse preekstoel met een 18^e eeuwse trap en onder het orgel staat een 18^e eeuwse herenbank waar vroeger de vooraanstaande families zaten.

In het interieur zijn enkele grafmonumenten bewaard gebleven en een wetsbord uit de 17e eeuw. Het orgel met Hoofdwerk en Nevenwerk is in 1882 gemaakt door P. Flaes.

Sinds 2004 maakt de Hersteld Hervormde Gemeente ook gebruik van het kerkgebouw. In 2016/2017 heeft de kerk een grote restauratiebeurt gekregen. Van de bijna 1200 leden die in 2003 in Sint-Maartensdijk tot de hervormde gemeente behoorden zijn bijna alle leden overgegaan naar de Hersteld Hervormde Kerk.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis, maar ook vanwege de invloed van de Brabantse gotiek. Ook de stedenbouwkundige situatie bij de ring is van grote waarde. In de kerk staan belangrijke interieurstukken. Als onderdeel van de geschiedenis van het dorp is het gebouw eveneens van belang.

- ★ Beschermd Stadsgezicht
- M 291m²
- † Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- ➔ Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Rehobothkerk

Adres	Westvest 2 Sint-Maartensdijk
Bouwjaar	1965
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	PKN Hervormde Gemeente
Gebruik	Religieus

Al in 1933 werden te Sint-Maartensdijk achter de Hervormde Maartenskerk in het zondagsschoollokaal Rehoboth kerkdiensten gehouden. Dit gebouw was gebouwd in opdracht van bakker J.M. Boogert, tevens zondagschool docent. Op aandrang van gastpredikanten werd begin 1938 de Hervormde Vereniging Schrift en Belydenis opgericht. Deze vereniging werd de basis voor de stichting van de Hervormde gemeente Rehoboth. Toen in 1963 de erfpachtovereenkomst moest worden verlengd, weigerde de kerkvoogdij van de Nederlandse Hervormde Kerk dit. Het verenigingsgebouw Rehoboth werd toen eigendom van laatstgenoemde kerk.

Op initiatief van de vereniging Schrift en Belydenis is toen de Rehobothkerk aan de Westvest gebouwd.

Deze werd op 31 januari 1965 in gebruik genomen. De kerk is in 1992 ingrijpend verbouwd naar een ontwerp van architectenbureau B. van Velzen te Poortvliet. De Hervormde Gemeente Rehoboth heeft zich aangesloten bij de Protestantse Kerken in Nederland.

De in gele baksteen opgetrokken kerk past in de traditie van eenvoudige dorpskerken maar het ontwerp uit de wederopbouwperiode is vernieuwend en daarom van waarde.

- ★

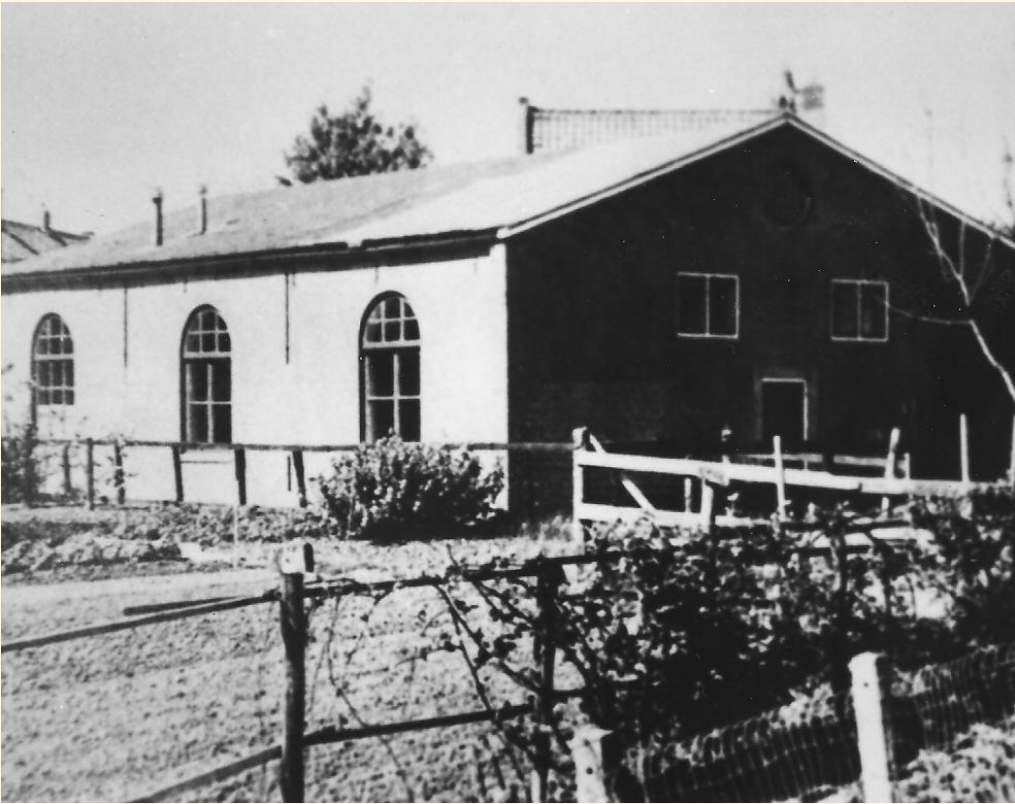
Beschermd Stadsgezicht
- S

140m²
- †

Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

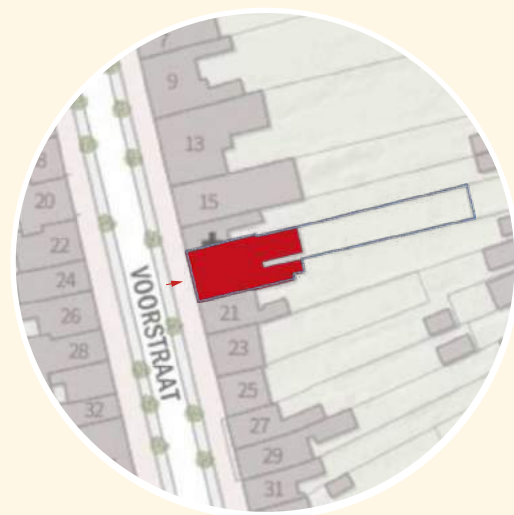
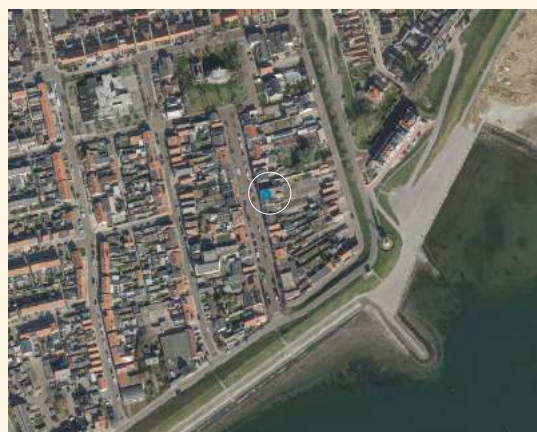
Oud-Gereformeerde Gemeente in Nederland

Adres	Westpoort 1 Sint-Maartensdijk
Bouwjaar	+1930
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Functioneel
Denominatie	Oud-Gereformeerde Gemeente in Nederland
Gebruik	Religieus

De eerste gegevens over een afgescheiden kerk in Sint-Maartensdijk dateren van 1851 toen enige separatisten aan de Westpoort een kerkschuur bouwden. Twee jaar later is het houten gebouw vervangen door een stenen kerk. Op de gevelsteen staat te lezen dat M. Steketee de stichter was. Door het samengaan van enkele gereformeerde afsplitsingen ontstond het kerkverband van de Oud Gereformeerde Gemeenten. Hiertoe behoorde ook de Ledeboeriaanse gemeente te Sint-Maartensdijk. Het kerkje van de Oud Gereformeerde Gemeente aan de Westpoort is in 1967 verkleind en gerenoveerd.

De eenvoudige kerk is in de loop van de tijd aangepast en vertegenwoordigt weinig architectuurhistorische waarde als gebouw. Wel is het onderdeel van de geloofsgeschiedenis in Sint-Maartensdijk.

- Geen status
- 471m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Gemeente

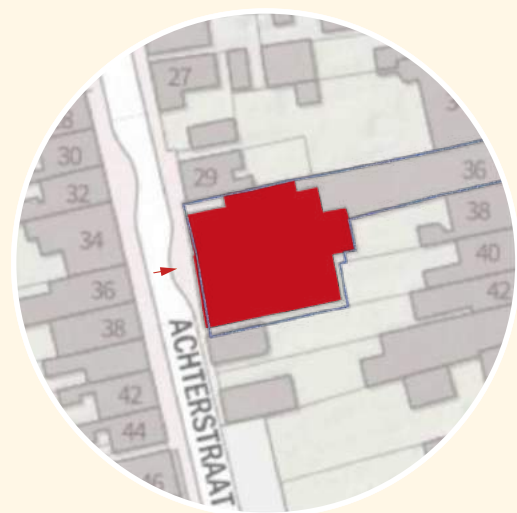
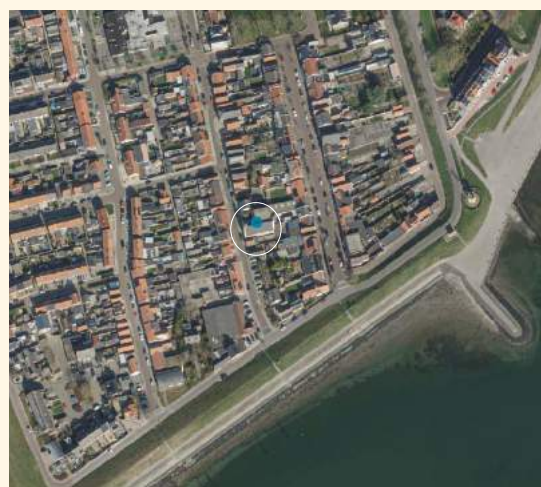
Adres	Voorstraat 19 Sint Philipsland
Bouwjaar	1939
Architect	Lindhout, A.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeente (in Ned. en Noord Amerika)
Gebruik	Religieus

Deze Gereformeerde Gemeente is ontstaan na het uittreden van lidmaten uit de Oud Gereformeerde Gemeente (1932). Op 12 mei 1939 werd de nieuwe gemeente geïnstitueerd. Voor de bouw van een kerk werd nog hetzelfde jaar aan de Voorstraat de herberg De Kroon gekocht. Na sloop werd hier een nieuwe kerk gebouwd ter vervanging van een kleiner gebouw aan de Wilhelminastraat. Het geheel nieuwe gebouw was een ontwerp van bouw bureau A. Lindhout te Tholen. Het huidige orgel dateert uit 1980. Het is gebouwd door orgelmaker Strubbe in Vinkeveen.

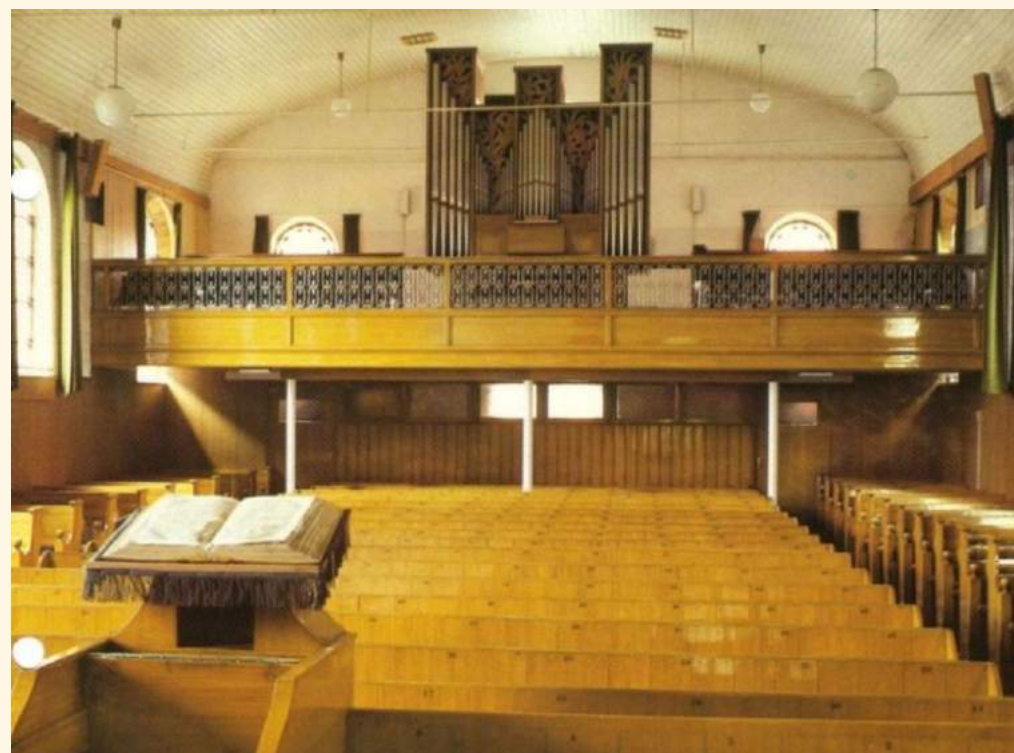
De kerk heeft een zadeldak haaks op de straat. In de kopse gevel ligt centraal de entree met rondboog met links en rechts ernaast drie rondboogvensters. In de topgevel zijn vier rondboogvensters aangebracht. De huidige toestand van het interieur is onbekend.

De kerk heeft waarde als voorbeeld van een sober kerktype dat de opvolger is van de eenvoudige dorpskerken uit de 19e en begin 20e eeuw. De stijl en uitvoering zijn beïnvloed door die van de grotere kerken uit het interbellum.

- Geen status
- 362m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Oud Gereformeerde Gemeente

Adres	Achterstraat 31 Sint Philipsland
Bouwjaar	1871
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Neoclassicisme
Denominatie	Oud Gereformeerde Gemeente
Gebruik	Religieus

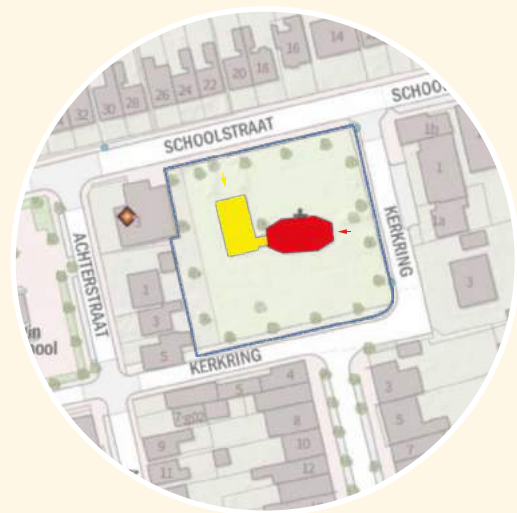
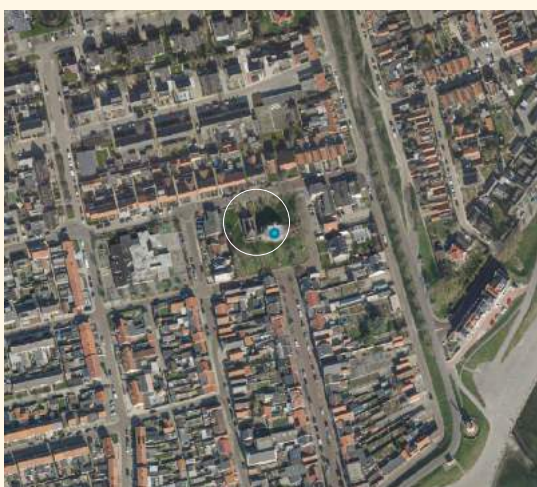
De prediking binnen de Oud Gereformeerde Gemeenten sluit aan bij de opvattingen in bevindelijk gereformeerde kring. Deze gemeenten tonen qua opvattingen (leer en leven) overeenkomsten met de Gereformeerde Gemeenten. Het huidige kerkgebouw werd in 1871 in gebruik genomen. De eerste steen werd gelegd door Cornelis Machiel, het vijfjarige zoontje van ds. Pieter van Dijke.

Het kerkgebouw heeft een zadeldak haaks op de straat. Boven de voorgevel staat een open klokkentorentje. De muuropeningen hebben alle rondbogen en zijn geplaatst in rondboognissen. Het gebouw is in 1923 uitgebreid. In deze uitbreiding werd in 1951 een gaanderij geplaatst. Ook hierna vonden verbouwingen en verbeteringen plaats.

Zo werden in de zeventiger jaren van de vorige eeuw de gevels bekleed met een gebroken witte verblendsteen. In 1969 werd in de kerk een orgel geplaatst dat in 1977 is vervangen door het huidige door de firma Leeftang gebouwde orgel voor de kerk van de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenpolder.

De kerk heeft beperkte architectuurhistorische waarde door de verbouwingen die in de loop van de tijd hebben plaatsgevonden. Vooral de jonge gevelbekleding heeft het karakter van de kerk gewijzigd. Wel is de kerk van belang voor de geloofsgeschiedenis in Sint Sint Philipsland.

- Rijksmonument
- 125m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Kerkring 2 Sint Philipsland
Bouwjaar	1668
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Classicisme
Denominatie	PKN Nederlands Hervormd
Gebruik	Religieus

In 1487 liet Anna van Bourgondië het eerste Sint Philipsland bedijken. In 1645 werden de schorren en slikken van het voormalige eiland opnieuw bedijkt. De hervormde inwoners van het jonge Sint Philipsland, die 's zondags een preek wilden beluisteren, moesten daarvoor naar Sint-Annaland aan de andere zijde van de Mosselkreek. In 1657 kreeg Sint Philipsland een eigen predikant.

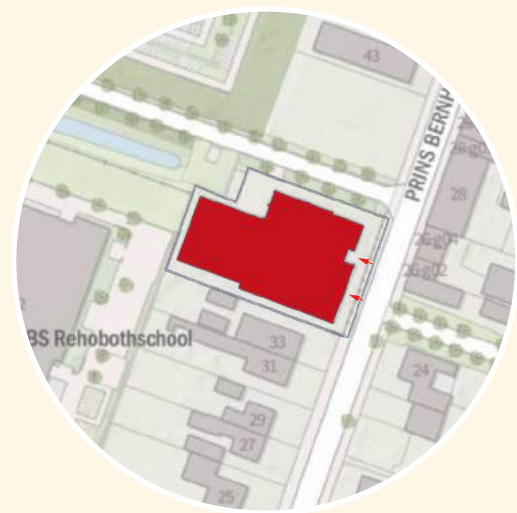
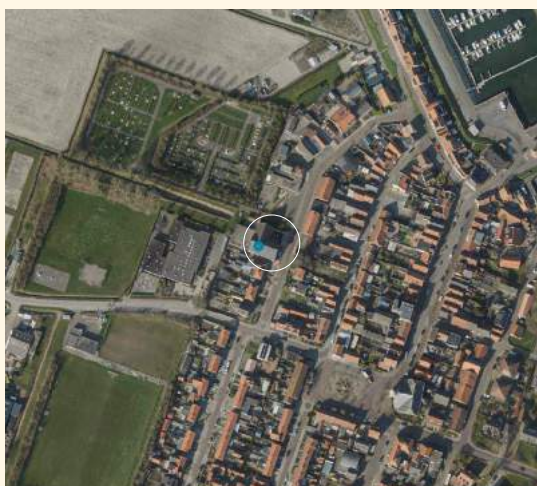
Het uit 1668 daterende zaalkerkje heeft een langwerpige achthoekige plattegrond. De muurvlakken zijn geleed door eenvoudige pilasters met daartussen spitsboogvensters. Het zadeldak is gedekt met leien wordt bekroond door een open dakruiter met uurwerk en klok. In het interieur heeft de kerkzaal trekbalen met peerkraal-sleutelstukken die secundair zijn toegepast, de herkomst is onbekend. Preekstoel uit de bouwtijd.

Luifelbanken aan weerszijden van de preekstoel.

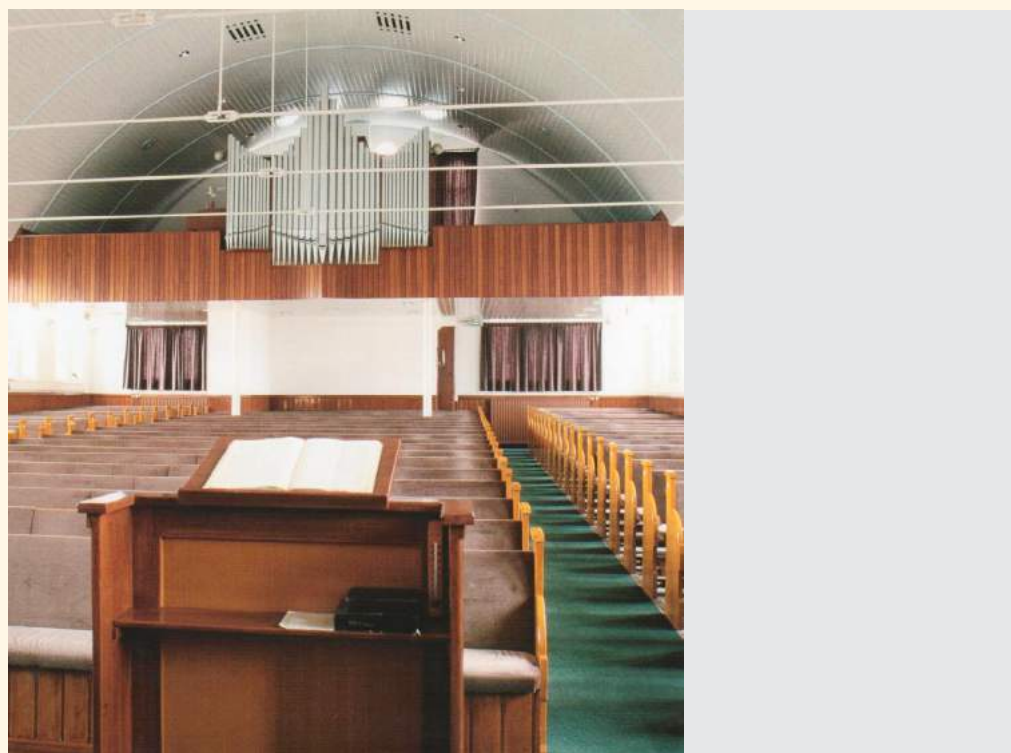
Sint Philipsland is een zogenaamd ringvoorstraatdorp. In de jaren '60 van de 17^e eeuw besloot de kerkelijke gemeente geld te gaan inzamelen voor de bouw van een kerk aan het eind van de Voorstraat. Met als resultaat het huidige kerkgebouw. Na de Watersnoodramp van 1953 is de kerk gerestaureerd onder leiding van architect J. de Wilde te Breda, die ook de tegen de kerk gebouwde consistoriekamer en het nieuwe verenigingsgebouw heeft ontworpen. De Hervormde Gemeente in Sint Philipsland heeft zich aangesloten bij de Protestantse Kerk in Nederland (PKN).

De kerk is van waarde als speciaal voor de protestantse eredienst gebouwde kerk op een karakteristieke locatie van het ringvoorstraatdorp.

- Geen status
- 662m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Oud Gereformeerde Gemeente

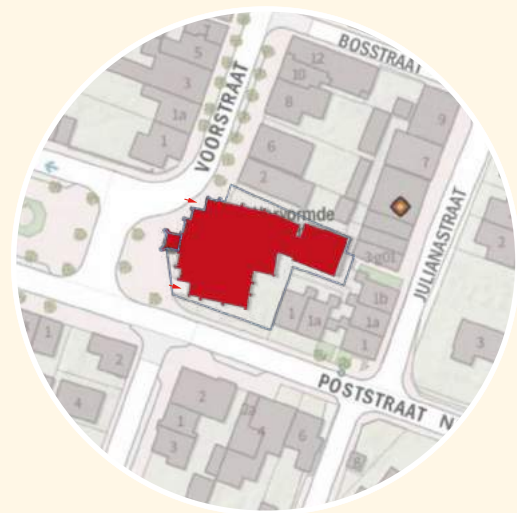
Adres	Prins Bernhardstraat 35 Stavenisse
Bouwjaar	1937
Architect	Waverijn, J.C
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	Oud Gereformeerde Gemeente
Gebruik	Religieus

De oud-molenaar M. Luik stichtte in 1855 aan de Achterweg, de huidige Wilhelminastraat, een kerkgebouw. Hij was landbouwer en oefenaar van de Ledeboeriaanse gemeente in Stavenisse. Omdat het pand te klein werd en ook bouwvallig was, is in 1936 de huidige kerk aan de Prins Bernhardstraat gebouwd. De landelijk bekende ouderling L.J. Potappel (1882-1953) legde de eerste steen. Deze persoon heeft een groot stempel op het leven in Stavenisse gedrukt. Hij was sterk gehecht aan de zondag als rustdag. De in 1936 gebouwde kerk met consistorie werd ontworpen door J.C. Waverijn te Yerseke. Het was een eenvoudige zaalkerk. Eerst na de stormvloed van 1953 is de kerk aangesloten op het elektriciteitsnet. In 1969 is er in de kerk een galerij gebouwd en kwam er een orgel. Later is de consistorie uitgebreid (1973).

Recent is aan de noordzijde van de kerk een nieuwe vleugel gebouwd die plaats biedt aan 155 personen. De ontwerper van de uitbreiding, Van Beijnum architecten te Amerongen, heeft de architectuur van de nieuwe vleugel laten aansluiten op die van de in 1936 gebouwde kerk. Ook kwam er aan de straatzijde een nieuwe hal. Het geheel kwam in april 2005 gereed.

Het oudere deel van de kerk heeft waarde als voorbeeld van een sober kerktype dat de opvolger is van de eenvoudige dorpskerken uit de 19e en begin 20e eeuw. De stijl en uitvoering zijn beïnvloed door die van de grotere kerken uit het interbellum.

- Rijksmonument
- 684m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Hervormde Kerk

Adres	Van der Lek de Clercqplein 2 Stavenisse
Bouwjaar	1910
Architect	Jesse, H.J.
Bouwstijl	Traditionalisme
Denominatie	PKN Hervormde gemeente
Gebruik	Religieus

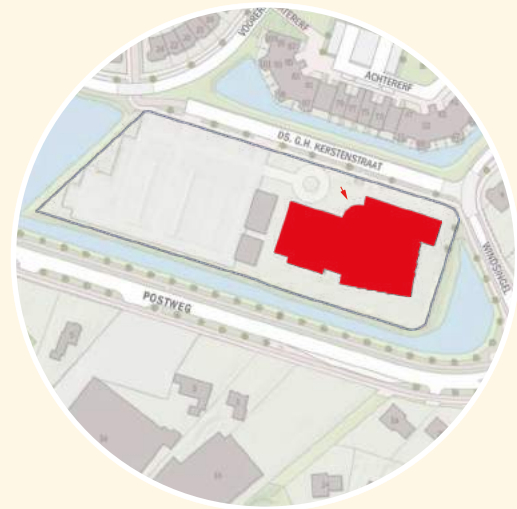
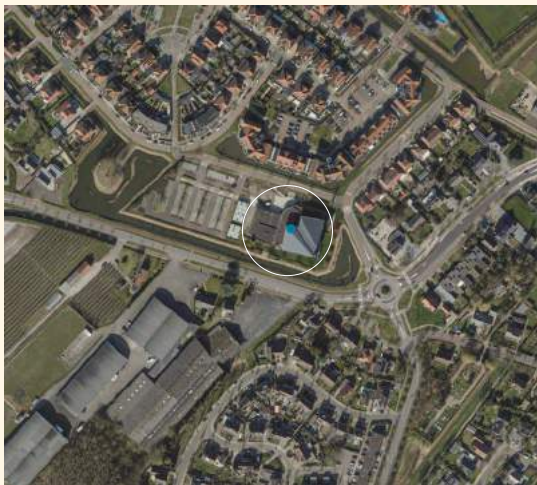
Stavenisse wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde van 1206. Dit Stavenisse is na eerdere overstromingen definitief door de zee verzwolgen. In 1599 is de polder Stavenisse bedijkt. In 1616 werd een predikant te Stavenisse bevestigd. Er was toen al een begin gemaakt met het inzamelen van geld voor de bouw van een kerk. Het was één van de eerste kerken in Zeeland die na de Reformatie is gebouwd. In 1671 is sprake van de nieuw gebouwde toren.

In 1909 schreef predikant J.H.C. Kamsteeg de kerkvoogden over de onhoudbare toestand van het catechisatieonderwijs in de consistoriekamer waar 50 kinderen tegelijk les kregen. Ook de kerk zelf was te klein. In 1911 werd de bouw van de nieuwe kerk voltooid.

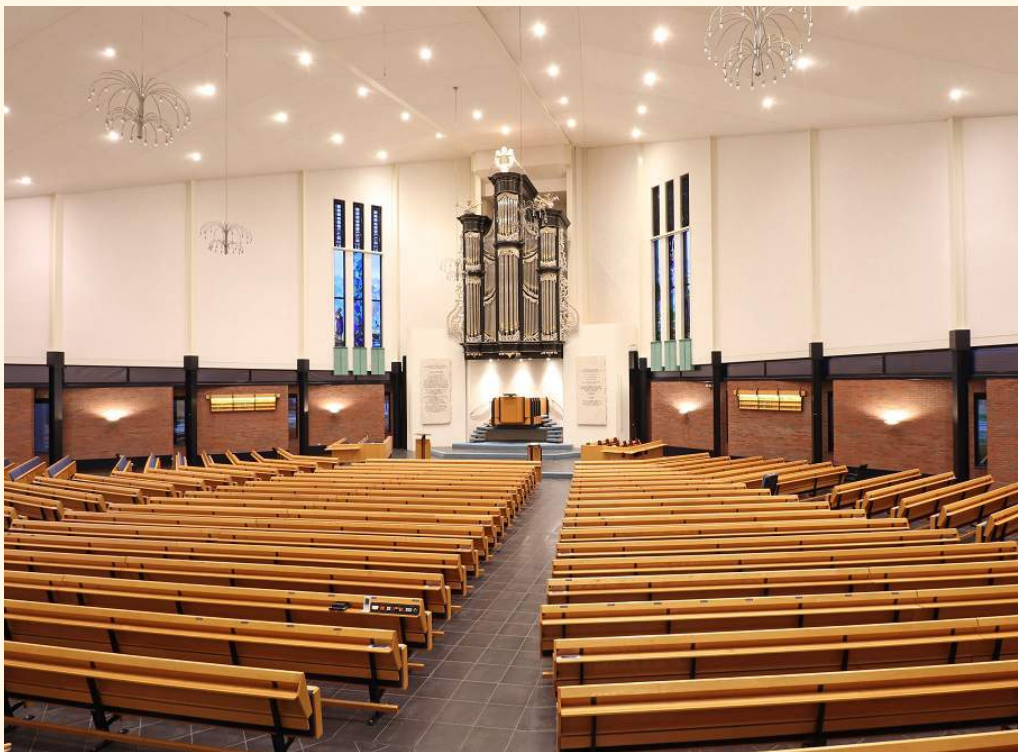
Van het oude kerkgebouw heeft men alleen de 17e eeuwse preekstoel met dooptuin, enige bochten (overdekte banken), één van de drie lichtkronen en het orgel in de nieuwe kerk geplaatst. Ook de praalgraftombe van Hieronymus van Tuyll van Serooskerke is een belangrijk interieurstuk. Tijdens de Watersnoodramp van 1953 raakte de kerk beschadigd. De Hervormde Gemeente in Stavenisse is onderdeel van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). In de loop van de jaren is, sinds de vorige eeuw, het aantal kerkgangers sterk gedaald.

De kerk is vanwege de architectuur uit de vroege 20e eeuw maar ook vanwege de locatie in het voorstraatdorp op de plaats van een 17e eeuwse voorganger van belang. De kerk is ook een belangrijk onderdeel van de geschiedenis van Stavenisse.

- Beschermd Stadsgezicht
- 2016m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Rehobothkerk

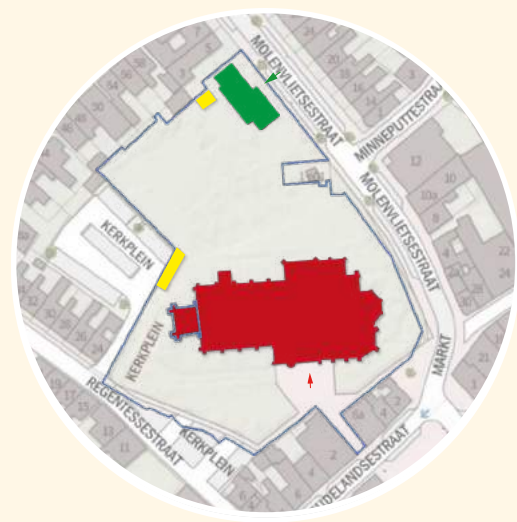
Adres	Ds. G.H. Kerstenstraat 2 Tholen
Bouwjaar	2001
Architect	Valk (Soest)
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	Gereformeerde Gemeenten (in Ned. en Noord Amerika)
Gebruik	Religieus

Na wat omzwervingen kocht de nieuw gevormde Gereformeerde Gemeente in 1902 een tweetal huisjes aan de Kruittoren. Ze werden verbouwd tot kerk. Al in 1910 werd het gebouw vergroot. In 1971 besloot men een nieuwe kerk te bouwen. Het werd de Rehobothkerk aan de Hoogaarsstraat 1. Hier werd op 22 april 1972 de eerste steen gelegd en op 21 december van datzelfde jaar volgde de ingebruikname. Het gebouw werd te klein. In een tijd van sluiting en afbraak van kerken werd de kerk in de Dalempolder door de groei van het aantal lidmaten (in 2005 meer dan 1100) en de toename van de verenigingsactiviteiten te klein. Men besloot een nieuwe kerk met 1000 zitplaatsen in het uitbreidingsplan Stadszicht te bouwen. De eerste paal voor de nieuwe kerk is 20 december 2001 geslagen.

De nieuwe kerk is in september 2003 in gebruik genomen. In de vrij sobere kerkzaal zijn de ramen in de vorm van een drieluik met de wonderbaarlijke visvangst op het meer van Tiberias en de put Rehoboth een fleurig onderdeel. Deze thema's staan symbool voor Tholen als vissersplaats en de naam van de kerk. Verder zijn aan weerszijden van de preekstoel twee natuurstenen platen aangebracht met daarop de Tien Geboden. In de kerk staat een uit 1841 daterend Van Oeckelenorgel uit Groningen.

Het gebouw heeft enige waarde als opvallend vormgegeven moderne architectuur, van in het bijzonder de torenspits. Daarnaast is het een onderdeel van de geschiedenis en groei van de Gereformeerde gemeente in Tholen.

- Rijksmonument
- 1453m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Grote- of Onze-Lieve-Vrouwekerk

Adres	Kerkplein 1 Tholen
Bouwjaar	15 ^e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	PKN Hervormde Gemeente
Gebruik	Religieus

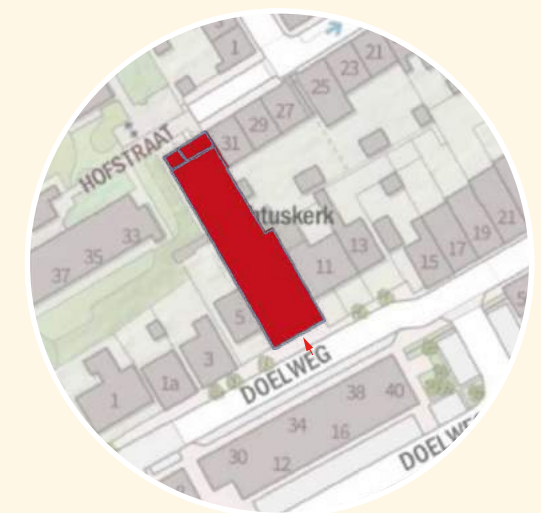
Van de oorsprong van de Grote Kerk is niets bekend. Zeker is dat er in het midden van de 14de eeuw een kerk heeft gestaan op de plaats van het huidige middenkoor. Bij een verbouwing rond 1360 is deze gesloopt. Van de toen gebouwde of vergrote kerk rest alleen het onderste deel van de toren. Met de bouw van het huidige schip, vijf traveeën lang en het dwarspand zal men rond 1458 zijn begonnen.

Uit de plattegrond van de kerk wordt duidelijk dat oorspronkelijk een volledige kooromgang met straalkapellen gepland was. Alleen het noordelijke deel hiervan is voltooid. Het zuidkoor heeft schilderijen doe omstreeks 1570 voltooid zijn.

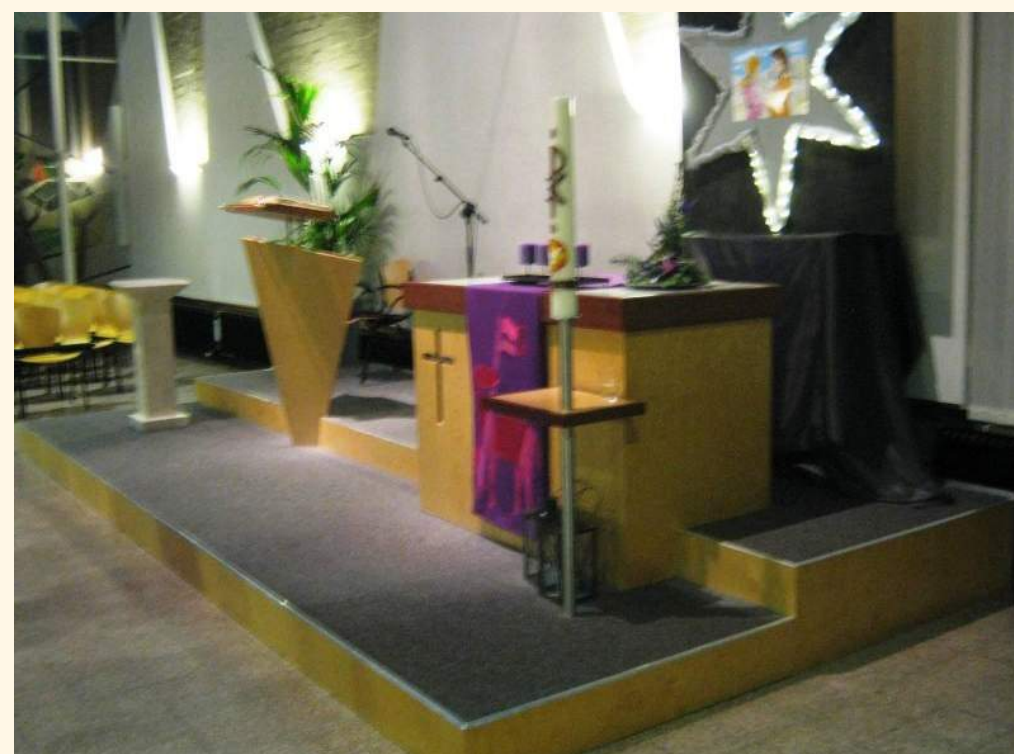
De librije of bibliotheek, later bekend als diaconiehuysje en het noordportaal zijn vermoedelijk in de 16de eeuw tegen het schip gebouwd. In 1577 gaat Tholen over naar de kant van prins Willem van Oranje. Na de Reformatie is in 1638 de consistoriekamer gebouwd. Ook de door Adam Hartman in 1648 gemaakte preekstoel en het uit dezelfde tijd stammende doophek, dat de ruimte om de kansel omsluit, zijn toen verplaatst. Beslist bezienswaardig zijn de ruim honderd grafzerken, waarvan de oudste van 1421 dateert. De kerk heeft een hoofdorgel uit 1832 en een koororgel uit 1734. Beide werden niet voor deze kerk gebouwd.

De kerk is van belang vanwege zijn ouderdom en bouwgeschiedenis. Ook de stedenbouwkundige situatie op het kerkplein is van grote waarde. In het interieur bevinden zich belangrijke stukken zoals de preekstoel, doopvont en een groot aantal grafzerken.

- ★ Beschermd Stadsgezicht
- XL 1314m²
- † Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gereformeerde Kerk

Adres	Doelweg 7 Tholen
Bouwjaar	1964
Architect	G. Steen en G. Tuinhof (verbouwing 1964)
Bouwstijl	Modernisme
Denominatie	PKN Gereformeerde Kerk
Gebruik	Religieus

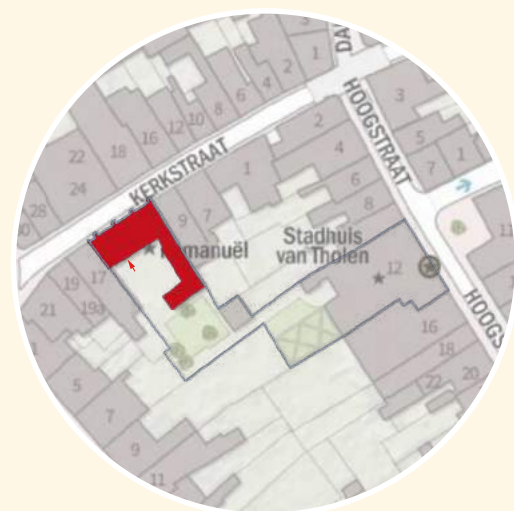
De 'Nederduits Gereformeerde Kerk' bouwde in 1889 het kerkgebouw aan de Doelweg. In 1892 vond landelijk de vereniging plaats tussen de Christelijke Gereformeerde en de Nederduits Gereformeerde Kerk onder de naam 'Gereformeerde Kerken in Nederland'. In Tholen werd de naam van de kerk aan de Hoogstraat gewijzigd in Gereformeerde Kerk A en de naam van de kerk aan de Doelweg in Gereformeerde Kerk B. In 1908 vond de vereniging plaats tussen de kerken A en B en zo ontstond de huidige gemeente.

Daarbij zijn wel elementen van het oudere gebouw zoals een roosvenster en glas appliqué bewaard gebleven. De kerkzaal is in 2000 opnieuw ingericht. De gevels uit 1964 zijn wit geschilderd. De naam Ichthuskerk dateert van 1987. Het orgel is gemaakt door de firma Van Vulpen. De Gereformeerde Kerk in Tholen is samengegaan met de Protestantse Kerk in Nederland.

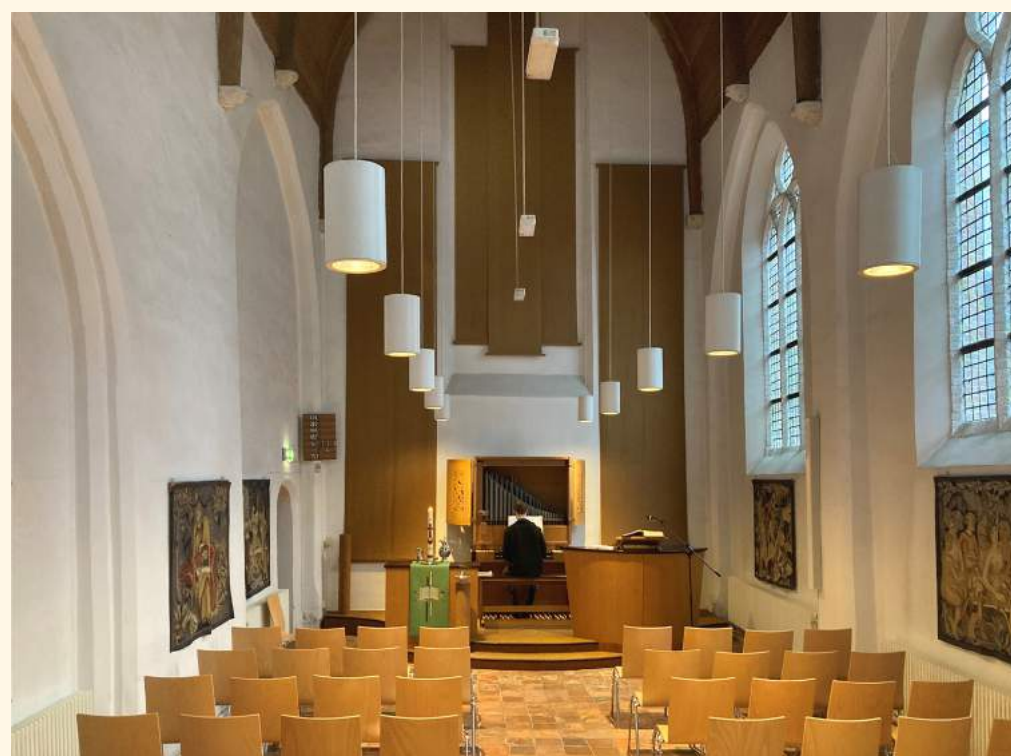
De verbouwde kerk was een voorbeeld van een wederopbouwkerk. De recente vernieuwingen hebben het beeld veranderd waardoor de waarde is verminderd.

In de jaren '60 van de vorige eeuw is de kerk ingrijpend verbouwd naar een ontwerp van architectenbureau Steen en Tuinhof te Vlissingen. Het vernieuwde gebouw met de ruim 14 meter hoge klokkentoren is in 1964 in gebruik genomen.

- Rijksmonument
- 170m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Gasthuiskapel

Adres	Kerkstraat 15 Tholen
Bouwjaar	15 ^e eeuw
Architect	Onbekend
Bouwstijl	Gotiek
Denominatie	PKN Hervormde Gemeente
Gebruik	Religieus

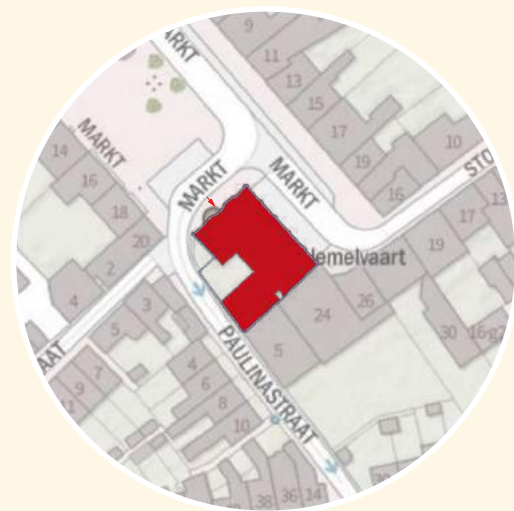
De eerste vermelding van de Gasthuiskapel aan de Kerkstraat in Tholen dateert uit 1312. Bij de stadsbrand van 16 mei 1452 ging dit gasthuis verloren. De huidige kapel en het gasthuis werden kort hierna herbouwd en na de reformatie werd het gasthuis door het stadsbestuur gevorderd voor het opslaan van buskruit. De kapel werd gebruikt voor het opslaan van stenen van de afgebroken kruiskelder. Vanaf 1584 werd het gasthuis weer gebruikt waarvoor het oorspronkelijk gebouwd was en aan het begin van de 17e eeuw werd de kapel ook gebruikt als ziekenzaal. In 1631 werd een nieuw gasthuis aan de rand van de stad betrokken en het oude gebouw en de kapel verkocht. Voor 1832 is de Gasthuiskapel verdeeld in drie woningen.

Het torentje was verdwenen en het leien dak was vervangen door een pannendak.

Tussen 1963 en 1967 werd de Gasthuiskapel in deze situatie gekocht door de gemeente Tholen. De andere bebouwing van het gasthuis was in de loop van de jaren verdwenen, maar eind 1973 begon de restauratie van de kapel. Op 28 augustus 1975 werd de Gasthuiskapel opnieuw in gebruik genomen. Het kerkgebouw is sindsdien eigendom van de Gemeente Tholen en wordt sinds 1975 gehuurd door de Hervormde Gemeente "Immanuël". Nog steeds worden in de Gasthuiskapel tentoonstellingen gehouden.

De kapel is van hoge waarde vanwege haar bouwgeschiedenis en als voorbeeld van een gotische kapel. Ook de historische situatie als onderdeel van het gasthuis is van belangrijke cultuurhistorische waarde.

- Rijksmonument
- 1249m²
- Christelijk gebruik

- Perceelsgrens
- Kerk
- Pastorie
- Begraafplaats
- Overige bebouwing
- Ingang kerk/pastorie

Kerkenpaspoort

Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk

Adres	Markt 22 Tholen
Bouwjaar	1900
Architect	P. Snel
Bouwstijl	Neogotiek
Denominatie	Rooms-Katholiek
Gebruik	Religieus

Meteen na de Franse tijd werd de statie Tholen opgericht. De nieuwe katholieke gemeente kocht nog in 1795 een huis in de Dalemsestraat dat als kerk en pastorie werd ingericht. De kerk werd gewijd aan Onze Lieve Vrouw Hemelvaart. In het begin van de 19e eeuw was de toestand van het kerkgebouw en de pastorie zo slecht dat men naar een ander gebouw moest omzien. Toen de Waalse gemeente in 1818 werd opgeheven, konden de katholieken de Waalse kerk van het stadsbestuur kopen. Het in oorsprong eind 16e eeuwse kerkgebouw was in 1898 dermate vervallen dat men besloot een nieuwe kerk te bouwen. Van de inrichting van de oude kerk zijn verschillende voorwerpen overgebracht naar het nieuwe kerkgebouw.

De in 1831 gegoten klok, twee beelden en de communiebank van zwart en wit marmer kregen er een plaats evenals het geheel herstelde orgel. Het nieuwe altaar, de preekstoel en een aantal beelden van Nederlandse heiligen zijn vervaardigd door beeldhouwer M. van Bokhoven te 's-Hertogenbosch. Enige jaren later is het interieur verrijkt met een nieuwe kruisweg en in 1911 werd onder leiding van de Rotterdamse architect Jac. van Gils het interieur kleurrijk beschilderd met bijbelse voorstellingen door Anton Federle afkomstig uit Kleef (D).

Het kerkgebouw is van cultuurhistorische waarde als uitdrukking van een geestelijke ontwikkeling en van architectuurhistorische waarde als voorbeeld van neo-gotische bouwkunst. Het is een van de weinige neo-gotische kerkgebouwen in Zeeland.

Voorstel stappenplan

Stappenplan voor kerkeigenaren

Stappenplan voor gemeente

1. Probleemanalyse Wat is het huidige toekomstperspectief, wat gaat er goed/mis, waar liggen uitdagingen? En wat is de gemeentelijke rol, positie en prioriteitsstelling?			
2. Inventariseer behoefte(s) Wat zijn de algehele behoeftes onder eigenaren en hun gebouwen? Zijn de behoeftes van andere kerkgenootschappen in beeld? Zijn er overeenkomsten en/of nuances onder denominaties?			
3. Maatschappelijk/Commercieel vastgoed + mogelijkheden bestemmingsplan Wat zijn de behoeftes aan maatschappelijk en commercieel vastgoed? Kunnen we deze in kaart worden gebracht en/of worden samengebracht met (toekomstig) leegstaande kerkgebouwen? Welke procedures moeten doorlopen worden?			
4. Gezamenlijke verkenning Wat zijn de uitkomsten van een verkenning met de eigenaar van een specifiek gebouw naar de behoefte en invulling van een (toekomstig) leegstaand monument? Hoe kunnen kerkeigenaren procesmatig worden ondersteund?			
5. Vooroverleg + vergunningsprocedure Komt het voorgenomen plan door de vergunningentoets, monumentencommissie, RCE en bestemmingsplantoets?			

Voorbeelden herbestemmingen

1. Nieuwe Kerk te Zierikzee

De Nieuwe Kerk in Zierikzee is in de periode 1835-1848 gebouwd in neoclassicistische stijl. De kerk is sinds 1977 eigendom van de Stichting Oude Zeeuwse Kerken en is na een aantal restauraties nu in gebruik als evenementenlocatie. De kerk is heringericht ten behoeve van multifunctioneel gebruik.

Foto: H. Uil

2. Oostkerk te Middelburg

Deze voor de Protestantse eredienst gebouwde koepelkerk is gebouwd in de periode 1647-1667 en begin 2017 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. In 2018 is het eigendom overgedragen aan de beheersstichting van de Nationale Monumentenorganisatie, de Stichting Monumenten Bezit. Voor de exploitatie van de Oostkerk is Stichting de Oostkerk verantwoordelijk. Deze stichting organiseert tal van evenementen en daarmee is de Oostkerk multifunctioneel te gebruiken.

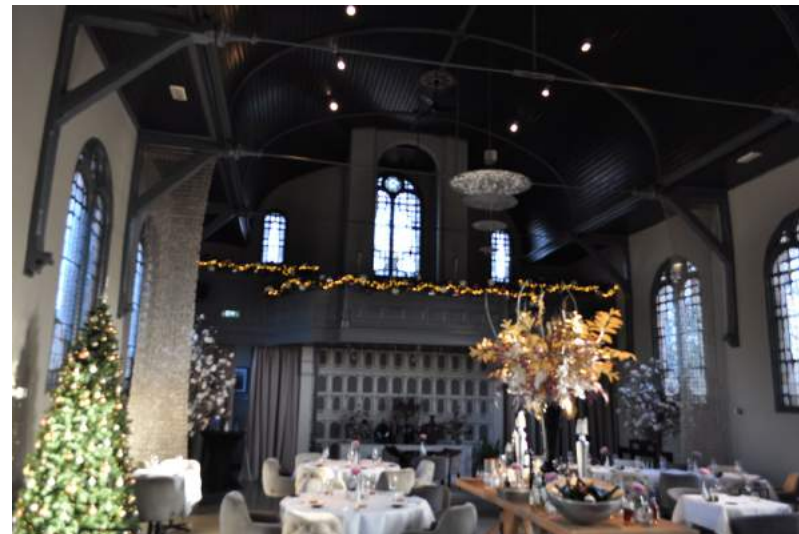
3. Voormalig kerkgebouw Oud Gereformeerde Gemeente te Kamperland

Kerkgebouw daterend uit 1917. In april 1990 werd dit gebouw afgestoten en de kerkelijke gemeente ondergebracht bij dezelfde gemeente in 's-Gravenpolder. Het kerkgebouw is in particulier bezit en al geruime tijd in gebruik als kapsalon.

4. Voormalige Gereformeerde Kerk te Baarland

Het neoromaanse kerkgebouw met toren is in 1912-1913 gebouwd. De laatste kerkdienst in deze voormalige Gereformeerde kerk vond plaats in 2003, waarna het in 2006 zijn huidige bestemming heeft gekregen: restaurant De Kleine Toren.

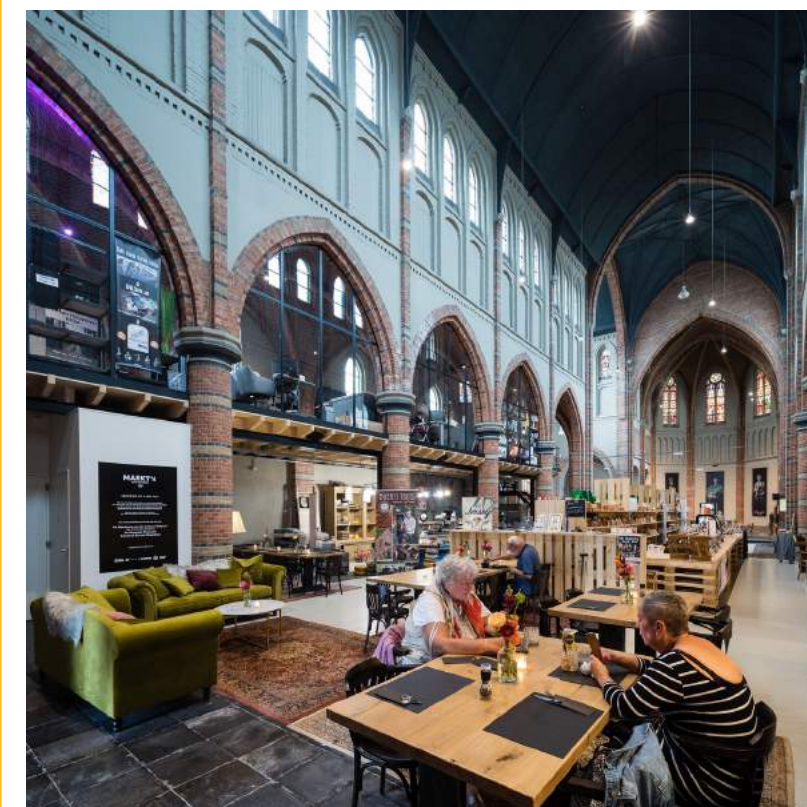
5. Voormalige Christelijke Gereformeerde Kerk te Biezelinghe

Deze karakteristieke zaalkerk dateert uit 1917 en werd gebruikt door de Christelijke Gereformeerden. Deze kerkelijke gemeenschap verhuisde in 1990 naar een nieuw kerkgebouw in Biezelinghe, de Opstandingskerk. In het kerkgebouw is De Quilterie gevestigd, waarmee het gebouw in gebruik is als atelier en verkoopruimte van quiltstoffen en patchwork benodigdheden. Achter het kerkgebouw is een woning.

6. Voormalige Maria Hemelvaartkerk te Sas van Gent

Deze voormalige Rooms-Katholieke neogotische kerk met hoge toren dateert uit 1891-1892 en was een karakteristiek vroeg werk uit het oeuvre van Joseph Cuypers, zoon van zijn bekende vader Pierre Cuypers. In 2017 is deze kerk wegens een teruglopend kerkbezoek buiten gebruik gesteld. De Cuyperskerk werd in 2018 overgedragen aan de Stichting Behoud Cuyperskerk en is nu in gebruik als markthal, waar naast een versmarkt ook een sociaal-maatschappelijk restaurant gevestigd is.

7. Voormalige Johannes de Doperkerk te Sint Jansteen

Deze voormalige Rooms-Katholieke kerk is gebouwd in de periode 1857-1860 door de in Zeeuws Vlaanderen bekende architect P. Soffers. De kerk is in 2016 aan het kerkelijk gebruik onttrokken. Twee particuliere ondernemers hebben, onder de naam The Holy Spiritus, de kerk overgenomen. Zij noemen zich fruitwijn-fanaten en houden zich bezig met een ambachtelijke brouwerij en stokerij en organiseren regelmatig proeverijen en daarmee samenhangende activiteiten.

8. Voormalige Onze-Lieve-Vrouw-Visitatiekerk te Westdorpe

Deze voormalige parochiekerk werd in 1947 in gebruik genomen. Eind 2012 werd de kerk onttrokken aan de eredienst en daarna door het parochiebestuur verkocht aan de Stichting Kerk Westdorpe. De kerk werd, met steun van de gemeente Terneuzen, omgevormd tot gemeenschapshuis met de naam 'De Kirke'. In de kerk is een glazen inbouw geplaatst waar verschillende verenigingen, die voorheen in het dorpshuis zaten, hun activiteiten kunnen organiseren. Elke vereniging is uitgerust met een eigen kast waar zij hun benodigdheden kunnen bewaren.

Foto: G. Barbiers

Overzicht subsidieregelingen

Voor eigenaren van rijksmonumenten zijn er, naast wettelijke verplichtingen als de vergunningen- en onderhoudsplicht, ook verschillende vormen van financiële ondersteuning. De diverse mogelijkheden voor kerkeigenaren in de gemeente Tholen worden hieronder vermeld met de nadrukkelijke toevoeging dat het alleen om rijksmonumenten gaat, behalve bij de laatstgenoemde twee regelingen.

1. Subsidieregeling instandhouding monumenten (niet-woonhuis-monumenten)

Voor het onderhoud van kerkgebouwen kunnen eigenaren aanspraak maken op subsidie van het rijk op basis van de Subsidieregeling instandhouding monumenten (Sim). Deze regeling bestaat al sinds 2006, maar is onlangs gewijzigd. De subsidie op basis van deze regeling is in principe 60% van de door het rijk vast te stellen subsidiabele kosten, maar 40% als de instandhoudingskosten fiscaal kunnen worden verrekend (bijvoorbeeld als ondernemer). De subsidie op basis van de Sim moet **vooraf** worden aangevraagd en hiervoor moet een 6-jarenplan worden opgesteld. **Ieder jaar kan tussen 1 februari en 31 maart** een aanvraag worden ingediend, waarop eind augustus/begin september

de beslissing volgt. Een subsidie wordt dan voor een periode van 6 jaar toegekend en ook de kosten voor het opstellen van een dergelijk plan zijn subsidiabel. Subsidiabel zijn verder alleen de kosten van onderhoud aan de monumentale onderdelen van het monument, waarbij de maximale subsidiabele kosten 3% van de herbouwwaarde van het monument bedragen.

Met ingang van 2022 kunnen ook de kosten voor een duurzaamheidsonderzoek worden betrokken in het subsidieverzoek.

Geadviseerd wordt voor het aanvragen van een Sim-subsidie gebruik te maken van een architecten- of bouwadviesbureau. Voor erkende bedrijven kunt u terecht op de volgende website:

www.stichtingerm.nl/erkende-bedrijven

De volledige Sim-regeling, inclusief de leidraad subsidiabele kosten, kunt u [hier](#) nalezen.

2. Subsidieregeling restauratie rijksmonumenten provincie Zeeland

De provincie Zeeland kent een subsidieregeling voor de restauratie van rijksmonumenten, niet zijnde een woonhuismonument, een groen of een

archeologische monument.

Deze subsidie kan jaarlijks tussen 1 februari en 15 maart worden aangevraagd. Informatie over de provinciale regeling en de regeling zelf kunt u [hier](#) nalezen.

3. Subsidieregeling stimulering herbestemming monumenten

Deze rijkssubsidieregeling is niet alleen voor rijksmonumenten en heeft tot doel de herbestemming, de verduurzaming en de wind- en waterdichtheid van monumentale gebouwen te bevorderen. De regeling is onlangs verlengd tot 2027 en vanaf 2022 is het ook mogelijk een subsidie in de kosten van onderzoek naar verduurzaming aan te vragen. De regeling is [hier](#) te lezen.

4. KlimOp (Klimaatontzorgingsprogramma)

Met deze regeling wil Provincie Zeeland eigenaren van onder andere religieuze gebouwen zoals kerken en moskeeën kosteloos adviseren en motiveren als het gaat om verduurzaming. Eigenaren kunnen advies krijgen van ervaren adviseurs. Voor meer informatie of het insturen van een aanmelding kan gekeken worden op de [website van het Zeeuws Energie Akkoord](#).

Kerkenvisie

Tholen

